KORT BERIGHT

VAN

BALTHASAR BEKKER

S. T. D. Predikant tot Amſterdam.

Aangaande alle de Schriften,

Welke over ſijn Boek

De

BETOVERDE WEEREELD

Enen tijd lang heen en weder verwiſſeld zijn.

De tweede Druk / met enige ſtukken vermeerderd.

Tot AMSTERDAM,
By DANIEL vanden DALEN, Boekverkoper ter ſijden de Beurs.

KORT BERICHT

VAN

SALTHANSAR ZAKKEUS

S. T. D. Predikant toe Amsterdam.

Aangaande alle de Schriften

Welke over sijn Boek

DE

BETOVERDE WERELD

Reden rijd Haag heeft en wel verwilderd zijn.

De ziecten ongesteldheden / met enige stichtelijke Remarquen.

Te AMSTERDAM,

By DANIEL VANDEN DALEN, Boekverkoper
ter sijden de Beurs.

AAN.
den
LESER.

KRiſtelijke Leſer. Dit is het derde ſchrift, dat ik na 9. maanden ſwygens, op ſo vele ſchriften, ſedert de laatſte Synodus van Noordholland tegen my uitgekomen, in de laatſte 6. weken op 't papier gebracht, en aan 't licht gegeven hebbe. Het eerſte is een Antwoord op het Naſchrift van *Haggebber Philalethes* achter ſijnen ſevenden Brief, 't welk hy noemt een *Vervolg van de kerklike Procedueren*; wel te weten, aangaande mijn Perſoon en Boek, tegen welken hy die Brieven heeft gemaakt. Ik hadde hem in 't eerſt al eens geantwoord, wanneer hy in 't begin van ſchrijven was; met mening, dat ik daar mede hem en anderen van ſulk ſchrijven ſoude doen ophouden, of beſcheideliker daar in te werke gaan. Dat antwoord dan ſo wel als dit, briefswijſe geſteld zijnde, deed ik onlangs herdrukken, ende voor dit tweede ſtellen; en ſo t' ſamen onder deſen tijtel van *Twee Brieven van B. Bekker aan Ev. vander Hooght* &c. gedrukt tot Franeker (daar ik den laatſten ſchreef) by Leonard Strik. Dit ſiet op de laatſte handelingen des Claſſis van Amſterdam, my aangaande, en 't gene verder daar ontrent is voorgevallen; van hem niet na waarheid verhaald: ende nochtans op ſulken wijſe, en met die verſekeringe, als of het waarheid moeſte zijn; om de menſchen in een geheel ander gevoelen te brengen, belangende den ſtaat daar ik in ben, dan het waarlik is. Het ander geſchrifte, dat ik aanſtonds daar op dede volgen, noem ik *Nodige Bedenkingen op de nieuwe Bewegingen, gemaakt door circulaire Brieven ende andere middelen, tegen den Autheur van 't boek de Betoverde Weereld*, tot Amſterdam by Daniël van den Dale gedrukt. Dit ſiet op alle ſulke ſchriften, ten deele gedrukt, en ten deele niet gedrukt; maar nochtans door alle Claſſen en Synoden der vereende Nederlanden omgeſonden: welke op publijken name van Kerkenraden, Claſſen en Synoden, tegen my, ende eenpariglik tot mijn verderf zijn ingeſteld. Beide komen ſy dan op een einde uit: dat ſchrijven van Haggebber, en die circulaire Brieven, met den aankleve en

gevolgen van dien. So veel aanſienliker, ſo veel bedenkeliker waren deſe laatſten ſchriften dan dat eerſte; en derhalven immers alſo nodig te beantwoorden: op dat een ieder weten moghte waar het einde vaſt is. Doch dit ſiet of op 't gene my geſchied, of op den ſtaat waar in ik ben, in aanſien van 't Bewuſte Boek. Dan daar zijn noch andere ſchriften, die de leere aangaan, of 't gevoelen 't welk ik in dat Boek beweere; het zy om datſelve voor te ſtaan, of te weerleggen. Daar aan acht ik dat nu veel gelegen is, om de Leſer 't regt beſcheid te geven: op dat elk een magh oordeelen, of ik die man ben, die verdiend hebbe ſulk een ſwaar oordeel als men over my gebracht heeft, ende noch al verder poogt te brengen; inſgelijx, of het ſulk een ſnood boek is, ende ſulk een ergerlike leere die daar in gevonden word, of daar achter ſchuilt. Want ook moet de Leſer weten, dat, hoewel my Godt tot noch toe de genade doet, dat ik goeds moeds ben, ende niet en ſwighte (ſchoon ik ſwijge) voor de felſte mijner vyanden: het nochtans *my grote droefheid, ende mijn herte een gedurige ſmerte is*, (daar ik Paulus woorden in gebruike, Rom. 9: 2.) dat ik byna ſes maanden lang niet meer, gelijk ik plege, *henen ga onder de ſchare, ende met haar trede na Gods Huis*; om *Gods gereghtigheid te vermelden, en ſijne wonderen te verkondigen in de grote Gemeinte*. Dus magh ik hier met David klagen uit Pſal. 40: 10. en 42: 5. en 71: 16, 17. Ik wil dan onder Gods genade ſpreeken, daar geen ſwijgen langer helpt: *ik ſal mijn deel ook antwoorden, ik ſal mijn gevoelen ook vertonen; mijne redenen ſullen de opreghtigheid mijns herten, ende de wetenſchap mijner lippen, 't gene ſuiver is, uitſpreken.* Job 32: 17. en 33: 3. Doch daar in ſal ik my hoeden, dat ik niet het minſte tegen die Verklaringe ſpreke, welke in de welbekende *Acte van Satisfactie*, den 22. January aan de Claſſis overgegeven, ende by haar aangenomen is.

BEKKER.

KORT

KORT BERIGT.

I. HOOFDSTUK.

Beſtaande in eene vergelijkinge der wederſydſche ſchrifte met malkander.

VOor alle dingen / om allerhande voor-oordeel / ſo veel als daar raad toe is / uit der menſchen herten wech te nemen; ſal ik mijne verklaringe / belangende de ſchriften die tot voorſtand van mijne eere ofte leere uitgekomen zijn / hier laaten voorgaan: om daar na te beiliger en bypmoediger te konnen ſpreken van de gene diemen tot mijn nadeel uitgegeven heeft. Doch ik ſal voor af ene vergelijkinge van beider ſijdſche ſchriften maken; waar uit men ſal konnen ſien / dat die ſchrijvers welke mijne ſake of gevoelen voorſtaan / ſo ſy wederſijds misdoen / lichteliker te verſchonen zijn / dan de genen die my tegen ſtaan. Want ten eerſten is het altijd eerliker / den genen die in't leeg is op te helpen en te ondersteunen / dan hem verder te beſwaren / ende in den grond te ſtoten. Afflicto non eſt addenda afflictio: men moet den genen die beladen is niet noch meer belaſten; maar veel eer verlichten: en dat ſo lang als de ſake noch in 't kijf is / en den uitſlagh word verwacht; die ons eerſt ſal leeren / waar de ſchuld is / en hoe groot. Noch minder paſt hem / iemant die ſijn reght heeft uitgeſtaan / op 't nieuw aan te klagen / en te willen ſtraffen: alſo het ook in reghten altijd hateliker word geoordeeld / ſelf bekende misdadigers in pleite voor te ſpreken / dan op 't ſwaarſte aan te klagen. 't Eerſte is den inhoud van de boerkens / die ſo voor als na het uitgeſproken vonnis van de Claſſis voor my uitgegeven zijn: en het laatſte is het werk der genen / die in beiderlep gelegentheit ſich op 't meeſte hebben laten ſien; om dat vonnis te bewerken / te verhaaſten / te verſwaren / ende nu 't gedaan is / op 't beſwarelikſte te verniewen. Een anderen is ook te ſien / dat de tegenſchrijvers d'eerſten zijn geweeſt / die d'anderen hebben uitgelokt: en dat deſe meeſtendeel maar geantwoord hebben / op dat gene dat van anderen gepredikt of geſchreven was; gelijk wel klaarlik blijkt uit de opſchriften en den ſtijl van ſchrijven / die doorgaans op deſen ofte genen ſlaat / die ſich tegen my of mijne ſake dus of ſo had uitgelaten. Het derde dat ik hier in aangemerkt wil hebben / is: dat mijne tegenſprekers veel kraghtiger tegen my / dan d'anderen voor my zijn. Want ſy ſpreken reghtsdraads en uitdrukkelik mijn gevoelen tegen; (immers ſo als ſy 't begrijpen of beſchrijven) maar deſe niet als van ter zijden / ſchrijvende alleenlik tegen de gevoelens en de handelingen der partijen: ſo dat ik wel

met waarheid soude mogen seggen / dat niet een tot noch toe eigentlik voor my geschreven heeft / en so vele tegens my. Dan is ten vierden noch te sien / dat de genen die op mijne zijde zijn / meest al mijn gevoelen reght verstaan / en datse spreken 't gene sy weten; gelijk de Saligmaker met sijn eigen voorbeeld leert: Joh. 3: 11. maar dat mijne tegenspreekers alle / niemand uitgesonderd / lasteren het gene sy niet weten; (om datse niet en willen) en hoewel meestendeel Leeraars zijnde / nochtans al willens niet en weten watse seggen noch watse bevestigen: gelijk als Judas V. 10. en Paulus 1. Tim. 1: 7. van sodanige menschen spreken. Ik beroepe my in beiden op den inhoud hunner schrifften / ende in 't besonder op het gene dat ik verder daar in tonen sal. Hier by komt noch een vijfde onderscheid / dat boven al aanmerkens weerdig is. Te weten / dat het altemaal / behalven een of twee ongestudeerde menschen zijn / die 't werk so regthshands hebben opgevat: maar dat d'anderen / die sich weetens of onweetens op so slimme en wijse tegen mijn gevoelen stellen / zijn (so veel als ik te weten kome) allegader luiden van bewind en oefeninge / in Kerk of Scholen; Professoren / Predikanten / en de minste een Kranck-besoeker. Daar by hebben dese niet alleen 't gemeen gevoelen / en de bygelovige menigte tot hulpe; maar ook herkelike handelingen en besluiten van so vele Kerkenraden / Classen en Synoden t' hunner bate: d'anderen daar tegen staan alleen / en elk op sich selven; en also bloot voor den gemeenen haat. Daar ik dan voor 't laatste dit noch by moet voegen / dat die goede luiden / latende voor my 't verdedigen van mijn gevoelen / 't gene sy my selven ook wel best vertrouwen; 't herte hebben om den vyand in sijne eigene beschansingen aan te tasten / en hunne bewijsredenen te wederleggen / waar mede sy mijn gevoelen meinden tot den gront toe neer te werpen; maar dat die geleerde mannen niet so veel en doen / dat sy eenen van die allen onderneemen te overtuigen; en also degenen die door mijn geschrift op den doolwegh moghten geraakt zijn / daar van af te brengen: uitgesonderd eenen onbenoemden / die de Cartesianen ende Coccejanen van den swadder hen door E. W. aangewezen / heeft bestaan te suiveren. Uit welk alles blijkt / dat van beyder sijdsche schrijvers / hebbense wel gedaan / d'eersten boven d'anderen te prijsen; of so het qualik is / te verschonen zijn.'

II. HOOFDSTUK.

Sprekende van de Gedighten in 't besonder.

EEr ik nu van d'eenen ofte d'anderen mijn opreght gevoelen segge / merk ik boven het voorschreven aan / het getal en den onder-

derſcheidenen ſtijl der ſchrijften / die van beide ſijden uitgekomen zijn. Sommige zijn in gebondene / andere in ongebondene tale / dat is / gerijmd of buiten rijm. Van de eerſten heb ik minſt te ſpreken; dan wel / datſe my den meeſten haat verooꝛſaakt hebben. Want mits dien datter onder zijn / die beſondere perſonen en ook kerklike vergaderingen in hunne eere quetſen; ſo heeftmen daar uit ooꝛſaak van noch meer misnoegen tegen my genomen; eben oft ik maker ware van alſulke ſnode rijmen. Maar wat reden hadden ſy om dat te denken / ſonder dat ik ook dan moet geloven / dat ſy heulen met de genen die myn ſchendig ſmaden. Want der ſchimp-gedichten zijnder meer die tegen my / dan die vooꝛ my ſpreken. Dat meer is / ſelf van 't volk dat met hen houd / die van Utrecht ſonderlinge / derzen wel de ganſche Claſſis ſmaden; is 't niet met Gedichten / 't is dooꝛ Brieven / dooꝛ Aanmerkingen op de quanswys ongenoeglame ſatisfactie; ja ſelfs dooꝛ dat Requeſt van een deel opgeraapte menſchen: in welken allen de geheele Claſſis ſcherp en vinnig dooꝛgeſtreken wooꝛd. Ja ſo verre gaat de onbeſchaamdheid / dat ſich Hendrik Brink niet heeft ontſien / onſe heeren Burgemeeſteren in 't openbaar te ſmadigen / dooꝛ opdraghte van ſijn godloos boek / 't welk hy noemt ongenoegſame ſatisfactie: hen daar in verwijtende / dat ſy ſich hebben laten welgevallen een vonnis van de Claſſis / die onder hunne vleugelen vergadert; om dat hy / die daar ginder t'Utrecht ſit / en met wien ſy niet te doen hebben / daar in niet te vreden is.

Ook moet men weten / datter veel misnoegde menſchen zijn / onder ons wonende / die op onſe Kerkenraden / Claſſen en Synoden niet te vreden zijn; by welken hunne leere verooꝛdeeld is / ende hunne vergaderingen verhinderd wooꝛden: die nu meinen voet te hebben / om ſich te rechtveerdigen / uit inſighte van diergelijke handelingen / op heden (ſo 't hen toeſchijnt) ontrent my te werk geſteld. Selfs van Papiſten is my dat wel vooꝛgekomen / die ſich anders minſt over myne ſchrijften te bedanken hebben: datſe meinen enige ſodanige meeſterſchap by onſe Kerkeliken te verneemen / als my hunne Geeſtelikheid gewoon zijn te verwijten; en dat de maght by d'onſen ſo grooꝛt zijnde als by deſen is / ſy den wille hebben ſouden / om ook ſo te doen. Neemt dan datter boven dien noch wel een Petrus onder onſe eigene gemeinte is / die my met het ſweerd beſchermen; of een Boanerges / die 't vuur dan den Hemel bidden wil: kan my dat geweten wooꝛden / ſo men niet bewijſt / dat ik'er deel aan hebbe / het zy met blote kennisſe / of raad of daad? Hoe ſal ſich Chriſtus ſelve dan onſchuldigen / dat hy ſulk een ongeregeld volk onder ſijn geſelſchap hadde?

Noch ongerijmder is't / dat men my de Penningen / de Beeldeniſſen / en d'Opſchrijften verwijt / die ſommigen op my en op myn werk gemaakt hebben. Daar zijnder die ik ſelf noch niet geſien hebbe: dan daar iſſer een / met een verſe / van M. M. die warelik myn vrient is / en

en het oversulx buiten twijfel uit genegentheid gedaan heeft. Maar iffet daarom ook met mijn voorweeten of toestemminge geschied? Daar slechs maar een weinig liefde is / daar heeft sulken argwaan niet de minste plaats. Hoe? Is het dan by ons so ongewonen sake / dat vrienden ook malkanderen wel eens verrasschen? Of ben ik by mijn eigen volk en medebroeders voor alsulken sot bekend / dat ik my selven in goud of silver / koper / tin of lood / soude laten munten? Hebben ooit de genen die met my verkeeren / den minsten trek van sulken ydelheid aan my bespeurd? Maar achten sy ook myn verstand so klein / dat ik als Herodes Agrippa / my so lichtelik de eere aanmatigen sal / die my van de menschen uiterlik gegeven word? en dat ik anders geene reden soude konnen sien / waar door de konstenaars bewogen zijn geweest / om penningen te maken? Soud ik alleen onweetende zijn van 't gene een yder weet / dat de konst om brood gaat. Doch laat het al een weinig zijn dat ik van die eere hebbe; van de winst en heb ik altoos niet. Noch goude noch silvere penning / noch van tin / heb ik of de mijnen ooit daar van gehad. Ik ben niet gewoon enig tijdlik goed by mijne boeken te gewinnen / maar wel te verliesen. Wonnen anderen niet meer / of ten minsten sochten sy geen winst / sy schreeven niet so veel.

Wat voorts alle de Gedichten aangaat / die / ook buiten opspraak van eens ander eer of achtinge te quersen / in een goed getal tot lof van mijne werken spreken: so betuig ik opentlik alhier voor al de weereld / datter niet een met mijne kennisse / veel min door mijn toedoen / voor of na aan 't licht gekomen is; dat ik 't meerderdeel der Dichters noch niet kenne; en die ik nu kenne / na 't uitgeven van die versen eerst te weten ben gekomen; dat ook by deselve luiden zijn / die ik noch niet eens van aangesighte kenne / schoon my hunne namen en beroep / enigsins beschreven zijn. Anderen achter na gebleken datse mijne besondere vrienden waren / hadden echter hunne veersen voor my self verborgen / tot datse openbaar voor al de weereld waren; en hunne namen / tot dat my die van anderen gemeld zijn. Doch so verre is 't van my altijd geweest / eerdichten en lofrijmen te ontvangen; als een ieder siet dat van alle mijne uitgegevene schriften niet een / met een eenig lofdicht of afbeeldsels mijner gedaante op het voorhoofd pronkt: daar anderen so mede prallen / en ook nieuwe en nuchtere schrijvers sich op 't breedste door vertonen; ja self verssen van de vrienden afbedelen / en sich selven laten uitprenten: *Ut possit digito monstrarier & dicier, hic est*; om datmen op hem met den vinger wijsen, en seggen sal, dat is de man. Maar ik hebbe alles / wat my van dien aart van self is toegekomen / ook van onbekende lieden / by my weghgelegd: niet willende sulken krans uithangen / so mijn wijn niet koopbaar wesen moghte; ende indien ja / dan denkende dat ik het niet be-

behoefde. Johannes Hilarides / Conrector tot Dokkum / my voor desen wel bekend / doch nooit omgang met my gehad hebbende / heeft buiten mijn weten / ook met verbod van het my te seggen / aan Daniel van den Dale / hem doe ook noch onbekend / de teikening gesonden van dat sinnebeeld / daar mijn hoofd op enen teerling staat: met begeerte om het t'Amsterdam te laten snyden / en met het vers / (daar hy eerst ook sijnen naam af liet) also te dzukken / dat het voor de liefhebbers voor in 't boek konde gesteld worden; gelijk ik achterna bevonden hebbe / dat van velen is gedaan. Dit weet ik nu so lang daar na / nu 't alleman ook weet; maar te vozen wist ik nergens af. Dus leestmen nu met my: bekende en onbekende vzienden pogen my te eeten; dat van anderen / die my noch al groter vzienden wesen motsten tot mijne oneere misduid wozd.

Doch wanneer ik echter al die veerssen uit malkander schifte / die 't een dooz 't andere gedzukt zijn / so alsse moghelijk van tijd tot tijd den Dzukker in de hand gekomen zijn: so bevind ik dat het getal der genen die het goede van my spzeken / en tot mijne eeze zijn gericht / verze 't grootste is. Nochtans hadden dese dichters wind en stroom en alles tegen: daar d'anderen de stem en steun van den gemeenen roep tot hulpe hadden: Waar uit ik magh besluiten / dat hun getal niet kleen is / nocht hun pver slaaw / die vooz mijn gevoelen zijn. 't Verstand dat sy doorgaans in hunne veersen tonen / so van Schrifture als Reden; (ik spzeke alleenlik van de genen die in sedigheid geschzeven zijn) bewijst met een / dat sy weten watse pzijsen of verwerpen; ende door gewoonheid hunne sinnen geoefend hebben tot onderscheidinge van goed en quaad; sodanige derhalven als Paulus wenschte dat sijne hebzeewsche Kristenen moghten zijn. Hebz. 5: 14. Maar onder de genen die my beschimpen / heeft den grootsten name van Poeet / en dat met reghte / die noch niet en weet het onderscheid tusschen de oude Gziekische ende niewe Nederduitsche Oversettinge des Bybels; of hy en weet so veel niet van den inhoud van mijn Boek / dat hy onderscheiden kan / of het d' oude Gzieken zijn / of de niewe Nederlanders / welker oversettinge ik somtijds berispe. Doch dewijl hy over 't selfde en sijn gansche veers al te ongenadelijk van anderen gehandeld is; welker ik niet eenen kenne wiese zijn / noch kennen will: so sal ik hem self met vzede laten; die dit hier maar segge / om te toneu / datter geen de minste reden is / datmen my de Lofgedichten sal verwijten / of ten ergsten duiden; mitsdien dat ik daar in geheel onnoosel ben.

III. HOOFDSTUK.

Van de verſcheidene boexkens, welke voor des Auteurs gevoelen uitgegeven zijn.

Angaande nu die andere Schrijvers / welke ſich voor my gequeten hebben / om mijne tegenſprekers te weerleggen / daar af behoef ik niet veel ſchrifts te maken. Seg alleenlijk / dat ſy dat uit eigene beweeginge gedaan hebben: ſonder mijne hulpe / ſonder mijne aanradinge / ſonder mijne kennisſe; en ſommigen ook tegen mijnen ſin. Ja tegen mijnen raad; ſo verre als het wel gebeurd is / dat my iemant iets voor af van ſijn voorneemen te kennen gaf; die evenwel daar na / anderen raad meer volgden dan den mijnen / omtrent ene ſake / die my ſelf aanging; alſo niemant lichtelick ſijns ſelfs raadsman weſen kan. Deſelve moeſt ik dan / wanneer evenwel daar na ſulk een werk uitkwam / daar by kennen. Maar wanneer 't in mijne maght was te beletten / ſo heb ik belett / dat het niet in 't licht en quam. Wanneer ik al iets ſoude laten drukken / ſo liet ik dat liefſt van mijn eigen doen: dan wiſt ik wat het was / en wat ik kon verdedigen. Maar van dezen ſelf verſocht / die enige Extracten uit mijn Boek met mijne Antwoorden / die hen ſchenen te voldoen / geſien hadden; om die te doen drukken: ſo heb ik dat volſtandiglik geweigerd. En naderhands gewaar gworden zijnde / dat een afſchrift van mijn Antwoord op die 13. Artykelen des Kerkenraads gevaar liep van gedrukt te worden; hoewel my ſelf daar aan gelegen was / dat de wereld wiſte / wat redenen ik hadde om die niet te ondertekenen: ſo heb ik echter / met beſondere bekommering en ſorgvuldigheid / den voortgang van dit werk verhoed.

Vraagt iemant / hoe een ander aan dat afſchrift quam: ſo is voor my genoegh / te ſeggen / dat het gene ik des daags te voren aan de Claſſis had gegeven / die my vermaande / om het toch niet uit te geven; 's anderen daags verloren was: ſo dat ik 't eigenhandig ſchrift / van my opgeſteld / den Scriba in de plaarſe gaf / om het in 't boek van de Claſſis over te ſchrijven. Weet nu de Claſſis niet / wie dat afſchrift daar heeft wech genomen; hoe iſſet dan te weeten / hoe 't in drukkers handen komen konde?

Maar ſo veel als nu belangt de ſtoffe en den ſtyl van deſe Schrijvers: dat gaat my weinig aan. Men kan in hunne ſchriften ſien / dat ſe niet van mijne ſyde / maar van de kant van mijne tegenſprekeren daar toe zijn aangeporrd: Want ſy hebben het voorgaans op predikatien / die tegens my gedaan / of tegen boekskens die ten ſelfden einde uitgekomen zijn. Doch men heeft ook onderſcheid te merken: alſo ſommige op de handelingen

lingen met my en myn Boek; anderen op den inhoud / en op myn gevoelen sien. So groot als dat onderscheid is / so groot is ook 't verscheel tusschen 't een slagh hunder schrifften en het ander. Daar sy van myn gevoelen spreken / gaanse doorgangs netter / dan sy doen in hun verhaal van kerkelijke handelingen / en andere omstandigheden die daar omtrent zijn voorgevallen. De reden is / dat sy om het eerste te doen uit myn Boek genoegsaam onderright waren: maar tot het ander het beright van anderen behoefden; die dat niet en konden geven door eigen oprwesen / en door middel van de autentijke stukken uit de boeken van den Kerkenraad / of van Classis en Synode. En nu siet men uit die reden wel / dat sy met myn half niet geploegd hebben; also ik hen daar af ten besten hadde konnen dienen / ende niet en soude hebben willen lijden / datmen dese saken na waarheid niet verhaalde / vermits my daar het meeste aan gelegen was.

Evenwel so was ik noch verwonderd / van waar sy 't hebben moghten / 't gene sy by wijlen netter wisten te verhalen / dan ik 't self onthouden hadde: en derhalven niet volkomelijk herdenken konde / door dat ik de Acten na sagh; die ik dan bevond met den inhoud van hun seggen over een te stemmen. Maar 't schijnt / dat sich sommige grotelijx daar aan hebben laten gelegen zijn: en tot dien einde ook wel list gebruikt. Immers is het my eens in den Hage voorgekomen / dat iemant / my tot noch toe onbekend / en ongenoemd / aan 't huis van den heer Beaumont Secretaris van Staat / op mynen naam en als door mynen last / (die nergens af en wiste) Copy versocht had van 't Request dat de Gedeputeerden der Synode tegen myn Boek ingegeven hadden. Ende heeft seker geleerd man / die (gelijk ik nu bevinde) wel 't voornaamste deel aan dese soort van schriften heeft / wel vijf of ses brieven achter een aan my geschreven; sonder dat ik eenen ooit beantwoord hebbe: ende in den Hage meer dan eens na my gesocht / sonder my te vinden. Want dewijl hy meerder yverigheid dan d'anderen in sijn schrijven blijken liet / en geen kerkelijke personen noch vergaderingen seer verschoonde: so en wilde ik den minsten schijn niet geven / daar ik vry was van de daad / dat ik enige gemeenschap hadde met sijn schrijven.

Men sal seggen / dat verscheidene stukken by Van Dalen / die myn eigen Drukker is / zijn uitgegeven. Doch daar op dient voor eerst / dat hy ook gedrukt heeft schere Brieven, die my in schrifte toegesonden waren / en aan hem van my gegeven om te drukken / hoewelse tegen my zijn. De schrijvers van die Brieven zijn my onbekend. Daar by weten alle Boekverkopers / dat hen dikmaals dingen toegesonden worden om te drukken / sy en weten niet van waar. Doch ten einde van het jaar vinden sy het in de rekeninge met malkander; te weten wie 't gedrukt of uitgegeven heeft: blijvende nochtans de schrijver dikmaals onbekend: daar sy ook niet veel om geven / so sy maar bekend geld daar by winnen mogen / en dat voor hen self behouden / sonder met den Schout te moeten

deelen. Ik heb hem dan dikmaals vermaand / geen ding te drukken / dat na 't oordeel van verstandige en bescheidene luiden / met wien hy moest te rade gaan / niet stichtelijk of veilig wesen moghte: maar met my en moest hy geenen raad plegen / over werken van alsulke vrienden / die by my self niet bekend wilden zijn; noch ook mijn eigen oordeel vragen. Onlangs heeft hy my nochtans een schrift vertoond / van onbekende hand en sonder naam / gesonden als van Haarlem: en dat dewijle hy verlegen was / over den beknopten tijd dien hem de schrijver stelde / om het voor de laatste Classis / die doe binnen de 8. daghen op den 7. deser maand aanstaande was / af te drukken. Hy wilde dan weten / of 't werk sulken haast vereischte / ende so veel nuts kon doen. Het was voornamelik tegen Brink; en / uitgesonderd enige weinig kleinigheden / verstandig en manierlik ingesteld: maar doe hy met my te rade ging / moest de druk wel achter blyven; om dat ik niet en soude hebben konnen seggen / dat het buiten my geschied was. En dat niet alleen: maar ook te voren al / wanneer my sulk iets in de handen quam / ben ik d'oorsaak self geweest dat het niet gedrukt is. 't Welk gemerkt zijnde; so hebben sulke schrijvers / die iets voor my beden / sich gewacht / dat ik 't niet te weten quam.

Sal ik nu noch in 't besonder van die schriften spreken / welke my ten goede (immers zo als 't oogmerk was) zijn uitgekomen: zo moet ik voor af te kennen geven / datse tweederlepe zijn. Sommige die op den handel slaan / welken my in desen tijd met my en met mijn boek gehouden heeft: andere die de saak betwisten / ende / meer of min voor mijn gevoelen spreken. Die van den eersten inhoud zijn dan nader tweefsins aan te merken: zo als sy die handelingen daar verhalen / en zo als sy daar over ook hun oordeel geven. Op het laatste zal ik niet met alle zeggen: om dat het mijne beurte nu niet is te oordeelen / maar geoordeeld te worden. So zal ik dan slechs hier en daar wat melden / van 't verhaal dat sy van dese handelingen doen: ende in 't gemein / datse / mijns vermoedens / niet als waarheid hebben willen schrijven; doch dat sy / by gebrek van beter onderright / somtijds die te buiten gaan. Doch dat is ook maar in omstandigheden / welker sommige tot de saak niet veel en doen: echter te veel soekens hebben om die aan te tekenen: weshalven ik die liever in 't geheel voorby wil gaan; te vreden zijnde / slechs de tijtels en opschriften van die stukken hier te melden.

I. Antwoord op een Brief, geschreven van een Vriend tot Utrecht, den 12 Julii 1691. zijnde een korte inhoud van het twede boek genaamd de B. W.

Brief gesonden van Utrecht aan een Vriend tot Amsterdam, over het Boek de B. W. alsmede wat daar ontrent is voorgevallen, den 12. Sept. 1691.

III. Aardige Duivelary, voorvallende in onse daghen, begrepen in een Brief aan een Heer t'Amsterdam, geschreven aan een van sijne vrienden tot Leewarden.

IV. Vervolg van d'Aardige Duivelary, begrepen in een twede Brief. &c. Gedrukt tot Rotterdam, by Pieter van Veen.

Over dese twee Brieven ben ik verplight te seggen/ dat ik gantsch geen behagen hebbe in die ruwe manieren van spreken/ waarmede de schrijver onse Leeraars en kerklike vergaderingen/ mitsgaders derselver handelingen te mpwaart beschrijft: hoewel hy anders veelen d'ogen geopend heeft/ om my beter te verstaan; 't welk noch meer soude geweest zijn/ had men sich aan sijnen stijl van schrijven/ in 't gene gesegd is/ niet gestoten.

V. Copy van een *Brief*, geschreven aan een Heer, woonende tusschen Rotterdam en Dort; rakende 't gepasseerde in de saak van Dr. *Bekker*. Gedrukt tot Dort, by Gerrit Abrahams.

VI. Rescriptie op tekere Missive van seker Vriend, om sijn Advis over d'omsweevende Brieven van enige Kerkenraden, wegens de sake van D. Bekker. t'Amsterdam by vanden Dalen.

VII. Een Brief van Utrecht aan D. T. S. de Jonge, geschreven aan sijnen Vriend H. V. G. tot Amsterdam, dat het *Provisioneel Advis*, achter sijn Brief van den 4. Febr. gedrukt niet voor 't sijne wil gehouden hebben &c. In 's Gravenhage by Eldert van der Stoel.

VIII. Missive van M. D. E. P. aan een Vrind, rakende de saak van D. B. *Bekker*, en het Boek van den Professor *Leydecker*. Tot Rotterdam by Jacob Gijsen

IX. Brief aan een Regent der stad Amsterdam, over de *Artykelen van satisfactie* &c. *ondertekend* E. W. S. S. TH. U. J. & PH. Doctor. En gedrukt by M. Uitwerf in den Hage.

Achtende/ om reden slus geseid/ dese blote aanmeldinge genoeg te zijn: so ga ik tot de andere schriften over/ die de saken meest behandelen; waar van het eerste maar alleen den inhoud van mijn Boek verhaald/ sonder goed of quaad daar af te seggen: ende is also niet anders dan een duidelik Register/ na verbolg der Boeken en Hoofdstukken daar in begrepen. So dat het is gelijk het ook den name voert.

I. Een Kort Begrip van de twee boeken der B. W. &c. seer dienstig tot het reghte verstand (en teffens strekkende voor een bondig Register) &c. opgesteld door een Redenlievenden hater van bygeloof. *Gedrukt te Rotterdam by Isaak van Ruinen.*

Dit boexken kan aan niemand oorsaak geven van misnoegen/ also

het slechs den inhoud van mijn Boek verhaalt / of 't moeste zijn dat hy de Schrijver somtyds sijn genoegen toont / of dat het bloot uitgeven van sulk gevoelen voor wat onbetamelijx gehouden word.

II. Zedige Overweginge op de Predicatie van D. P. S. gedaan in de oude Kerk den 30. Sept. 1692.

Veertien dagen na die predicatie heb ik gemerkt / dat dit laatst voor mijn eigen werk gehouden wierd; ende namaals meer dan eens vernomen / dat dit ook 't gevoelen van geleerde luiden was. In 't besonder hoorde ik eenen / sich by monde openlik met sulken stijf en yver tegen dat geschrift uitlaten / en den inhoud met mijn gevoelen mengen: dat hy anders niet te kennen gaf / of hy hadde daar met my te doen. Maar de waarheid is / dat ik lange na 't uitkomen van dat blad gantsch niet geweten hebbe / wie de schrijver was; en wanneer hy my daar na genoemd wierd / den selven noch van aangesighte niet en kende: onder des han ik nu den Leser seggen / dat hy is een burger man / van de gene die men noemt ongestudeerd; om datse geen Latijn verstaan / noch hunne weetenschap in de Scholen hoog of laeg verkregen hebben.

III. De Volmaakte Kragt Gods Verheerlykt. nevens enige Aanmerkingen over de drie predicatien van D. P. S. gedaan over Psal. 72: 18. Gen. 18: 1, 2. en Gen. 32: 24, 25. in haar eigen gronden onderzocht, en met de waarheid vergeleken, en enige andere Aanmerkingen daar by gevoegd. *By* D. van den Dalen *gedukt.* 1691. *De Voor-reden* is *ondertekend* J: P. L: R.

IV. Verhandeling van de eerste predicatie door D. P. S. gedaan in de oude Kerk, op den 30. Sept. 1691. tot een grondslagh op de wederlegginge van het Boek, genaamd de B. W. beschreven door B. *Bekker*; over de woorden Psal. 72: 18. *Gedrukt voor den Auteur*, K. *Jakobs.*

V. Verhandeling van de twede predicatie door D. P. S. gedaan in de niewe Kerk op den 7. Octob. 1691. tot wederlegginge &c. over de woorden, Gen. 18: 1, 2. en enige volgende verssen des Capittels, en uit Gen. 19. enige verssen. *Deselfde K. Jakobs.*

Ik hebbe dese drie stukken hier alleenlik met de blote Opschriften aangewesen; niet voorhebbende iet meer daar af te seggen: om redenen die my de bescheidenheid in geest. Dan dit moet ik echter seggen / dat degene die sich K. Jakobs noemt / met de Versoekinge des Heeren in de Woestijne verder gaat dan ik hem volgen wil: gelijk hy selve ook verklaart / dat hy sich aan mijn gevoelen niet en bind; en de Leser self gemaklelik kan sien / dat hy 't stuk geheel anders verklaart dan ik doe.

VI.

VI. Aanmerkinge over de predicatie van D. A. v. W. des Sondaghs morgens den 25. Novemb. gehouden in de Weſter-Kerk over Matt. 4: 5, 6, 7. diſcourswijſe voorgeſteld; wederleggende met eens alle predicatien van ſijn Eerw. en andere, aangaande de Verſoekinge onſes Saligmakers, reeds gedaan en welken noch ſtaan gedaan te worden, beweerende de eigentlijkheid van deſelve.

Hier nevens enige openinge, hoe men D.B. *Becker* in ſijn XIX. (nu het XX.) hoofdſtuk des II. Boeks, rakende 't gene ſijn Eerw. ſegt, van de verleidinge der eerſte menſchen, verſtaan moet. Door S. W. S. F. *Gedrukt by D. vanden Dalen.*

Op dit laatſte moet ik ſeggen / dat ik den ſchrijver nu wel kennende / den Leſer volgens dien verſekeren kan / dat hy die opening van my niet heeft / nochte aan my te kennen gegeven dat hy ſchreef; noch ook naderhand met my daar van geſproken heeft. Ondertuſſchen is daar in te ſien dat het mijne ſchuld niet is / dat my mijne eigene Medebroederen in dit ſtuk niet wel verſtaan: nademaal een particulier / en een Luterſch man (gelijk hy is) betoont dat hy my wel verſtaat.

Antwoord op het jongſte *poſtſcriptum* van de VI. *Brief* van *Haggebber Philalethes*, tegen enen van de (ſo hem dunkt) *ſchadelike Helpers* van D. Bekker, rakende deſſelfs *Aanmerking* over de predicatie van D. A. v. W. 's Sondaghs by ſijn Eerw. in de Weſterkerk den 25. Nov. over Matt. 4: 5, 6, 7. &c. gedaan, dienende tot een kraghtig bewijs, dat deſelve niet eigentlik, maar by forme van een geſighte, en in den geeſt geſchied zy, door den ſelven S. W. S. F. *Gedrukt by D. vanden Dalen.*

VIII. Een Klaar Bewys Van de *Onmagt des Duyvels*, voorgeſteld in Antwoord op de vierde Brief van *Haggebber Philalethes*: &c. *Ondertekend Heuralethes*, en *gedrukt voor den Auteur.*

IX. Een klare Uitlegging Over de *Verſoeking* des Heeren in de woeſtijne, in antwoord op de vijfde Brief van *Philalethes*: *gedrukt voor den Auteur*, die ſich *Heuralethes*, dat is *Waarheidvinder* noemt.

X. Oogmerk van *Everhardus van der Hooght*, in ſijn brabbelen tegen het Boek de B. W. genoemd. Sulx blijkt uit den groten ophef, om D. Bekker eens voor al, wel ter degen, ſwart te maken. *Gedrukt by vanden Dalen.*

XI. Brief van L. R. tot antwoord aan D. *Everard van der Hooght* Predikant tot Niewendam. *By vanden Dalen gedrukt.*

XII.

XII. Spiegel van den verwarden en warſoekende *Haggebber Philalethes*, waar in uit ſijne 6. Brieven (**de ſevende is namaals uitgekomen**) getoond word ſijne onkunde en verwarring, ſo in Taal, als ſaaken. ofte

Een Brief van *Zalomon Noomtjins* tot Amſterdam, geſchreven aan ſijnen Vriend C. S. S. tot Buikſloot, inhoudende (nevens andere ſaken) voornamelik, eenige Aanmerkinge, over den Perſoon, en de 6. Brieven, enz. van *Haggebber Philalethes*: alſmede over den Brief, en den Perſoon van *Everhardus van der Hooght*, en daar by ook over ſijne Aanmerkingen, over de ordre van een welgeſtelde Predicatie. *Gedrukt by D. vanden Dalen.*

Siet daar / Leſer / ſes onderſcheidene ſchrijften van vier onderſcheidene ſchrijvers tegen enen ſelfden Vander Hooght. De zorge van het antwoord laat ik hem bevolen. Hoewel ik gelove datſe niet alle even veel klemmen; nochtans en dunkt mp niet / dat hp der af ſal raken / met bloot voorgeven / datſe geen antwoord weerdig / en een deel ſchavuiten zijn; gelijk ik weet dat hpſe genoemd heeft. De laatſte deſer ſchrijvers heeft ſijn werk / wanneer 't gedrukt was / met enen brief aan mp geſonden / en daar door de moeite doen nemen / dat ik 't in volle beſigheid doorliep. Waar uit ik wel geſien hebbe / dat deſe altoos niet en ſchrijft als een ſchavuit.

XIII. Overdenkinge op het Boek *den Satan in ſijn weſen, aart, bedrijf en Guichelſpel &c.* beſchreven door *Simon de Vries. Gedrukt by van den Dalen ſonder enige betekening van den name des Auteurs.*

Zedige Aanmerkinge over de *Voorreden* genaamd, *de Godslaſteringen van den Amſterdamſche Predicant Dr. Becker, ter waarſchouwinge van alle vrome in den lande wederleid, in de Voorreden voor de Toetſteen der waarheid en der meiningen, door Henr. Brink &c.* Door N. N. *gedrukt by vanden Dalen, en getekend* J. C.

XV. Korte Aanmerkinge op de *Overweging* van d'Hr. N. M. v. H. rakende het Hooftpoint in D. Bekkers Boek, genaamd de B. W.

Deſe Aanmerkingen zijn doch kort / geen half bel papiers beſlaande: doch van enen man / (zo ik bevinde) die kort van ſtijl is / zo in ſpreken als in ſchrijven; deſelfde die de Zedige Overweginge der predicatie over Pſal. 72: 18. had ingeſteld; zo ik niet qualik bereght ben. Hp toont met weinig woorden / dat de Overweger niet wel gewogen heeft: geen doel treft / en gehouden was het tegendeel te bewijſen van 't gene daar

hy bewijs af eischt. En daar in heeft hy reght; gelijk ik self wel breeder tonen sal / wanneer ik ook die Overweginge sal overwegen.

Nu onlangs is my noch een boexken in octavo van Dordreght toegesonden met enen brief van den Auteur / my onbekend / gelijk hy ook betuigt dat ik hem ben van aangesichte. Den tijtel stelt hy dus:

XVI. Ontdekte Waarheid, behelsende verscheidene Aanmerkingen op het Boek van Simon de Vries &c. als ook op het Lasterschrift van Henr. Brink, beide strekkende tot nadeel van D. B. Bekker Predikant tot Amsterdam: door H. M. V. D. P. H. E. S. in 8°.

Ter selfder ure kreeg ik noch twee Brieven / den eenen van Vlissingen / den anderen van Brugge; van even gunstigen inhoud als de voorgemelde: beide schrijvers verklarende / datse van myn gevoelen in de hoofdsake overtuigd / ende met myn ongemak bewogen zijn. Doch beide insgelijks myn persoon niet kennende / ende my self onbekend; gelijk de laatste schrijft / dat hy ook voorseerst noch blijven sal.

Sie daar dan / Kristelike Leser / 't bewijs dat enige personen schriftelik gegeven hebben / van hun gevoelen; so over myn Persoon en Boek / als nopende die sware opschuddingen / die daar over zijn ontstaan.

Ik sal hier ter plaatse niet meer daar af seggen: dan wel in 't verbolg / onder myne aanmerkingen op de Tegenschriften / wat dienstigs van den een of den anderen ontleenen; hoewel ik gelove / datse alle op een of twee na / nu by dese ongelegentheid allereerst aan 't schrijven zijn geraakt / en dat die grote bewegingen hen hebben gaande gemaakt. *Si natura negat, facit indignatio carmen.*

Die self Natuur niet heeft te baat,
Door moeilikheid aan 't dichten slaat.

Jeder van hen heeft sich na de mate syner bequaamheid gequeten / ende my so vele verpligt: ja ook vertroost / dat ik onder hen voorvechters vinde / die ik self niet wist dat in de weereld waren; so als my buyten dese schrijvers ook van anderen noch dagelijks gebeurt. Dese magh ik stellen tegen oude vrienden / die my als enen afvalligen met de nek aansien / tsedert datse sich hebben laten wijs maken / dat ik met dit laatste Boek van de oude waarheid afgeweken ben. Nu sal ik tot die schriften over gaan / die daar krachtig toe geholpen hebben; mitsdien datse alle tot dat einde zijn gericht. Maar eerst moet ik van myn eigen spreken.

IV. HOOFDSTUK.

Naakte uitbeeldinge van het I. Boek der *Betoverde Weereld*, dienstig om de reghte meininge des Schrijvers te verstaan, en de gemeene misslagen van de tegensprekers aan te wysen.

EEr ik de schriften tot weerleggínge van mijn gevoelen onderzoeke / so sal het niet ondienstig zijn / hier in 't kort den Leser klaar voor ogen te vertonen: wat het gene zy / dat ik eygentlijk in die vier boeken / die ik de Betoverde Weereld noeme / beoogd hebbe; op wat grond dat ik bouwe / en door welken wegh ik na de waarheid soeke. Want al is 't dat ik van dit alles duidelijk en onderscheidentlijk gesproken hebbe / so in den ingang van het werk / als in de voorreden van het eerste deel: so sie ik evenwel / dat het niet genoegh geweest is / om de menigvuldige swaare voorvoordeelen te verwinnen; aan welken met so seer de gemeene man / als wel de geleerden sich betsnen vast te zijn. Al daetje ik dat in 't eerste niet / so kan ik echter achter na de reden nu wel zien. Te weten / dat de genen die buiten scholen en winkels / uit lust tot d'oefening der wetenschap en kunsten sich begeven / doorgaans wyse luiden zijn / wien 't niet en scheelt van wiense leeren / als se maar wat leeren mogen; of so sy lust tot raritepten hebben; sy en kreunen sich der mode niet / of die oud of new is / maar benimmen de deugdelikheid der stoffe en de kunst van 't werk. Maar die op winkels zijn geweest / houden sich meer aan den trant die daar gehouden wierd: by den eenen meester maakte men 't werk dus / by den anderen so; in d'eene stad werkte men op dese / in d'andere op die manier. En die geset is op de mode / sal dikmaals iet versmaden / als isset sijn gerief / al isser ook een koopjen aan; enkelik om dat het geen gebruik is. Alle new is hem ten eersten vreemd / so lang als hy 't geen meester is; maar een weining in de gewoonte gekomen zijnde / mishaagt hem 't ander / als te onderwerps. Met de weetenschap is 't even so gelegen. Die op de scholen gaan / gewennen aan den trant die daar dan is; en schikken hunne oefeningen na die leest / waar op sy werken die den grootsten naam hebben / of hunder sinnelikheid wel meest behagen. Voor desen is 't dan dat hy sich meest bloot stelt / die een vry man wil zijn / en geen zijde kiesen: maar noch meest / indien hy iet van voren wil onderzoeken / en ten einde van dien niet op een uitkomt met den gemeenen wegh. *Hinc illæ lacrymæ*; daar komt het onheil van daan.

§. 2. Het gemeen gevoelen der mensen van den Duivel heeft / en van menschen die men houd dat met hem gemeenschap houden / quam my alleen-

allenxkens by dat licht dat ik van naturen hadde / en door de Schrifftuur verſterkt en meer geſuiverd wierd / ſeer twijfelachtig voor; oft ik't / wel by 't licht beteken / langer daar voor aanſien moeſt of niet. Niet alleenlik was myn twijfel of het waar was / maar ook of het der Godvrugtigheid betamelyk was. En 't gemoed begon my ſelf te dringen: ik moeſte antwoorden aan de genen die my vraagden / ik moeſt weten hoe my by ſulk volk die ſo en ſo geſteld waren / te dragen: het was myn aunt / en het quam my dagelyx te huis. Daar van te ſpreken alſmen ſpreekt / en te doen gelyknen doet; dat quam my meer en meer beſwaarlyk voor: ende my daar tegen aan te ſtellen / of ſelf ook in woord of doen van andere te verſchillen; dat was eenſdeels myn meegaande aart niet / en daar by ſo had ik geenen grond. Des was my 't naaſte / dat ik daar met ernſt na ſocht.

§. 3. Dit doende ga ik dus te werk. Eerſt ſoek ik door de ganſche weereld heen / waar dit gevoelen ſynen oorſprong uit genomen heeft: en om dat te weten / ſla ik tyden noch plaatſen over. Ik merke / dat de ſake die ik onderſoeken wil tweeledig is: Van den Duivel / wat hy aan hem ſelven weet of kan; en van Menſchen / watſe door ſyn toedoen weten of verrichten konnen. Doch dewyle 't dingen zyn / die de Natuur te boven gaan / of immers diemen daar voor houd; ende alſo tot God behoren: ſo moeſt ik mede weten / wat gevoelen dat de menſchen van de Godheid hebben; en de Geeſten in 't gemein / het zy goeden of quaden; ook de Zielen van de menſchen / (mede Geeſten zynde) afgeſcheiden van den lyve door den dood. Dit alles ſoek ik na / eerſt in oude / en daar na in nieuwe boeken / van allerlei volkeren / godsdienſt en gevoelen: die ik echter / ſo als nu de weereld is / in Heidenen / Joden / Mahometanen / en Kriſtenen onderſcheiden wil.

§. 4. Van de Heidenen beginnende / ga ik eerſt tot de ouden / zynde meeſt de Grieken en Romeinen / uit de griekſche en latynſche boeken ons bekend; in 't 2. 3. en 4. hoofdſtuk: want van andere volkeren en landen zyn ſeer weynig oude hiſtorien tot ons gekomen. Daar in vind ik / wat ſy doe van God geloofden / en van de Geeſten die geen God noch menſchelyke Zielen zyn; als mede van den ſtaat der Zielen na den dood: en wat voor middelen ſy ook gebruikten / om door tuſſchen komen van ſulke Geeſten / als ſy geloofden datter waren / te mogen weten en te mogen werken dingen die de Natuur te boven gaan.

Daar na tot de e tyden overgaande / doorſoek ik de geheele weereld in het Heidendom: eerſt van Europa / in 't 6. daar na van Aſien in 't 7. en 8. voorts in Africa in 't 9. en eindelyk in America in het 10. hoofdſtuk van het ſelfde boek.

§. 5. Hier uit bevind ik nu / en betoon in 't 11. hoofdſtuk / dat die oude (ſo als ook de hedendaagſche) Heydenen / ſonder de Schrifftuur / gedachten hadden van eene opperſte Godheid / alles magtig: doch met een van mindere Goden / by de Grieken meeſt al Daimones en Dæmonia, voorts

ook Goden/ ende heden by de Heidenen mede dus/en anders ook genaamd; die de Weereld elk hun deel regeeren/ der menschen saken by en op den name van den Oppergod bestieren/ ende als Middelaars tusschen beiden zijn. Die ook omgang met de menschen hebben: en dat dese daarom saken de Natuur te boven gaande door deselve weten en verrighten konnen; welker eerste Waarseggers/ en de laatste Toveraars genaamd zijn. Over sulx word alles/ daar men geene reden nochte oorsaak af en wist/ aan die Dæmones of Ondergoden toegeschreven.

De Zielen van de doden worden by hen mede onder de Dæmones gerekend: en na dat sy wel of qualik op der aarden sich gedragen hadden/ of na dat den menschen goed of quaad bejegent; aan den eenen dit/ den anderen dat toegeschreven; en alsoo die Dæmones of Ondergoden in goeden en quaden onderscheiden.

§. 6. Van d'enkele Heidenen/ die den waren God noch synen Dienst niet kennen/ ga ik over tot de geenen/ die de H. Schrift te bate hebben. Welker eerste zijn de Joden: die God langst gekend/ en sijn Woord alder-eerst in de schriften van 't Oud Testament ontvangen hebben: en daar uit geleerd/ dat de Zielen van de menschen wel onsterflijk/ maar alsulke Dæmones of Ondergoden niet in wesen zijn; dat God alleen de Weereld door hem self regeert; ende niemant iets kan doen/ of weten/ dat de kraghten der Natuur te boven gaat/ dan door God alleen. Maar ik merke daar beneven aan/ so als 't Jodendom tsedert Christus tyden is gestelt geweest/ en op heden noch bestaat; dat het veelsins met het Heidendom vermengd/ of ten minsten bevlekt is: en dat daar uit mede onder hen vele bygelovigheden/ Waarseggerijen en Toverplegingen ommegaan. In 't 13 cap.

Daar op toon ik dat de Mahometanen/ mede eenen God gelovende/ met geschapene Engelen/ goeden en quaden/ en den Duivel aller hooft; doch door Christus/ en de Boeken des nieuwen Testaments mede plaats makende/ ende ondertusschen 't Heidendom daar onder mengende: oversulx mede met sodanige gevoelens ingenomen/ en tot diergelijke Wilkierijen en Toveroefeningen genegen zijn. in 't 14. cap.

§. 7. Van Joden en Mahometanen/ als een tweederleije middelslagh tusschen 't Heidendom en Kristendom overgaande: so onderscheid ik dan de Kristenen/ na dat de tyden waren; voor/ en onder 't Pausdom/ en daar na. Dus bevind ik/ dat den eersten Kristenen/ na der Apostelen tyd/ noch al min of meer van 't Heidendom en Jodendom heeft aangehangen; dat allenskens toenam/ en ten laatsten met het Pausdom op het hoogste rees: so verre/ dat den Engelen en Zielen der verstorvene menschen; maar voornamelik den Duivel al die wonderlike dingen toegeschreven zijn/ die de Heidenen den Daimones en Ondergoden eigen maakten. in 't 15--21. cap.

Tusschen beiden merk ik aan/ dat in d'oude Kristenheid de Manicheen zijn ontstaan/ die veel van 't heidensch weder invoerden/ en den Duivel

byna

byna Gode gelijk maghtig maakten: en dat hun gevoelen ongevoelig enig zaad / tot op heden / onder 't Kristendom gelaten heeft. in 't 17. cap.

§. 8. Maar nu komende tot onse tijden / en de leere van de Protestantsche Kerken; waar onder ik beneffens d'onse diemen Gereformeerde noemt / alle degenen die van 't Pausdom afgeweken zijn begrijpe: so bevind ik / dat hoe verder wy van 't Pausdom afwijken / hoe minder wy ook van die dingen houden / die hun opsight op den Duivel hebben. Doch dat sommige de gronden van de protestantsche leer / en haar onderscheid van 't Pausdom / na behoren niet beseffende; met den Duivel veel gereeder zijn / dan andere die daar meer op letten: om hem lichtelik alsulke dingen toe te schrijven / (en desgelijx den genen die sy ook geloven dat met hem gemeinschap hebben) welke de Natuur te boven gaan. 22. en 23. cap.

§. 9. Daar uit besluit ik dan voor 't laatste / alles met een ander vergeleken hebbende / dat het gemeen gevoelen / 't welk noch heden onder ons in swange gaat / afkomstig is van 't Heydendom. Niet dat hen de reghte Sieden suiverlik te werk gesteld / tot die gedachten heeft gebracht: maar de Sieden qualik gebruikt of misleid / en met schijn van Godsdienstigheid beneveld en bemanteld / sonder 't licht der H. Schrifture / die gedachten heeft gebaard / onderhouden en gevoed. Dat het ook de Kristenen uit de Schrifture niet eerst gehaald hebben toon ik door die reden: dat de gene die de Schrift wel minst verstaan / van die dingen 't meest geloven; ende also reeds in dat gevoelen zijn / dat de Duivel sulken grote maght heeft / eer sy de Schrifture lesen; en noch meer / eer sy die eens ondersoeken.

§. 10. Dies geef ik ook daarna den Leser in bedenken: of wy vele dingen dien aangaande op die wijse in de Schrift wel souden opvatten / so wy niet alreeds te voren / en van kinds been af / met dat gevoelen ingenomen / ende door gewoonte al bevestigd waren? Immers daar leit nu een voroordeel; men gelooft dat het so is: en dan valt het ons gereed / de Sieden of Schrifture tot behulp te nemen / en voorts te geloven / dat die ook so leeren. Te meer / also wy d'eerste uitleggingen der Schrifture / en verklaringe van saken daar in begrepen van die oude Leeraars hebben: van welken ik in 't 15 hoofdstuk aangewesen hebbe / hoe sy d'een meer / d'ander min / met verscheidene heidensche lessen en gevoelens ingenomen waren; welke so ten eersten niet gemerkt zijn / dat aanleidinge tot alsulke uitleggingen gegeven hadden. Dit is den inhoud van het 24 hoofdstuk en 't besluit des eersten Boeks.

§. 11. Uit al 't voorseide is dan wel te sien / dat men dit deel van mijn werk niet so onnut moet achten / als het schijnt dat wel de meesten doen: mitsdien datse 't 1. Boek niet eens of naauwelijx en raken / als Historisch zijnde; ende nemen 't al ten eersten opsight tegen 't tweede. Want so ik my eenigsins op de timmering mijns eigen gebouws verstae; het tweede is gegrond in 't eerste / volgens dat bewijs / dat ik by gevolg in 't 24. Hoofdstuk

daar uit weetelik (so ik wel meen) getrokken hebbe. Is 't anders? dan magh ik met reden wel verwonderd staan / hoe dat iemant van so veele die mijn tweede boek so vinnig lasteren / en het eerste laten voorgaan / tot op dese ure toe gemerkt heeft / immers wenige sich daar af iet hebben laten blijken. 't Is al verlozen werk watse doen / om het tweede boek te wederleggen / so sy 't eerste laten staan. Maar mijn oogmerk en mijne oordre niet beseffende / 't welk den waren onderzoekers van de waarheid eerst betaamt; mitsdien dat hen in het tweede deel so veel dingen na de letter opgenomen tegen zijn: so tasten sy ten eersten daar op toe; als d'ongeoefende disputeerders / die 't Besluit (als hen meest tegen zijnde) ontkennen / en de Voorstellingen overslaan / daar 't Besluit nochtans op rust.

§. 12. Doch so iemand op dit alles dat voorschreven is behoorlick lett / die sal lichtelik bemerken hoemen my t' onreghte nageeft / dat ik eene nieuwe stelling uit mijn hoofd versiere / daar ik dan de Heden en Schrifture na buige; of dat ik de Heden tot een rightsnoer neme / om de Schrift daar na te schikken. Want de Leser siet wel / dat ik noch niet eens op sulken grond of stelling ben bedacht geweest / om daar op te bouwen: maar alleenlik onderzocht heb / overal / de ganssche Weereld / en den ganschen tijd des Weereldts door; waar de reghte grond van sulk gevoelen / als ik noch eerst onderzoeken wil / te vinden zy. Want dien moet men weten; salmen te reght oordeelen / of een gevoelen of gebruik op goede reden rust of niet. Nu en heb ik ook die veelerhande Heidensche / Joodsche / Mahometaansche / oude en nieuwe Kerstelijke / Roomsche en Oeconomsche gevoelens / leeringen / en gebruiken / niet opgezocht; om die dus ofte so uit te leggen / of te verdedigen / of te weerleggen; maar om die te besien en te vertonen sodanig als se zijn; sonder daar myn oordeel af te seggen / of enig bewijs daar voor of tegen uit te brengen. Welken ongemoeiden arbeid niemant lichtelik sal ondernemen / dien 't niet om de waarheid is te doen. Ik ben dus verre dan noch sonder grond; die een Protestantsch Kristen ben; die noch Paapsch / noch Joodsch / noch Heidensch wesen wil: vind ik anders geene vastigheid / so laat ik varen al watmen van de Geesten in 't gemein / of van den Duivel in 't besonder seit.

§. 13. Maar schoon ik den besonderen grond noch niet gevonden hebbe; welken my het Pausdom / Joodendom noch Heidendom / als sodanig aangemerkt / niet geven konnen: so heb ik echter eenen vasten boden met die alle / en noch enen tweden met een deel van hen gemeen. Het eerste is de Heden / die alleu menschen tot een licht verstrekt; so verre als se suiver is / niet vooroordeel noch hertstogten niet belemmerd noch benevelt. Het andre is de Schrift / van God ingegeven: maar insgelijks suiver / in haar self; so ingesien / als ofmen noch de Schrift gelesen hadde; ende also buiten alle menschelijk vooroordeel / van vertalinge uit het Hebreewsch en Griekisch / daar die oorspronkelik in beschreven is / en van d'uitleggingе der Leeraars / oud of nieuw. Dese twee staan d'eene onder d'andere niet: maar eigenlik nevens malkanderen. Het is van Filo den Jode eerst bedacht /

dacht / dat hy / genegen om de Schrift allegorisch uit te leggen ; en met dat van Paulus / 't gene hy van Sara en van Hagar schrijft / Gal. 4: 22. niet te weeten zijnde : dat onderscheid van Vrouw en Dienstmaagd op de Schrift en leeren bragt ; seggende daar door bekend te zijn / dat de Philosophie en 't natuurlijk vernuft onder de Scripture buigen moet. Zedert is dat spreekwoord in de monden onser Schriftgeleerden als bestorven / en na dat het Filo eens geseid heeft / als een vaste regel in de Godgeleerdheid aangenomen.

§. 14. Maar de waarheid is / dat de leeren voor de Schrift moet gaan ; om dat de Schrift de leeren voor uit stelt : ik segge de gesonde leeren ; aan welke sich de Schrift moet openbaren / en doen bliken datse is van God. Daar na staat de leeren nevens de Schrift ; als van dingen sprekende daar de Schrift af swygt : en de Schrift staat nessens de leeren ; also sy ons geheel wat anders leert / en dat het onderzoek van ons verstand niet onderworpen is. Eindelik so is 't nochtans / dat de Schrift boven de leeren is : niet als Vrouw en Meesteresse / (want sy leeft hare onderscheidene huishoudinge hebben.) maar als ene die van hoger adel / en van groter middelen is : also ons God daarinne openbaart het gene nooit van 't menschelijk verstand begreepen is. 1 Cor. 2: 9. Nochtans gebeurtet wel / dat sy malkander op den wegh ontmoeten / ofte in een huis te samen komen ; en also malkanderen de hand wat leenen : doch beyde als twee luiden ; alleenlik met dat onderscheid / dat de leeren als de minste / altijd eerbiedigheid aan de Schrifture bewijst. Wanneer dan word geseid / dat een Kristen sijn verstand onder Gods Woord moet gevangen stellen : dan word het verstand aangemerkt so als het is / met die beneveling en besmetting / die ons aankleeft ; ende in aansien van die dingen welke boven ons begrijp zijnde / ons in Gods Woord geopenbaard worden / en te geloven zijn so als de Schrift dat seit / al begrijpen wy niet / hoe. Maar niet / dat wy 't so geloven moeten als 't ons de menschen voorstellen ; met hunne vertalingen en uitleggingen / die op vele plaatsen seer verscheiden zijn. Gods Woord dan oorspronkelik aangemerkt / so als 't van God is afgekomen / ende noch van geenen mensche dus of so verklaard : en de leeren / niet so als ons die eerst aangekomen / en met voorvoordeelen en hertstoghten belemmerd is ; maar daar af gesuiverd door den selfden Geest / die de Schrift heeft ingegeven. Dat zijn de beide grondbeginselen van opreghte kennisse in natuurlike en geestelike saken.

§. 15. Doch daar in is echter noch dit onderscheid : dat de leeren is de grond en regel van de kennis der natuurlijke dingen ; van welke de Schrifture niet handelt om ons die te leeren ; maar daar af alleenlik spreekt / als van dingen ons in hunnen aart bekend ; om daar af behalven 't burgerlijk / ook een goet gebruik in 't geestelijk te maken. Maar in saken van de saligheid is Gods Woord alleen de grond en regel van geloof en leven ; sonder dat de leeren iets daar by kan doen / of daar af neemen of veranderen : dan sy heeft nochtans hier tweederlep gebruik. Het eerste

is /

tis / dat sy de Schriften proeft / die men seit van God te zijn; ofse uit de kentisse die de mensch natuurlik heeft van God / de merktekens van die godlikheid vertonen: en daar na / datse uit den sin der woorden moet verstaan / wat het zijn voor leeringen / die ons daar in ter saligheid beschreven staan.

§. 16. Daar by komt dan noch / dat Schrifstuur en Reden in malkanders saken onderlinge hulpe aan malkander bieden. Want so de Schrift op geen natuurlijke wijse van natuurlijke dingen spreekt; alsо sy echter nooit en liegt: so moet de Reden leeren / hoe men daar de Schrift / na vereisch van de natuur der saken / sal verstaan. So is 't met de beschrijvinge van den loop en 't licht der Sonne in den 19. Psalm; en diergelijke plaatsen zijnder veel. Of komt ons in de Natuur iets voor / daar ons eigene onderbindinge ontbreekt / om daar af te oordeelen; en 't op de geloofweerdigheid van iemants beter weten aan komt: so kan ons de Schrifstuur somwijlen ook van sulke saken iet berichten. Sodanig is de vroege en spade regen, in het Joodsche land; Jer. 5: 24. de seldsaamheid des regens ofte onweers in die landen in den oogst; 2 Sam. 12: 17. en de kraght van den oosten wind op de Kusten van Asien en Palestina / in de middellandsche Zee; Psal. 48: 8. en diergelijke meer. Doch 't voornaamste is; dat ons self de Schrift van saken de Natuur belangende / onderricht / die te verre van de reden af zijn / omse te bereiken. Sodanig is 't begin van alle dingen / door Gods onmiddelijke scheppinge uyt niet / en besonder van den mensch: als mede d'oorspronk van de duysterheyd / en verkeertheid / die de Reden / of 't Verstand / in so verre als het noch gesond is / aan sich self bespeurt.

V. HOOFDSTUK.

Klare openinge van d'opreghte meininge en handelinge des Auteurs in het II. Boek, met aanwijsinge der misvattingen die hy daar over uitstaan moet.

§. 1. DIt zijn myne algemeene gronden die ik onderstelle / en waarop ik in myn twede Boek na de waarheid van die dingen ondersoeke: daar ik in het eerste na getrouwigheid verhaal van doe / wat de menschen daar van seggen en gevoelen. Maar besondere gronden heb ik voor my selve niet: veel weiniger dat ik de Reden of Filosofie boven de Schrifture stelle. Maar die myne schriften leest gelijk 't behoort / sal dan het tegendeel so klaar bevinden als den dagh. Ik bemerke dit geschill / gelijk ook dat van de Kometen / daar ik de selfde oorze volge / (wonder datmen 't daar niet heeft gesien) tweeledig aan; eensdeels tot de Natuur / anderdeels tot de Schrifstuur behorende. Ik begin derhalven van de Re-

den /

den / als de minste / om in de Natuur te soeken / als in de laegste schole / wat ons die toch suiverlik van God / van de Geesten / en besonderlik den Duivel / leert. Want mitsdien dat de Heidenen so veel met de Geesten op hebben; ende nochtans uit de Schrift / die sy niet en kennen / daar af niets te wete zijn gekomen: so had het reden / dat ik ondersochte / wat daar af op ware Reden is gegrond; en daaruit opgenomen / of van elders aangenomen moeste zijn. Maar dewijl het weinig is / dat ik na een grondig onderzoek / zo diep als ik konde komen / daaruit hebbe konnen halen: so ben ik (als in d'onderschool nu uitgeleerd) met het 8. hoofdstuk van het II. deel / tot de Schrift / den hoogsten Meester / opgegaan. En gelijk ik in de 7 eerste kapittelen / in de Natuur verkeerende / de Schrift geheel daar buiten late; om te bevroeden / hoe verre 't menschelik verstand / sijne kraghten inspannende / door sich zelf alleen kan komen: also laat ik ook de Reden staan / zo haast als ik in 't heiligdom van Gods onfeilbaar Woord getreden ben.

§. 2. Wel te weten: ik laat de Reden staan / so verre als sy my ten grond of regel strekken soude / om de Schrift uit te leggen: maar niet als een middel om 't verstand der Schriften na te speuren; want dat mogt ik niet voorby. Sonder de Reden of 't Verstand mede te nemen / soud ik maar een beest by God zijn; die tot geen beesten spreekt / maar tot redelijke menschen. De Reden kan alleen in hare saken voortgaan / sonder de Schrifture: want de weetenschappen en de konsten worden uit de Reden / ende door de Reden nagespeurd; dat is / de mensche stelt daar in sijn eigen verstand te werk / en heeft daar toe geen onderrichting uit Gods Woord / en hy behoeftse niet. Maar tot hoger saken / die Gods wille tot der menschen saligheid betreffen / is de Schrifture van noden als de grond / waar op de sekerheid berust: Doch de Reden moet hier mede gaan / om / onder het geleide van Gods Geest / den sin der Schriften te verstaan. En so moet ik dan mede / tin dat weede onderzoek des tweeden deels / daar de sekerheid der kennis op de Schrifture alleen aan komt / de Reden echter so ver mede nemen / datse my helpt onderzoeken wat de Schrift ons seit. Niet so als ik begrijpe dat de saken zijn: maar ik moet nochtans begrijpen dat de Schrift seit / dat het so is; al en begrijp ik niet / hoe dat het is.

§. 3. Maar hier ligt wel meest de knoop: elk roept vast dat de Schrift het seit / om dat hy 't self also verstaat; en dan valt hem die sin gemaklik toe / (wanneer het meer als op eene wijse kan verstaan worden) die met sijne bevattinge best over een komt. Of hy heeft / sonder genoeghsaam onderzoek / een gevoelen aangenomen / waaraf hy nader uit de Schrift wil onderwesen zijn: so helt hy dan reeds na die kant; en kan die schrift niet schijn daar heen getrocken worden / waar over 't onderzoek dan valt / hy doet daar toe sijn best. Dus meent hy dan / dat hy nu self de Schrifture tot bewijs van sijn gevoelen heeft / om dat die schijnt te seggen 't gene hy will datse seggen sal. Gelijk wy sien / dat de pleiters

beiderſijds de woorden alſo verklaren / die ſy achten dat voor hunne ſake zijn, alſo oploſſen die hen worden voorgeworpen / dat ſy altijd schijnen regt te hebben.

§. 4. Maar nu is 't gemeene seggen / dat ik self zo doe / als elk een in anderen beſpt. Maar de waarheid is / dat ſy die my dit nageven / daar aan selve schuldig zijn: en dat ſe my ſo vele plaatſen anders ſiende uitleggen / dan ſy door eigenhelligheid tot den gemeenen ſin gewoon zijn te doen; terſtond in die gedachten komen / dat die verandering in my uit gelijke oorſaak moet ontſtaan. En dit is de ware reden / waarom dat ſe seggen / dat ik de Schrifture verdraaije. 't Is de Schrifture niet die ik verdraaije; maar hunne uitleggingen / daar ik niet aan gebonden ben. Neen: maar ik hebbe / seggenſe / ene onderſtellinge die valſch is; en daar na ſchikk ik dan de ſchriftuurplaatſen / om die ſo te doen verſtaan / als met mijne valſche ſtellinge over een komt. Hoe behandel ik de H. Schrifture dan / dat ik die ſo daar na ſchikke? Van ieder ſtuk is 't nodig dat ik wat beſcheidelijker ſpreke.

§. 5. Mijn grond dien ſy seggen dat ik onderſtelle / is / dat een geeſt op geen lichaam, of op andere geeſten ſonder lichaam werken kan. Dit is de gemeene ſang / dat ſeit Bekker: en het word ſo ſterk geſeid / dat het blenden ſelf geloven: want het komt my nu noch alle dagen voor. Dit is wederom een ſterk voorooordeel / dat d'een van den anderen overneemt / en daar mede ſich begeeft aan 't leſen van mijn Boek. Niet geheel / van voren tot achteren / gelijk 't behoort: maar hier wat en daar wat; inſonderheid op zulke plaatſen / daar d'een den anderen op wijſt / als zijnde de gene daar ik over de werkingen der Geeſten diſputeere. Maar van de genen die met opmerkinge mijn werk doorleeſen hebben / heb ik ſeer weinige gevonden / die 'er dat van ſeiden; dan wel (gelijk het waar is) het tegendeel. Ik beroepe my op alle die 't doorleſen hebben / datſe my eens tonen ſullen / waar ik ſtelle / en dat als den grondſlagh mijns gevoelens van den Duivel / dat een Geeſt op geen lichaam, noch op andere geeſten werkſaam is. Van waar komt dan evenwel dat zeggen / dat zo ſterk en algemeen is; en daar de meeſte twiſtinge uit ontſtaat? Uit het vaſt en algemeen voorooordeel / daar de gemeene uitlegginge der Schriftuurplaatſen in deſen op beruſt: dat een Geeſt als geeſt; en daarom te meer dewijle hy een geeſt is, op alderhande Lichamen, en op andere Geeſten ſonder lichaam werken kan. Hier van eiſch ik nu bewijs: en om dat hen die eiſch zeer onverwacht en ongewoon voorkomt / daar ſy nooit zeer op bedacht waren; zo nemen ſy dat voor ontkennen. Maar eer ik mede zulken grond vaſt ſtelle / daar gemeenelijk niet aan getwijfeld word: zo onderſoek ik eerſt de reden / daar ſy zulk gevoelen zelf op beſtigen / of zouden moeten bouwen / na 't begrip dat ſy van de Geeſten hebben.

§. 6. Ik ſegge / na 't begrip dat ſy van de Geeſten hebben. Want het zy datſe den aart derſelven / na den ſtijl van Des Cartes / netter dan wel andere van een Lichaam onderſcheiden; of datſe grovelijk het lichamelijk aan

aan de selve toepassen: beidegaar nochtans komense daar op uit / dat sy de werksaamheid na buiten / het zy op geesten of op lichamen / onder 't eigen wesen van de geestelijke natuur begrijpen; ende in het denkbeeld sluiten / datse daar af maken. Waar door sy ook het Lichaam in plaats van het als een noodsakelijk / of ten minsten bequaam werktuig van den Geest aan te merken; veel meer als tot hinder achten te verstrekken / aan de vrije en kraghtige werkinge van de geestelijke nature. Hier van is 't datse verscheidelik tegen my roepen: d'een dat de Cartesiaansche Filosofie my verleid heeft / en datter dit de vrugt af is; om so die Filosofie swart te maken: d'ander / die met dat selfde voorvoordeel / echter Cartesiaansch gesind is / segt / dat ik de Filosofie van Descartes niet versta. Doch wat ik versta of niet / ik spreke tot verstandigen: laat die voordeelen wat ik leere.

§. 7. En dat bestaat hier in. Ik begin mijn II. Boek met onderscheidinge der namen; voor af bepalende / om misverstand te mijden / wat door Geest en Lichaam te verstaan sy. Dit in 't 1. hoofdstuk. Daarna in 't 2. daar spreek ik van GOD: niet allern bewijsende / dat het gene wy daar door verstaan / niet meer dan een is; maar ook dat de minste gemeenschap des wesens tussehen hem en 't schepsel niet en is. Spinosa spreek ik regtstraads daar in tegen; en veel meer dan iemant ooit gedaan heeft: alsa men de manier en kraght van werkinge der Geesten die geschapen zijn / uit Gods aldervolmaaktst en onbegrijplik wesen gewonelik beweeren wil. Dit snijd ik ganschelik af: als een stuk dat ons in desen meest doet dolen. En daarom hechten by my de bewijsredenen niet / van Gods natuur genomen: om te betonen wat een Geest / die sijn schepsel is / en niet meer dan de naam met hem gemeen heeft / werken kan. Uit Gods uiterste volmaaktheid bewijs ik dan verbolgens in 't 3. hoofdstuk datter altoos sulke Geesten / als de Heidenen voor Goden en Middelaars der menschen by de hoogste Godheid houden / niet en zijn: om dat de redenen / die sy tot dat geloof uit Gods volmaaktheid halen / met Gods volmaaktheid strijdig zijn.

§. 8. Die verscierde Geesten aldus aan een kant gestelt / so kom ik tot die Geesten die wy seker weten datter zijn: te weten onse Zielen / zijnde een deel van ons / en also door eigene bewustheid best bekend. Hier van handel ik in het vierde hoofdstuk: en bewijse op het beste dat ik kan / d'onsterflikheid der selve / en datse buiten 't Lichaam ook bestaan. En dit haal ik by my selven uit twee gronden op: uit de Reden en uit de Schrift; also de Ziel door beide wegen ons bekend moet zijn. Voor den eersten uit bewustheid en bevindinge / en door den anderen / dewijl het van den stand der Zielen na dit leven is / daar ons Gods Woord voornamelik van onderright. Doch in dit deel mijner verhandeling / daar ik alleen met de Natuur te werke ga / breng ik de Schriftuur niet by: in 't volgende en vond ik het niet nodigh; om dat het daar een stuk is / daar een Kristen vast op gaat / en dat voor onderstelt / wanneer by 't stuk bewijsen wil /

dat ik behandele. Maar wat daar buyten van de Menschen / en allereerst in 't Heidendom versonnen is / dat verwerp ik altemaal / als bygelovig en verdicht: en sulx in 't vijfde capittel. Dus hebben wy sekerlijk vernomen sulken Geest die waarlijk is / een Lichaam heeft / en met en sonder Lichaam leeft: so wel als d'andere verwozpen / die al de weereld valschelijk gelooft.

§. 9. Maar buiten die gevoelens van het Heidendom / so horen wy nochtans van Engelen vermanen; waaraan sich niet alleen de Kristenen / maar ook de Joden en Mahometanen houden. De vraag is / of men dooz de blote Reden weten kan / dat alsulke Geesten / geen eygen lichaam hebbende / in wesen zijn. Daar af betoon ik nu in 't 6 hoofdstuk / dat wy met ons verstand / sonder behulp der godlijke Schrifture niet verder komen konnen / als om de mogelijkheid daar af te sien; maar niet / dat sy sekerlijk zijn. Om die reden vond ik ook in 't eerst niet nodigh / na de werkingen sulker Geesten op lichamen / of op andere geesten / onderzoek te doen; dewijle 't spotteljk schijnt / met het doen van sulke schepselen sich te bemoeyen / die men niet eens weet of wel in de weereld zijn. Waarom ik ook by den eersten druk maar alleenlijk met een woerd / dat nu 't §. 7. in 't 6. hoofdstuk is / iets daar van als in 't voorbygaan hebbe aangemeld. Niet so verre is 't van daar / 't gene nochtans alle man vast so opneemt / dat ik myn werk soude gemaakt hebben / om de werkingen der Geesten, op de lichamen en andere Geesten, te looghenen: en noch verder / dat ik op die onthenning alle mijne uitleggingen der Schriftuurplaatsen gronden soude. Maar na dat men my geduriglijk daar over so gequeld heeft: wierd ik eindelijk te rade / by 't herdrucken een geheel capittel tusschen 't 6. en 7. in te voegen; dat nu dan het sevende / en het sevende het achtste is / en so voort aan. Daar in mein ik dan te tonen / dat het bewijs dat men daar van geeft / niet te passe komt / en dat het hier aan waar bewijs ontbreekt. Doch dit al / so veel als de Natuur betreft / en de menschelijke Reden / sonder hulpe van Gods Woord / begrijpen kan.

§. 10. Daar ga ik dan na toe: en bemoeye my verbolgens met de Reden niet / maar enkel met de Schrift. Eerst soek ik dan na sulke Geesten / als geseid is / in de Schrift: en vinde dat die ons deselve onder desen Naan van ENGELEN betekent / die hunnen dienst van Gods wege ontrent d'andere schepselen / maar niet hun wesen te verstaan geeft. Des verhaalt ook de Schrift der selver Oorsprong in de schepping niet / noch hoe die afval zy geschied / waar dooz een deel derselver al in 't begin van God verstoten zijn: Nochtans stelt sy 't beide vast. Dit verklaar ik in 't 8. en 9. kapittel.

§. 11. Ik soek dan verder uit de Eigenschappen en Werkingen, hen in de Schrifture toegeschreven / te vernemen / hoedanig hunne eigentlike natuur / en vermogen ontrent andere Schepselen / het zy geesten of lichamen / zy. Doch daar in komen my de schriftuurplaatsen / die daar van

mel-

meldinge doen / niet anders voor / dan de gene die aan sommige menschen / als Profeten en Apostelen / toeschrijven 't werk dat sy gedaan hebben / in de bedieninge van Gods Wonderwerken: waar uit / als derselver eigene krachten te boven gaande / men van hunne eigentlijke nature geen besluit will maken. Also ook mijns erachtens uit die andere van de Engelen niet. Dit is in 't 10. en 11. hoofdstuk.

§. 12. 't Gene uit den Naam of Oorspronk / nocht uit de Eigenschappen en Werkingen niet kan vernomen worden / dat soek ik verder in de Ordeningen, die der veel in 't 12/ 15/ en 19 hoofdstuk des I. Boeks vermeld zijn. Doch bevinde daar van anders niet / dan dat goede en quade Engelen elk hun hoofd hebben: en dat de Prince der goede Engelen MICHAEL, en der boosen DIABOLOS, ('t welk wy seggen / DUIVEL) genaamd is. Dit in 't 12. cap.

§. 13. Doch daar mede geef ik 't noch niet op: maar overmits de Schrift op verscheidene plaatsen enig besonder Bewind aan d'Engelen toeschrijft; so onderzoek ik die alle / hoe 't sich daar mede toedraagt. En dat eerst van de goede Engelen in 't gemein / in 't 13. cap. die de Schrift verscheidemaal ten voorschijn brenght; en dat altijd in goddelijke openbaringen aan sijn gelovig volk / of in d'uitvoeringe van ongewone wonderwerken en Gods oordeelen aan de menschen; om die te straffen of te verlossen. Doch die alle komen my / na gedaan onderzoek niet anders voor / als de heylige mannen in Gods dienst en wonderwerken / die sy door geen eigen kraght en deden; en overzulx en vind ik mede daar in niet / waar uit men van de eigene kraght en werkinge der Engelen verzekerd onderricht kan zijn.

§. 14. Vervolgens ga ik de voornaamste plaatsen wat besonderlijker onderzoeken; en so van die mannen spreken / die met hun drie aan Abraham / en twee daar van aan Lot verschenen zijn: Gen. 18. en 19. en die historie naawkeurig overwegende / en met andere leerstukken uit de H. Schriften vergelijkende; so bevind ik / dat die Engelen, dat is Gesanten / mannen waren / gelijkse hieten. Niets evenwel vaststellende / wat door den Engel van Gods aangesighte, die Israel door de woestijne heeft geleid / Exod. 23. en d'Engelen door welken God de Wett op Sinai bestelde / te verstaan sy: so geef ik enige bedenkingen op / uit vergelijkinge van de plaatsen der Schrifture / die de maniere van die godlijke leidinge des volx in de woestijne melden. in 't 15. kapittel.

§. 15. Ik ga verder / onderzoekende het gene in de Schrift van Engelen gesproken word / als opsight hebbende over sekere Personen / Volkeren en Landen: ende alles onderzocht hebbende / besluit ik dat het gene vele veelfins daar af ooit of ooit geschreven hebben / in de Schriften niet gegrond is; om datse op die plaatsen / daar men sulk gevoelen uit bewerren wil / niet anders dan figuurlijk spreekt.

§. 16. Van de goede Engelen overgaande tot den Duivel, en de voorderé boose Engelen: also de naam al so veel aan boose Menschen als aan dien boosen Geest gegeven word / ja den menschen aldereerst gegeven is; so onder-

— en waarvan
één door Abra
ham aangebeden
is! En dat
was by Bekker
blootelijk een
man! Hier
kunnen de
woorden van
den ketter niet
voor der verdreun

derſoek ik / op wat plaatſen men gevoeglijk dat hooft dat boſe geeſten / of wel boſe menſchen kan verſtaan. in 't 17/ 18/ 19. kapittel. Maar in 't onderſoeken van de plaatſen die men doorgaans op den Duivel paſt / ſo bevind ik / dat in ſommige van die 't woord Satan of Diabolos, in andere het meergenoemde Daimoon of Dæmonium ſtaat: en daar noch verſcheide benamingen voorkomen / op verſcheidene plaatſen der Schrifture / die men gewoonlijk op den Duivel toe te paſſen. Des onderſoek ik dan met alle neerſtigheid / wat daar wel van weſen magh. En ſo vind ik nu vooreerſt den Duivel in den Val des eerſten / en in de Verſoekinge des tweeden Adams; van welke beiden in 't 20. en 21. hooſdſtuk ſpreke. Andere plaatſe/ daar de Satan in genoemd word / konnen my wat anders voor; van welken ik in 't 23. 24. 25. hooſdſtuk handele. Bevinde daar na / dat de Duivelen, uitgedreven van de genen die men noemt Beſetenen, *Dæmonia* geweeſt zijn / in 't 26. 29. hooſdſtuk: en in 't 31. dat de andere plaatſen bequamelijk op boſe menſchen te verſtaan zijn / in 't 31. cap.

§. 17. En alſo 't voornaamſte werk / den Duivel in de Schrifture toegeſchreven / in den Val der eerſte menſchen / en den ſtrijd des Saligmakers in de Woeſtijne word geſtelt: ſo maak ik daar mijn werk wat naderaf; om te ſien / of daar uit de kraghten wijſe van des Duivels werking ontrent den Menſch kan worden nagaſpeurd. Doch bevind het verhaal van 's menſchen val by Moſes / ſo voor een geſprek met ene Slange ingebeeld: dat daar niets geſeid word / waar uit men magh beſluiten / dat de Duivel ſelf onmiddelijk op 's menſchen Ziel en Lichaam werken kan. / Die nu ſeggen / ja: want hoe heeft hy anderſins den menſche tot den val gebragt! die maken ſich dan ſchuldig aan dat gene dat ſy my te laſte leggen; dat ſe reden willen hebben / en ook geben / hoe 't geſchied zy; of die hen dat weigert / niet geloven dat hy het geloofd. De vermaarde Voetius ſpraak daar van by na als ik. In 't 1. deel ſijner Diſputatien ſpreekende van 's menſchen Val / pag. 915. ſo ſeit hy: Op de vrage, *Waarom*, en *op wat wijſe*, kan men ſo niet antwoorden, of daar blijft altijd wat over, dat ons kleen verſtandtje in dit leven niet begrijpen kan: niet meer dan over de wijſe hoe de Duivel Eva heeft bedrogen.

/ Hier word de katechismus van Dwaling beſchuldigt die van het ingeven des duivels ſpreekt.

§. 18. De Verſoekinge des Heeren door den Duivel onderſoekende / ſo ſtel ik / dat men die na de letter niet en moet verſtaan; ſo men daar uit iet wil weten van de kennisſe / 't bewind ende maght des Duivels. Maar deſelve inſiende / dat het niet alleen ſo niet verſtaan kan worden: maar ook na de letter genomen zijnde / verre van bewijſen 't gene daar in word geſocht; dat wel eer het tegendeel daar uit lichtelijk te haelen is. Maar wat ſtoien dat men dan wil / dat ik ſal ſeggen / hoe ik 't ſelf verſta: ſo neem ik het voor een Geſight. Schultetus, die beneffens Voetius ook een lid van 't nationaal Synode tot Dordrecht is geweeſt / ſeit het ook in ſijne *Exercit. Evang.* Lib. 11. cap. 3. aldus. De vraag is, of dit in der daad alſo geſchied zy, of in een Geſight? En hy antwoord / Welte weten, in een geſight: gevende dan in 't vervolg daar enige redenen af; die ik nochtans

niet

niet so kraghtig oordeel als de mijne. Maar so als ik dat verklare / meinense / dat ik Christus toeschrijve 't gene hem geensins betaamt; of Gode sijnen Vader: en dat ik so in groter swarigheid verballe dan ik poge wech te neimen. Doch dit is / mijns achtens / klaar genoeg begrepen en geseid van andere / die buiten my dit stuk hebben opgevat; en also betoond / dat sy my (schoon onder de geleerden niet gerekend) wel verstonden / so als ik my hier over by den laatsten druk noch wat nader verklaard hebbe. Die wijser geacht zijn / behoorden my noch beter te verstaan.

§. 19. Men houd sich euvel over my te vreden / om dat ik over dese en andere plaatsen van de Schrift / daarinnen veel bewijs uit meent te halen / voor de sekerheid van dat gevoelen dat ik hier in twijfel trekke; deselve niet in alle deelen en verklare / hoe ikse self versta: insonderheid dat van den Val der eerste menschen in het Paradijs / en dit van de Versoekinge des Heeren in de Wildernisse. Doch mijn oogmerk was daar anders niet / dan te ondersoeken / of daar in / so als het na de letter word verhaald / de kraght lagh van 't bewijs / tot dat gene dat ik ondersoeke; namelik de list en kragt des Duivels / om te werken op den mensch. En derhalven meind ik hier al mede / dat het genoeg was / aan te wijsen de kraghteloosheid van 't bewijs. Maar nu willinen dat ik hier sal seggen / hoe ik dat versta: 't welk ik ook wel schuldig wesen sonde / by aldien ik uitleggingen over de Schrifture schreef / en besonderlijk voorgenomen hadde / in dit boek Mattheus ofte Lukas Euangelij te verklaren. Maar dewijl ik met een Vraagstuk besig ben / daar af d'oplossinge aan dit of dat verstand van dese of gene schrifture plaatsen hangt: so had ik niet meer te doen dan te betonen / dat de sin / waar uit sulk een bewijs genomen is / niet kan bestaan. Die sich dus in 't schrijven niet bepaalt / soude over elk besonder stuk / dat hy behandelt / een boek moeten maken so groot als de Bybel self. Nochtans is hier 't gelove datinnen van de werkingen des Duivels heeft / so teer en 't vermoeden so gereed: dat hy aanstonds van ik weet niet wat voor heimelike dolingen verdacht moet zijn / die niet wil seggen / hoe hy 't dan verstaat. Maar als ik nu al dat niet dede / of geen beter in de plaats en gave; sonde d'andere uitlegginge daarmede goed / en mijne redenen daar tegen ingegeven gansch geen antwoorde weerdig zijn? Van tien verscheidene verklaringen op eene of andere schriftuurplaatse / kan ten hoogsten maar eene waarachtig zijn; so zijn dan de negen valsch: hoe veel te meer van twee / so wel die ik verwerpe / als die ik vast houde.

§. 20. Maar neemt eens / mijne uitlegginge op den eersten Val des menschen / en die Versoekinge van Christus / is niet goed te maken / noch ook de andere: wie van beiden komt hier meest te kort? Sy / die daarmede sulk een sterk bewijs verliesen: of ik / die uit het mijne geen bewijs daar tegen brenge; also 't my hier niet is te doen om iets te bewijsen / daar ik niets en stelle. Sekerlik verliesen sy dan meest / welker verklaringe door mijne tegenreden verloren gaat / en hun bewijs met een: maar ik die met bewijsen wil / heb alleenlik mijne uitlegginge te laten varen / so ik die niet Openb. 20:1.

goed

goed kan maken. Hoe komt dan / dat sich elk tegen mijne verklaringe stelt / sonder voor de bewaringe van hunne eigene besorgd te zijn? Ik sie daar af geen andere reden / dan dat se niet volmaghtig zijnde / om hun gevoelen op de aangenomene en onbewoese gronden vast te maken; hunnen moed aan my door den weerslagh willen koelen.

§. 21. Uit alles dat my door dit onderzoek gebleken is / voord ik dan genoodsaakt te besluiten: dat de Schrift / in den grond besien / sonder voorvoordeel / aan den Duivel sulken maght en werkinge niet toeschrijft / als Oversetters en Uitleggers / voor af met dat gevoelen ingenomen / in hem erkennen. Dit werk is my in waarheid hard en moeselijk gevallen: alsoo ik seer ongaerne mannen van beroemde gaven tegentreede / ook Oversetters herstoote; daar by wetende / dat de menschen doch altijd meest achten die se niet gekend hebben / en dat een Profeet alsoo weinig geacht is in sijnen tijd als in sijn land. Hadde derhalven in 't begin ook voorgenomen / de meeste Schriftuurplaatsen voor by te gaan / daar ik my genoodsaakt vonde van de gemeene uitlegging af te gaan. Maar siende dat mijn werk dan kreupel voor den dagh komen soude / ende my die se bekende plaatsen naamaals tegengeworpen worden; daar ik dan evenwel op antwoorden moeste: so heb ik my self daar in verwonnen / dat ik / regt door zee gaande / geenen slagh ontweken ben. Ondertusschen sal my niemant aanwijsen / dat ik enige der schriftuurplaatsen uit den grond der Reden of des natuurlijken verstands / of van enige myne onderstellinge / (so als men seit) dat een Geest op een Lichaam of op andere geesten werkt / heb opgeloost. Ik hebbe daar in geen andere dan gemene middelen gebruikt / die de taalkunde leert: over sulks is geen beschuldiging onregtmatiger / dan de gene die men my in deesen doet.

§. 22. In gevolge van dit alles: die dingen / welke voorgaans van des Duivels groot verstand / en maght en werkinge / van sijn spoken door de weereld / van sijn meesterschap / en van sijn Koningrijk / als tegen dat van Christus aangesteld: met den gantschen draad der H. Schrifture / de gronden onser Godgeleerdheid / en de regelen van een godsalig leven bereijkende: so besluit ik verder / dat sulks alles niet alleenlijk daar in niet gegrond: maar wel duidelijk / (wanneer men wel op de gevolgen let) daar tegen strijdig is. En hier isset dat ik eerst begin te disputeeren / ende voorts uit redenen / so van Schrifture als Reden iets te sluiten: na dat al 't voorgaande / so van de Schrifture als Reden heeft gedient tot onderzoek van alsulke middelen en wegen / waar door men aan het regt verstand der saken / die den Duivel eigentlijk betreffen / soude moeten komen. Het is dan niet te doen met dit of dat geschrift over 's menschen val / de Engelen die Abraham verschenen zijn / die met Jakob worstelde / de versoekinge des Heeren in de wildernisse / den Satanas die David porde / en die Job so plaagde / of diergelijk te doen: maar dit is de hoofdsake / hier moeten men op aanleggen; en sien dan / waar de Duivel op het laatste blijven sal.

Beloken

§. 23. Dit

— waer blijft het tegen de Schrift zegt, dat Judas, dat van Ananias van den engel des Satans die Paulus sloeg, van het omgaen des duivels als een brullend leeuw, van het zijften van Petrus, enz. enz. indien de satan geen macht en invloed heeft?

§. 23. Dit betoon ik in de vijf laatste kapittelen: ende schoon ook in de twee eerste van die / te weten in het 32/33/en 34. hoofdstuk niet / de Reden mede tot behulp te nemen; na dat ik van te voren al hadde aangewesen / dat de Schrifture van dese dingen swijgt: Te weten / ik betone eerst in 't 32. dat de verschijningen der bose geesten tegen de gesonde Reden strijdig / en uit Gods Woord gansch niet bewijslijk zijn. Daarna in 't 33/ dat des Duivels Kennisse, het zy in natuurlike / het zy in borgerlike / het zy voornamelik in geestelike saken / onse saligheid betreffende / niet met allen is van 't gene men daar af gelooft: Op deselfde beide gronden van Schrifture en Reden ga ik verder dan bewijsen / dat des Duivels Koningrijke niet dan een verdichtsel is: en dat hy sulken grote magt en bewind als sinen hem gemeenlik toeschrijft / niet en heeft. / En dit in het 34. kapittel. Van d'Oversettinge en de Formulieren sal ik noch op 't einde in 't besonder spreken.

/en dus eigentlyk een fiktie is!

§. 24. Noch een vooroordeel en beschuldiginge (hoe ik het best magh noemen / na dat het my van vriend of vyand komt) moet ik met weinig woorden / (so 't daar mede is te doen) uit den wege ruimen; Dat is: dat ik den Saligmaker en d'Apostelen doende spreken met het volk / so als het spraak van de Besetenen; sonder dat hy hen daarna of self / of door d'Apostelen van sulken doling heeft verlost / : de selven aan ontrouwigheid schuldig make; of ten minsten / dat het nu niet nodig is voor my / so veel waters daarom uit te maken / indien daar niet veel aan gelegen was dat se beter wisten. Ook meinense soude 't niet waarschijnlijk zijn / dat ons Christus van een stuk van sulk een groot gevolg als ik daar af wel make / meer dan 1650. jaren lang soude hebben willen laten in onweetenheid. In 't korte zy tot antwoord hier geseid / dat sy dat op sich self te passen hebben welke heden van de Verbonden / van de Peristen / van de Leenbanken / van 't gebruik der kerkelike Goederen met sulken yver of noch onlangs gedreven hebben / of noch heden drijven / 't gene in den tijd der Apostelen niet met een woord gerept is: de meeste kristenen doe meinende / dat het de laatste ure of phiole was / geen Lombarden hemmende / en geen kerklike goederen besittende. Het verder antwoord vind de Leser eensdeels in 't 28. hoofdstuk van mijn Boek / ende sal het anderdeels in 't volgende hoofdstuk van dit werksken vinden §. 12.

/waardoor de Heer en de Apostelen van onzedelyke akkommodatie voor den beschuldigd.

VI. HOOFDSTUK.

Berichtende den Leser over noch enige gemeene beswaarnissen nopende de maniere van schrijven, tegen 't selve Boek opgenomen.

§. 1. NU meen ik dan in sulk een kort bestek / genoeg in 't algemeen tot opening van mijne oprechte meininge en handeling in 't

/ Duidelyk genoeg om te proeven dat de Geest van Balth. Bekker niet uit God is maar uit den duivel.

schrijven van dit Boek geseid te hebben. / Echter moet ik sommige voorsaeme voorvoorveelen noch aanraken / die de schrijvers voorgaans tegen my verbisteren / van den wegh om my te overtuigen; en enige van de Gemeene te onrustig maken. Het eerste is / dat van de Oversettingen; en dat ik van de gemeene Uitleggers al te veel verschille. En dit is het-ten / 't gene my den meesten haat verwoorsaakt heeft / als een die so veel wijser hebbe willen schijnen dan anderen: dat is / dat ik voor anders ogen niet heb willen sien / maar voor myne eigene; gelijk elk een liefst doet / wanneer hy kan. Ik en kan niet beteren / dat anderen de moeite niet en willen nemen om self toe te sien / maar gerust zijn op het gene voorgeschreven word. Hoedanigs is 't maar toe-al / dat ik so veele plaatsen der Schrifture anders dan men wel gewoon is / hebbe moeten uitleggen of vertalen: overvaert so vele van deselve misschien zijn; welke 't samen voor een genomen / so vaak 't geval seer klein behouden worden. Daar tegen hebben anderen niemaal meer plaatsen in de Schrifture / die ieder van besonderen inhoud zijn / op ene geheel nieuwe wijse uitgeleid: welke daar in dimdeling gevolgd worden / selfs van jongelingen / en dat seer voorbarig / en op stoel. Dus word ik al wederom beschuldigd van 't gene dat een ander doet / en dat selfs van de geenen die so doen.

§. 2. Maar ik verneeme / dat men 't volk in de Oversettingen verbijsterd; so datse niet en weten waar het vast is / daar men so af roept. Want men maakt vast van die tseventig vermaarde Mannen, en dat ik die soeke te verbeteren. Een Fransch Heylig geleerde en een Amsterdamsch Poëet / self ook noch een Predikant van buiten / hebben onlangs sulken taal gevoerd. Maar weten deselfde luiden wat se seggen? Het Oude Testament alleen / (want het Nieuwe was noch niet beschreven) is wel 200. jaren voor Christus gevoorte / op begeeren van Ptolomæus Philadelfus / koning van Egypten / uit het Hebreeusch in 't Grieksch overgeset: dese Oversetting hebben d'Apostelen en Euangelisten meest gevolgd / daar se in 't grieksch schrijvende / dese uit brengen uit het Oud Testament. Wie dese Oversettinge gemaakt heeft / weet men niet. Maar men heeft van ouds geloofd / dat het 72. mannen zijn geweest / van den hoogpriester Eleasar / ses uit elken stamme / den voornemden koning toegesonden. Daar af heeft het den naam van 70. of 72. behouden. Maar onse Nederduitsche Oversettinge is 2000. jaren daar na / en dat by ons leven / eerst geschied: over den geheelen Bijbel / uit het Hebreeusch en Grieksch in 't Nederduitsch. Dat en hebben geen 70. maar pas twee over elk deel / ja somtyds geen twee t'samen gedaan. Over d'helft van 't Nieuw Testament heeft maar een man d'uitleggingen op de kant gemaakt. 't Een en 't ander is van weinig mannen oversien. In 't jaar 1637. quam de eerste druk daar van in 't licht. Dese Oversettinge is 't / daar ik somtyds ben genoodsaakt af te wijken / en deselve ook wel uit de 70. te verbeteren; gelijk ik in 't 26. hoofdstuk toone / dat de onsen 't woord Duivelen viermaal stellen in 't Oud Testament / en de 70. niet eens. Voorts al wederom / die self dese Oversettinge in de Synode National bevoorderd heeft / wijst in desen daar

van

van af / en houd sich aan de 70. gelijk ik doe. Want in 't I. deel sijner disputatien pag. 908. seit hy; het is niet waarschynelijk, dat *Sebirym* Jes. 13: 21. en 34: 14. *Duyvelen* te seggen is. En daar na beijd hy / dat *Schedym* Deut. 32: 17. en Psal. 106: 36. allerbest eenen *nachtvogel* beteken.

§. 3. Niet alleenlijk d'Oversetters / maar ook d'uitleggers / te weten de voornaamste Godgeleerden / meenense dat ik met myn schryven / veel te na gekomen ben / die so wel geleerden raak als leken / in 't bestrijden hunder aangenomene gevoelens. Dit bekenn ik is de waarheid; maar niet / dat het myne schuld is / maar den genen die my oorsaak geven om also te doen. Propheten en Apostelen / de Heere Jesus self / en naamaals d'eerste leeraars van de kristenheid / en op 't laatste der gereformeerde Kerk / wien spraken is gemeenlijk tegen / zijn 't de leeraars / en geleerden niet geweest? Wien vond so vele dolingen niet by de Leken / so hen de geleerden beter onderwesen; en die souden dat wel doen / so sy selve niet gerust en waren in dat gene dat sy hebben aangenomen / en te reght beseffen dat geen menschen meer gehouden zijn te ondersoeken / dan degenen die gesteld zijn anderen te onderwijsen. Doch wanneer ik anderen so handele als my selven / doe ik iemant ongelijk? My self is 't dat ik in minders also seer als iemant anders tegenspreke / als die voor desen ook gelijk een ander niet alleen geloofd maar ook geschreven hebbe. Men sie hier over na 't gene ik in 't 25. hoofdstuk van myn II. Boek §. 1. 2. 3. daar af beijde. Derhalven beestmen 't daar op niet te nemen / dat ik geleerden hinder tegenspreke / maar alleen in acht te nemen of ik het met reden doe.

§. 4. Nu belangende de Formulieren; daar men so af roept / dat ik my so merkelijk daar aan vergrijpe: daar voor verstaan wy den Catechismus en de Nederlandsche Geloofs belijdenisse / mitsgaders de Psalmen die men in de Kerken singt / de Gebeden die achter den Catechismus / in de Psalmboeken en Testamenten / ook in kleine Bybels gedrukt staan; met het gene dat men voorleest by den Doop / by 't Avondmaal / 't bevestigen van Predicanten / Ouderlingen en Diakenen / mitsgaders den huwelijken Staat. Desen aangaande magh de Synodus wel seggen / sonder dat ik haar daar in beroepen magh / dat ik daar van afwijke / voor so veel als sommige woorden en spreekwijsen betreft. Maar als 't op de saken aankomt / so wil ik my op alle Kerkenraden / Classen en Synoden wel beroepen; dat die oordeelen tusschen my en myne tegensprekers / wie van alle pretendenten dichter aan de Formulieren houd dan ik. Doch dit sal veel langer tijd en meer papiers vereischen / dan het tegenwoordig tijden kan.

§. 5. Maar dat sal men 't maken / als de Formulieren met de Oversetting stranden? Want men wil / dat ik my aan beiden houden sal. Een of twee staaltjes sal ik hier vertonen / om dat ik daar door ook gehehelp wor de. Te weten: uyt d'Extracten die men uit myn Boek gehaalt heeft / staat ook tot myner beschuldiginge / dat ik in 't 8. hoofdstuk van het 2. deel §. 6.

te kennen geve; hoe wy meer behagen soude / de woorden Psal. 104: 4. Hy maakt sijne Engelen Geesten, so te vertalen / hy maakt de Winden syne Boden: maar om dat Paulus self hier in de 7de. volgt / die het op d'eerste wijse vertaald hebben / dat ik my daarom aan Paulus houde. Maar nu gaat ons Formulier / daar wy na singen / regelreght tegen Paulus aan: dien sin uitdrukkende / daar ik op wijse. Want volgens dat een van Datheen (ik volge de sinspelinge van den groten Hollandschen Dichter) so singen wy in onse Kerken dus.

Van den winden, die lichte synde snel,
Maakt gy uwe posten en boden wel;
Vuur en tempeest zyn de dienaars bequaem
Uwer gerechtigheit aller te same.

Wanneer de gehele Nederlandsche Kerke dus singt / regelreght tegen Paulus aan; en sy spreekt ondertusschen met dit singen niet alleen onder haar selven / maar ook met God: dat gaat alle andere uitbrukken van onderteekende Formulieren te boven.

§. 6. Volgende deselfde Psalmen van Datheenus / so singt men ook wel regelreght tegen de Belijdenis der Nederlandsche Kerken en den Catechismus aan. Want onder anderen so belijden wy in d'eerste by den 24. Artykel / ende leert ons de Catechismus in den 24. Sondagh / dat wy uit niet gerechtveerdigd zynde / van God niet uit verdienste, maar uit genade beloond worden. En dit is wel een hoofdstuk des Geloofs; nochtans volgende den rijmtrant van Datheenus / singen wy de drie laatste verssen van den 62. Psalm aldus.

Gy zyt, Heer, vol genaden soet,
Die den menschc wat reght is doet,
Na sijn verdienst, door uw' hand kraghtig.

Men sie onder anderen den druk van Biesen tot Arnhem 1639. van Kabestein tot Amsterdam 1658. en van Keur tot Dordreght 1683. hoe lange na 't Synode Nationaal. 't Is waar / dat in sommige drukken in de plaatse van de woorden na syn verdienst gesteld is na synen doet: doch dit is by toeval / dat iemant by eenen druk zynde dit gemerkt / en daarin verbeterd heeft. Maar geen gemene sorge / noch openbare last van herklike Vergaderingen sagh ooit so scherp toe / op die algemeene openbare Formulieren van de Kerk / als sy nu gesamentlik op myne schriften in 't besonder doen. Derhalven moeten sulke schrijvers en schrijvers / welke so van Formulieren tegen my onder 't volk roepen / de saken eerst wat wijser nemen. Wanneer dat geschied / so ben ik nergens in geraakt / dan dat wy daar in saamen eens te worde raken. 't Gene ondertusschen meer aangaande d'Oversetters en de Formulieren magh te seggen zyn / daar

Tegen Ledeboer

daar af sal de Leser verder onderrightting hebben in mijne Onderhandelingen met de Classis / in de 24. en 26. Antw. op de VI. Voorstellingen; als mede op d'Artijkelen / mijn ter Synode van Alkmaar voorgesteld p. 62. 63. 64. 82. 85. Soo dat niet genoeg is / ik hebbe noch veel meer daar af te seggen.

§. 7. Sy nemen 't eindelijk noch op den stijl van schrijven / achtende dat niet ernstig is gelijk 't betaamt. Die allereerst also daar van gesproken hebben / sochten dat te tonen met drie ofte vier plaetsen uit mijn Boek getrocken; sonder t'samenhang der reden aan te merken: 't welk den schijn gaf even of 't geheele schrift sodanig ware. En hebbende daer door mijn werk op sulk een woord gebracht; of alsulke staaltjes self daar in vernomen; meinden vele dat se meer en meer van sulk bespeurden; sommige alleenlijk d'aangewesene spreuke daar in siende / meinden dat se 't al genoeg gelesen hadden om daar af te konnen oordeelen / dat is / veroordeelen. Ja so verr is dat gegaan / dat self ook uit haren / en die anders 't losslijste gevoelen hadden van het Boek / sulk begonden te geloven / en mijn self daar over te berispen. Nochtans zijn 't geweest niet alleenlijk vrienden; maar elk een die mijn klein voorwerkje / van dit werk / dat is mijne Aanteekeningen op d'ontdekte Tovery in 't West van Engeland / over twee jaren uitgegeven / dien het daer in meest behaegde / dat ik niet die beschuldigen schelde / en dat driemael meer in so kleinen schrift dan in dit dat meer dan tienmaal groter is. Volgens dien magh ik hier oprechtelijk verklaren / dat ik meest daer door bewogen ben om op dien gelijke voorwendselen dit werk te pas komende / dien gelijken stijl te gebruiken: denkende *quod*

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.
Hy geeft den Leser 't best genoegen,
Die 't nutt en 't soet by een kan voegen.

§. 8. Doch om dit Bericht, dat ik den naam van Kort gegeven hebbe / niet al te lang te maken: so word het tijd dat ik dan tot die Schrijvers overga / die sich d'een voor en boven den anderen bepaerd hebben / om my / so 't by hen heet / te wederleggen; maar so als 't waerlijk is / op 't haetelijkste te beschuldigen. Dese zijn sommige bemoeid / onder bedeelten of verstorden name door den dagh gekomen: hoewel se niet van noden hadden so te doen / de wijle se wind en stroom mede hebben; daar ik self / tegen alle mans gevoelen aangaande / mijnen naam niet geschroomd hebbe te melden: waarom ik ook so wel als 't Boek niet te ongenaklijker ontvangen ben. Sy zijn ook d'eerste geweest / en de wijle ik aan dien klagge-bek Philalethes al besonderlijk gesien hebbe / wat ik hem te seggen hadde; so sal Philalethes Trubos (die ook d'allereerste voor den dagh gekomen is) hier niet alleen de eerste / maar ook de outste plaats hebben: te meer de wijle d'andere meest al weerhalen 't gene van hem ter eerste handgift mijn was toegekomen.

VII. HOOFDSTUK.

I. Onderſoek van het boexken genaamd *de Uitgebannen Duivel weder ingeroepen* &c.

§. 1. 't Eerſte ſchrift in druk tegen my uitgekomen heeft den ſeer aanſtotelijken tytel van den uitgebannen Duivel weder ingeroepen, ofte 't Vonnis van Doctor Bekker over den Duivel gevelt in Revnie gebracht. Hy ſluit het met eenen Brief aan my, van den 24. Sept. 1691. ſeggende, dat hy is een vriend van myn perſoon, en vyand van myn gevoelen; ende noemt ſich Bloemardus Thuſius. De tweede druk is vermeerderd met de namen van de drukkers (die van den eerſten afgelaten waren) en met gedichten van H. B. en J. T. my beide onbekend. De ſchryver dies niet lang onbekend, door ſeker man tot Amſterdam in ene behende boekwinkel dikmaals uitgeroepen; met overig aanpryſen aan de gaanden en komenden, om dat boexken doch te door leſen, als ene bondige weerlegginge van 't myne; dat hy ſelf met eens en las, om te weten waarter in ſtond dat weerleggunge behoorde. De regte naam des ſchryvers dan is Florentius Loſterus predikant tot Hoorn, in heim ſelf een wakker man, loffelik van leer en leven, en getrouw in ſynen dienſt, welgeacht in de gemeinte ſyner ſtad, en de voornaamſte beleider van de ſaken in dat Claſſis.

§. 2. Doch in deſen heeft hy ſich door al te groten yver aangeſchaan, (niet van myn perſoon, waar in ik heim wel gelove, alſo ik geen daar toe noodt reden gaf, maar) van myn gevoelen, al te verre buiten 't ſpoor van goede reden uitgelaten: alſo het ſulken man door al niet paſt, aldus opſetteliik en openbaar te pleiten voor den Duivel, en de kloke te trekken om heim in te luiden: gelyk het tytelblad uitdrukkelik te kennen geeft. Ook niet, dat hy die ſelf het Quæritur tegen my, door middel van ſyn Claſſis t' Edam op de Synode braght, waar by eenen Doctor Theologiæ 't regt bevonſt word, om een boek ſonder approbatie uit te geven: nu binnen weinig tyden ſulk een boexken ſonder eigenen naam; en (gelyk het eerſte was) ſonder naam van drukker aan den dagh brengt; en dat hy ſelf in 't eerſte blad met den tytel niet het minſte te verſtaan geeft, dat hy Gods eer in dat ſchrift bevogt, of de waarheid, om die door te ſtaan, of ten minſten te onderſoeken: maar alleenlik, dat de Duivel 't niet ſo quaad magh hebben, als ik 't heim in myne boeken toeſchryve, ſo wil hy dit proces den Duivel doen herwinnen, ende my verliesen. Wat ſeg ik, het proces verlieſen? Ja myne eere, en myn welvaren, door verlies van myn en Dienſt. Want hy ſpot op 't laatſte blad met dat hoofd artykel (ſo hy 't ſelve noemt) van de Liefde, DE MAN MOET BEDROUWEN. Daarmede heeft hy dan betoond, dat hy ſedert de Synode van gevoelen my aangaand niet veranderd

anderd was: want daar gaf hy (hy ook maar alleen) sijne stem/ datmen my de facto uit den Dienst moest setten. Ook so is hy noch ontrent in dat verstand: also hy in 't Gravament, dat nu op den name des Classis van Voorn op de Synode komen sal/ voor hem opgesteld/ en door de andere leden op sijn bloot voorlesen aangenomen/ sulx niet duisterlik te kennen geeft: so alsmen sien magh uit het gene ik in myne Nodige Bedenkingen daar van aangetekend hebbe.

§. 3. Waar sijn hoerlen voorbladerende/ vind ik niet het minste daar hy voor Gods eere strijd; maar ten hoogsten (onder naam van de Schrifture) voor die van menschen: de Oversetters/ de Formulieren/ en 't gemeen gevoelen ouser Schriftgeleerden. Doch Besonderlik so pleit hy/ (als de tytel ook betoogt/ en het boek bewijst) voor den helschen Baal/ dat ik sijnen altaar omgeworpen hebbe. Wat seitmen dan te regt van sulken Boek/ daar geen naam van Schrijver noch Auteur voorstaat/ daar des naasten eer en welvaart voor bemadeelt word/ dat den spot drijft met de genen die daar sorg voor dragen: Na gebruik van alle Regten heet dat een Pasquil: oversulk onweerdig om daar op te antwoorden; en de schrijver weerdig om gestraft te worden/ na bereisch van Regten/ en de wetten van de Kerk.

§. 4. Echter op dat niemant meine/ dat ik dit hier segge om het antwoord te ontgaan; te meer bewijst ik merke datter zijn/ die meinen dat hy doel treft/ ende my in 't naauw brengt: so vind ik my verpligt/ om iets daar af alhier te seggen. Dat hy seit/ seggen d'anderen meest al mede: en derhalven heeft hy niet besonders/ daar te voren niet al op geantwoord is; het zy by den voorderen druk in myn Boek self/ het zy in 't voorgaande hoofdstuk van dit Kort Bericht. Ik sal dan slechts nu shavelingen en sinverdraajingen aanwijsen/ die hy in dit seinschrift begaat.

§. 5. In 't eerste komt hy my seer in 't gemoet/ wanneer hy sijnen soon pag. 11. doet seggen datter somtyds onvoorsichtig van Engelen en Duivelen op stoel gesproken word. Van d'Engelen min hoeh meer als offe de H. Geest waren. Van de Duivelen: dat de swarte duivels gereed sullen staan, om de menschen te grijpen, te trekken, te scheuren, en herwaarts en ginswaart te slingeren. Maar dat zijn, seit de vader particuliere of singuliere onvoorsichtigheden, die te verwerpen zijn: maar dat raakt d'algemeene leer van de Kerk niet. Dat seg ik ook. Maar indien iemant die dingen soude willen stellen en staande houden, de Kerk soude die soo wol verwerpen, als de stellingen van Dr. Bekker. Och offe dat dede! Doch siet daar 't gene door geen particuliere onvoorsichtigheid gesproken/ maar op name van de gansche Kerk van Groningen voorgesteld gestreeven is/ gelijk ik pag. 51. in myne Nodige Bedenkingen heb aangewesen; dat de Duivels sulke beulen zijn. Ey wie sier die sich set dert alle dese strijdbelingen tegens my/ in 't mast of meest met mond of penne tegen sulke stellingen gestelt heeft? En my doetmen lijden/ om dat ik my daar tegen stelle/ en tegen 't gene van gelijken inhoud is; als of dat waren stellingen van de Gereformeerde Kerk: 't welk ik nergens segge/ maar het tegendeel. §. 6. Der-

§. 6. Derselver Leere geest hy ons te kennen uit de Formulieren: En dat heest hy reght. Maar wanneer 't daar op aan komt / en op d'Acte die wy alle ondertekend hebben; dan isser noch niet een van alle predikanten ooit gevonden / die het een of 't ander hier en daar niet heest geleerd / dat ondubbelijker met de Formulieren strijd / dan ik doe met myn gevoelen. Dat heb ik in verscheidene stukken aangewesen / in myn antwoord aan de Gecommitteerden van de Classis: en sal misschien / om eens van dat verwijt belangende de Formulieren af te wesen / my noch nader tot dat werk ontledige; so God wil en wy leven sullen.

§. 7. Voortgaande tragt hy pag. 16. te bewijsen / dat in 't Gesigt van Jakob / daar syne heupe wierd verwrongen / waarheid is geweest: even oft ik dat ontkende / die in alle godlike gesichten / het zy in droom of buiten droom / het zy by nacht of lichten dage / eene besondere openbaringe van goddelijke waarheid sie. Seherlik is 't waarlik iet geweest / daar 's mans heupe waarlik af verwrongen wierd. Wanneer ik dan in 't 11. hoofdstuk van myn tweede deel §. 10. met dudelike woorden segge; de kragt der inbeeldinge, die hier van besonderen godliken indruk was; deed hem sijn lichaam, niet by inbeeldinge, maar in waarheid so kraghtelik bewegen, dat hem syne heupe daar af dus verwrongen wierd: hoe komt de man hier dan dus roemelik te seggen: wat wil dan Doctor Bekker met syne gepretendeerde inbeeldinge uitreghten?

§. 8. Daar na verwyt hy my / pag. 17. dat ik sulken lust hebbe, de Schrifture na mijne gedachten te draayen, dat ik niets ongeroerd kan laten; insonderheid als maar de naam van Engel genoemd word. So ik iet oversla / ('t welk ik echter nooit met voordacht doe / maar dat wel iet vergeten hebbe) so werpt men my dat tegen, als of ik willens 't gene my te swaar valt op te lossen oversloege: en so ik 't oplosse / so is dat voor die luiden een bewijs / dat ik lust heb om de Schrift na mijne gedachten te draaijen. Neen / maar na de eigene gedachten van Gods Geest / die den sin van syne woorden aan die van de menschen met en bind. Men sie de plaatse na daar hy in myn Boek op oogt / en oordeele dan self daar uit / of ik wat vreemds in 't hoofd hebbe, en met kunsjes my behelpe. 't Is geen kunst / de Schrift uit te leggen gelijkse een ander uitlegt / en d'een den anderen slechts wat na te schrijven: maar de Schrift self in den gronde na te soeken / dat is de kunst die ik wel leeren wil.

§. 9. Terstond daar aan wil hy van 's Duivels werk in 's menschen hart wat seggen: en gelijkt my by seketen vrygeest, die de H. Schrifture hare geloofweerdigheid bedisputeerde. Even of ik my daar aan schuldig maakte / die meer dan sy de geloofweerdigheid der Schrifture bevligen wil / voorden last diense van dat gevoelen lyd dat ik bestryde. Die sonder zydigheid het 2. hoofdstuk van myn II. deel doorleest / sal moeten overtuigd staan / van de valligheid der lastering / waarmede my hier dese man beswaart. En die dan op gelijke wijse slechts wil nasien / wat ik op het 2. cap. van Genesis heb aangetekend; sal terstond bemerken / dat hy niets en

sei

seit dat niet tienmael / (so te spreken) daar beantwoord is. Of is hem dat noch niet genoegh / so magh hy 't van S. W. S. F. gaan leeren / die in sijne Aanmerkingen over sekere Predicatie van D. van Velsen pag. 9. 12. toont / dat hy (schoon geen leeraar) wel beter heeft verstaan / dan hier over een predikant. Doch daar de liefde kleen is / daar is 't begrijp een quade tronie.

§. 10. Deselfde man sal hem oock wel seggen / hoe hy met mijne uitleggingе over Matt. en Luk. 4. aangaande de verzoekinge des Heeren van den Duivel / sal te regte raken. Doctor, seit hy / of wie voor hem spreekt, losse dat eens op. Maar hy kan 't niet doen. Kan ik niet: deselfde man voor die, letteren S. W. S. F. betekend doet het al; pag. 7. 8. 9. en ik selfs noch nader in 't 21. hoofdstuk §. 16. 17. van den laatsten druk. Dat en hadde Thysius noch niet gelesen / wanneer hy dit so schreef: wist verhalen hoe veel noch niet wat ik houde doen, hoorde op heden wat ik meer kan doen. Dus komt er dan niemand niet / na dat dan sijn partijdig lesen / dat hy die uitleggingе van my met groten aanstoot sijner ziele en droefheid sijns herten gelesen heeft. En nochtans derf ik dat heeren / ('t geve hem so vreemd dunkt) voor de eere van den Saligmaker strijden.

§. 11. Hy gaat voort tot de Besetenen: en onder veel smaat gaat hy staande / dat so griecksche als latynsche schryvers dikwyls het woord *Daimoon* en *Diabolos* sonder onderscheid gebruiken; en vervolgens door *Daimoon* en *Daimonion* die verstaan, die de Schrift en Kerk *Duivel* noemen. Dat moet hy my so in de hand niet stoppen, gelijk hy my te laste legt / daar ik geen twee of drie, maar menigte van diese schrijvers noeme; niet alleenlijk ter plaatse daar hy op doelt / maar voornamelijk in 't 2. en 5. hoofdstuk mijns eersten boeks: en hy die my dus stoutelijk nu daar in tegenspreekt / en geest niet een bewijs. Het is dan niet / gelijk hy eisen daar te voren seit / dat ik van de Daimons make wat ik wil: maar ik wijse d'ongestadigheid in Heydenen en Joden aan / die daar van malkaren luyden wat se willen. Thysius en sal my Heydenen noch Joden doen / die ten tyde van den Saligmaker dat gene door de Daimones verstonden / dat noch de Schrift / noch de Kerk (want die voor ik binnen de Schrift niet) maar de menschen hedendaags den Duivel noemen. En laat ons soeken, maar in 't wild: hy die dat so seker stelt: heeft hy 't selve so te vinden / laat hem seggen waar wy soeken sullen / so helpt hy ons te regte.

§. 12. Maar hy meint het in de Schrift self so te vinden: is dat so / dan behoeven wy daar binnen niet te soeken. 't Is waar / Petrus seit / dat Jesus heeft genesen alle die van den Duivel overweldigd waren: Hand. 10. 38. welke plaats ik wel in 't 18. hoofdstuk §. 1. neffens d'ander en aangetekend hebbe / maar in de verhandelinge over 't hoofd gesien. Doch sustineren dat ik beschue daar noch ons heb aangeteekend / en dat onder sulke plaatsen als ik toesta dat men dan met bosen geesten beeft te doen: so dunkt genoegsaam / dat ik die niet voorsaghe niet en hebbe nagelaten. Nu hy se my

voorwerpt / gelijk vast alle d'anderen na hem: sonder dat ik hem eerst vragen / hoe hy weet / dat daar de selfde sake verhaald word, waar af in d'Euangelien gesproken wordt / dat Christus de Daimones of boose geesten uitgedreben heeft: Cornelius / tot welken Petrus dese woorden spraak / noch de sijnen waren geen *daimonizomenoi*, dat is van sulken siekte vast / dienen noemde enen boosen geest; ja het blijkt niet datter iemant siek was in sijn ganssche huijs. Maar sy waren Heidenen / en dienden onder het geweld des Duivels en des Doods; in sulken sin als 't ons Paulus leert Hebr. 2: 14. Sulker geneesmeester was Jesus / alleen die geloben, maar niet / dat hy alle gelovige *daimonizomenous*, die van boose geesten gequeld waren / insgelijx genas. Want daar geeft hy ander bewijs af Luc. 4: 22. 23. dat was dan merkelijk vertroostelijker voor dat heidensch huijsgesin / gesond van lichaame / maar krank van geest / dat de Heere Jesus was de gene / die alle ongerechtigheid vergeeft, die alle krankheden / dat is / seggen onse Oversetters / elenden aan de siele en aan den lichame / geneest Psal. 103: 2. Daar staat ook *iwmenos* genesende in 't ongelijx; het selfde woord dat Petrus hier gebruikt. So my iemant meer vergt / het en sal my aan geen redenen ontbreken / om mijne uitleggingе in desen te verdedigen. Alleenlijk dat men ondertusschen niet en segge / dat ik de Schrift in desen ook verdraaje: siet op noch ses andere plaatsen vinden 't selfde griekische woord in eenen geestelijken sin. Matt. 13: 15. Luk. 4: 18. Joh. 12: 14. Hand. 28: 27. Heb. 12: 13. 1. Pet. 2: 24.

§. 13. Van 't woord Duivel gaat hy tot dat van Satan over / ende meent pag. 21. uit Matt. 12: 24. te bewijsen / dat het gene de Phariseen noemen, de Duivelen *Daimonia* uitwerpen; by den Heere Christus so veel geseid sy, als dat de *Satanas* den *Satanas* uitwerpt. vs. 26. Maar hoe weet hy dat? want dat gevolg kan ik daar niet in sien. Voetius ook niet / die in sijn eerste deel der disputatien pag. 979. uit het latijn in duitsch getrouwelijk vertaald / aldus daar van schrijft. Het zijn de woorden, seit hy / van de Pariseen, welker Theologie niet onfeilbaar was. Ende Christus hunne onderstelling alleenlijk opneemende, so stemt hy die daarmede niet uitdrukkelijk toe, noch hy en verwerpt sulx niet: maar bestrijd alleenlijk hunne voornaamste stelling, welke was, dat hy den eenen Satan uitwierp door den anderen. Al is 't dat die vermaarde man by andere gelegentheid sich over dese plaatse dus verklaart: so toont hy echter dat hy hier in 't selvige gevoelen is daar ik in ben; en dat verhalven Christus in desen so wel tegen Voetius als tegen Beliner schrijft.

§. 14. Daarna toont hy klaarder dan te voren / dat hem sijn Proces voor den Duivel ernst is. Want in de revisie van sijn bewijs over de persoon die David pleegde on het volk te tellen / so doet hy pag. 22. 25. al sijn best / om te toonen dat het was de Duivel / en geen mensch / die hier *Satan*, dat is tegenstander, wordt genoemd. 't Scheen ik sleghts ter loops te mogen / dat neemt hy voor mijn hoofdbewijs; als / in wat gedaante hier de Duivel van aan David magh verschenen zijn? Maar ik wil hem liever vragen / of

of hy meint dat Davids self den Duivel heeft gehaet of niet gehaet? ende indien ja: of 't hem lichter dunkt / van sijnen geslagenen vyand sich te laten raden / of van iemant dienaren houd voor vyand / gelijk sijne hovelingen moesten wesen? Alsmede / wat verkleininge is aan Gods eere doe / dat ik desen Satan onder de menschen soeke; meer dan dat de Satans / die namaals tegen Salomon opstonden / menschen waren? of waarom dat dies tijds niemant in Davids hof buiten sijn geslaght hem ten Satan konde zijn; so wel als voormaals sijner suster sonen hem ten Satan waren / welker oudste nu dien Satan tegenstond? Hy leest 't gene ik in 't 18. hoofdstuk §. 10. dan van aangeteekend hebbe; en beantwoordt de redenen die ik van mijn gevoelen gebe: of segge my / waarom dat ik hier geenen menschen in plaats des Duivels stellen magh / so wel als Junius den Duivel in de plaats van God / op 2 Sam. 24. en gelijk ik 22 §. 1. en 3. heb aangewesen. Of waarom magh ik aan geen menschen toeschrijven 't gene anderen op den Duivel passen; so wel als sy een en deselfde sake Gode en den Duivel tsamen eigen maken?

§. 15. Hy gaat pag. 25. voort tot verscheidene plaatsen van 't Nieuw Testament / die hy seit dat ik enen wonderlike draai geve; en meint / datse natuurlik vloeijen; alsmen 't van den den Duivel verstaat, doch regt anders alsmen 't tot den Lasteraar brengt. pag. 26. Maar ik en kan niet sien hoe dat natuurlik vloeit, so lang als 't werk niet vlot is / dat de Duivel is van die natuur / alsmen hem toeschrijft. En dat al bewesen zijnde: so en kan ik niet begrijpen / hoe 't natuurlik vloeijen kan / datmen menschen geeft den naam van lasteraars, dienaren buiten twijfel zynder so genoemd heeft van den Duivel; of dat menschen met menschen omgaan / en malkander soeken te beriuelen: of datmen ongeschaften menschen (ἀτόπους, onplaatselike staat in 't grieksch / die geen plaatse by ons weerdig zijn / 2. Thess. 3. 2.) geene plaatse geven sal! Neket tot God, ende hy sal tot u naken; daar dunkt hem kan geen lasteraar, die een menschе zy / tusschen beiden geplaatst worden; maar wel die een Duivel zy. Sodat Bloemaert dus veel gereeder is / om in de Schriften plaats te maken voor den Duivel / dan voor den menschе. Hy stelt my daarop p. 27. ene swaare vrage voor: Waar spreekt de Schrift so, waar noemtse den lasteraar, of de lasteraars t'samen een *brieschende omgaande verstandende Leeu*? Hy wint 't; want (seit hy) ik kan sulx niet vinden, Doctor Lam 't my ook niet tonen: wat dan? 't is een versierde uitlegginge, die tot gerief van Doctors conceptem gesmeed is. Daar mede ben ik dan weerleid? Maar nu vraag ik hem het selfde van den Duivel: waar spreekt de Schrift so / waar noemtse hem sulken Leeu? Hy sal seggen / in die plaats van Petrus. Doch die leg ik nu op menschen uit: waarom hy op den boosen geest? Waarom is die uitlegginge niet so wel versierd als de myne? ja waarom niet meer / om redenen die ik voorgaans daar af gebe? Hy betrijft dan niet dat gene dat in geschil is / en begaat also de faute / die in de Scholen *Petitio Principii* genaamt is.

§. 16. Dat van Jacobus cap. 2. 19. Dat de Duivelen (*Dæmonia*) geloven,

loven, en sy tsidderen: so als ik 't verklare / dunkt hem is dat my te wonderlik gedroomd. Hy / geloof ik / hadde nooit gedroomd / dat yet iemant soverklaren soude. Maar wat heeft hy doch daar tegen? Hy vraagt / hoe ik bewijsen sal / dat *Daemoni* Papen beteken? Maar dat heb ik niet te bewijsen / om dat ik 't niet geseid hebbe: niet meer dan ik te bewijsen hebbe / dat *Schamajim* ('t welk in 't Hebreewsch den hemel heet / God beteken; om dattet also wel staat / dat de Hemel heerscht, Dan. 4: 26. als hier by Jacobus / dat de Dæimonia tsidderen. Hy die de Logica en Rhetorica geleerd heeft / kent die maniet van spreken wel. Ondertusschen doet hy my dit ongelijk noch ook / dat hy my bewijs uit de profane, dat is / heidensche Schrift selve tone: te weten uit 't 26. hoofdstuk / §. 179. 180 uit Jerem. 50: 2 en 51: 44. Ezech. 30: 13. hy die anders selve vraagt / wat spreekt de Schrift also? pag. 27.

§. 17. Dat aan den Overheden der magt des luchts op Eph. 2: 2. behoort wel / en beschimpt my; gissende dat ik hem myne stellinge beter bewijsen sal / of hy haat my niet geloven: maar hy wederlegt my met geen eenig woord. pag. 28.

§. 18. Op 't volgende blad beantwoord hy alle myne uitleggingen / niet eens voor al te seggen / datse bald en gedrongen zijn, ten meerendele (alleggaar dan niet) valsch en verdierd, gekromd en gewrongen na myn dwaalend concept en eigensinnig gevoelen. Ik gelove dat Luther in synen tijd ook eigensinnig was / also hy anders gevoelde dan 't gemeen: dat Voetius wel eigensinnig was / om dat hy eigene gevoelens dreef / die men doe over al buiten synne eigene leerlingen voor Nieuwigheden uitriep: dat Correctus seer eigensinnig was / die wel tien schrijnuplaten tegen myn eene / eer hy noch so oud was als ik ben / tuen anderen sin gegeven heeft / als oit mensche voor hem gedacht had. Maar David Joris, Sebastiaan Frank en Taulerus, welker schriften ik nooit las / (hy hem se / schijnt wel / beter dan ik) wisten sulk een goed fatsoen aan hunne saken met te geven als ik weet. Dit seggende / so staat hy toe / dat ik geen onfatsoenlijk schrijver ben. Evenwel doe, ik (seit hy verder) erger dan Anaxagoras, die de geheele Natuur omkeerde, en so doe ik / meint hy / de Schrifture / in de geheele Schrifture. In jaar en dagh heeft niemant den Ongodisten, Vrygeesten, en allen Bespotters van de heilige Schrifture meer dienst gedaan als dese Balthasar Bekker. Dit moet de man met naam en toenaam hier gebrandmerkt staan / in 't proets van Belisse tot herstel des Duivels. Het smert hem, seit hy verder / (want hy had noch niet genoegh geseid) dat hy in syne oude dagen sien en horen moet, dat een gereformeerd leeraar, een leeraar van sulken aansienlijken kerk (dat spijt dien luiden meest) een Doctor in de Godgeleerdheid (dat woord myn meest dienst) hem niet ontsiet dat dierbare woord Gods so te mishandelen, en voor al de weereld ten toon te stellen. Komt hervaarts alle gy die God vreest en die voor sijn Woord beeft; en segt my / die myn Boek gelesen hebt / of 't u niet en smert / dat dese oude leeraar in de gereformeerde kerk den anderen dus onbeschaemt schelt / sonder 't allerminste

minste bewijs. Ja komt self herwaarts / Ongodisten / Vrijgesten en Bespotters van de Schrift; en segge my wien meerder dienst gedaan heeft: ik met myn Boek / waar in ik voor Gods eere / voor de godheid onses Saligmakers / en de godlijkheid der heilige Schrifture pleite: of dese Bloemard, die den Duivel / van my uitgebannen / weder inroept / en 't proces dat ik hem maakte in revisie brengt?

§. 19. Hy bekent / datter vele grillen en grollen van den Duivel verhaald worden, datter vele fabelen en spreukjes van sommige sleghte menschen voor de waarheid worden aangenomen, dat de jongens in de scholen malkanderen veel wys maken: enz. maar hem dunkt dat sulx de verstandigen niet raakt. Waarom niet? om dat die dingen al lang van de leeraars zyn tegengesproken, en den menschen uit het hoofd gepraat. Is 't waar? wat leeraars zijn dat dan geweest? Danæus ook? of heeft hem iemant ooit weerleid? Van myn leven heb ik noch niet eene predicatie gehoord / noch enig boek gelesen / waarin die dingen / voordachtelijk weerleid zijn. Wie zijn de leeraars t'Utrecht / die den algemeenen lands fabelschryver de Vries in schrift of op den stoel weersproken hebben? ik sal u eerder seggen / van wien dat hy geholpen is. Of sulke menschen den Duivel ook tot God maken / geef ik hem / die voor den Duivel pleit / eens nader te overwegen.

§. 20. Maar hy heeft my dapper vast / meent hy / wanneer hy pag. 20. begint te redeneeren / ook in forma, (alsmen in de scholen spreekt) over dat gene / dat Christus noch d'Apostelen de volinge die heden is / en noch niet en was / niet hebben weder leid. Laat hen dan mede seggen / dat Christus tegen de Vigilantien / tegen 't Vagevuur / tegen de Misse / tegen de Transsubstantiatie / en alle nieuwe paapsche leeringen meest gesproken hebben; of so niet / so sal als ik schuldig wesen / (indien ik het ben) aan Godslasteringe / gelijk als Vrink dat waant. Soo ik geleerd hadde / dat het gevoelen dat men heden van den Duivel heeft / dies tijds by de Joden of de eerste Kristenen geweest ware; so had ik moeten tonen / dat het Christus of d'Apostelen voor of na naamkundig weder sproken hadden. Ik segge voor of na / als ik in 't 28. hoofdstuk duidelijk getoond hebbe / dat het onse Heere niet altijd ten eersten heeft gedaan. Maar daar na / (dat bewijs ik mede §. 14.) is dat / so veel als nodig / ook in dese sake van d'Apostelen volbracht. Maar sy geloofden doe echter / datter Dæmones of halfgoden waren / die de menschen quelden / seit hy verder pag. 21. Doen / seg ik / dat geloofden wel Heidenen / maar geen Joden: die geen Daimones in sulken sin erkenden; maar d'afgescheidene Zielen van godlose menschen / welke by de Heidenen ook in 't gemeen Dæmones, en in 't besonder Kakodæmones zijn genaemt geweest. Hoe hen dat gevallen aanklese / niet so seer in de leer als in de spraak / die meest uit gewoonte voed gevolgd; heb ik in het 27. hoofdstuk §. 12, 14. so my dunkt / duidelijk genoegh getoond. Anders wist ik seer wel / dat een Dæmon in den sin der Heidenen verstaan / dat is een Afgod / niets en is 1 Kor. 8. 4.

§. 21. Maar Paulus / meent hy / moest dan niet geseid hebben / van de

— Domme verblyking! Indien Kristus en Apostelen van die zaken gesproken hadden, zoo als de leden van der satan, dan waren het waarheden die de Kerk te gelooven had.

de tafel der Duivelen, *Daimonioon* verlachtig te zijn; sonder met een daar by te seggen / dattet na waarheid geen Dæmonia in wesen zijn. Zo moest dan Christus nooit seggen / dat een Romaat der gereformeerde Kerk niet en magh aan 's Heeren Tafel gaan / ende met een den Misgod eeren of aanbidden; sonder altijd daar dan by te seggen / of't de lieden anders niet en wisten / dat God in de Misse niet en is. Ik segge dan / regelreght tegen 't gene dat hy segt / pag. 32. dat de Joden in die daghen (dat is / in Christus en der Apostelen tijd) in dat gevoelen NIET en waren, dat de Duivel haar of de haren quelde, haar besat, of haar pynigde, of haar scheurde; en dat Jesus haar genesende, haar van de werkinge des Duivels en der Duivelen (somen 's Duivels Engelen daar door verstaat / want so spreekt de Schrift) NIET verloste. Dat het gemeene volk dat NIET geloofde, dat het d'Apostelen noch in hunne eerste eenvoudigheid, noch na datse met den H. Geest vervult waren, geloofd hebben; dat het Petrus ook NIET geleerd nochte geloofd heeft: gelijk ik te boven op Hand. 10: 38. getoond hebbe / dat de woorden des Apostels ons benaamelijk in enen anderen sin te verklaren zijn. Dienvolgens kan Bloemardus tegen my niet met waarheid seggen, dat sy in het selfde gevoelen waren als men heden is.

§. 22. Op het einde komt hier Christus tot mijnen laste seggen / dat ik my sulken groten meester make van de Nederduitsche Oversettinge, deselve en d'Oversetters so ongevadig aantastende, als oft ik *supermagister* ware. Maar wanneer hy dat bewijsen sal / so verhaalt hy blotelik wat ik segge; sonder my te leeren / wat ik dan behoor te seggen. Dan hy heeft een argument / daar geen Hebreeusch of Griecksch toe nodig is. Heeft nu Bekker, seit hy / hier gelijk; en is de Oversettinge in andere plaatsen na proportie niet beter? (waar seg ik dat?) Ik zijn de ongeletterde te beklagen: wat hebben die goede lieden toch aan den Duitschen Bybel? enz. In 't verbolg heeft hy niet dan schimp en smaadredenen ten einde uit: hy die my beschuldigt dat ik anderen beschimpe voet het tienmaal meer. Dan de Oversettinge sal ik wel eens nader spreken / gelijk ik boven van de Formulieren mede heb geseid. 't Besluit van 't Synodus tot Alkmaar 1674. dat hy p. 34. tegen my inbrengt / hebben hy noch ik niet onderteekend: ende weet ik wel dat het veel te doen gegeven heeft / hoemen dat verachten sonde / so scherp en hard als 't eerst was ingesteld: en dat van degenen die wel voorgaven datse voor de Schriftuur en Oversettinge sorgden; maar daar by voor hadden / hunne broederen de Coccejanen in te binden / en te gereedet te vervoordeelen. Myne woorden blotelik verhalende / sonder 't minste tot weerlegginge of verbeteringe te seggen; so dunkt hem diplat het klaar / dat ik met opset, (maar het was my leed gedenkt) d'Oversettinge lastere; en de ordre der Synode (daar ik niet en dachte datset was / of nodig was) wel stoutelik verachte. Hy vergelijkt my tevertoit by Atheisten, Spinosisten, Vrijgeesten, en seit dat ik Formulieren, noch Oversettinge, noch Synoden ontsie.

§. 23. Maar dese Man self / ontsiet hy de Synode? Neen hy trouwens: maar

maar om dat de Synode hem niet heeft ontsien / om hem alleen toe te stemmen / in 't geue hy met my voorhadde: so bestaat hy nu haar te meestren by Revisie; seggende datter meer gedaan moet worden. En wat is dat? Hy moet herroepen, seit Bloemardus: schoon het de Synodus niet eens en seit; maar laat het aan den Kerkenraad / en voorts aan de Classis / daar hy buiten is. Maar so hy daar in te seggen hadde / wat moesten se doen? Eerst my suspendeeren; en dan / als ik niet verander / deporteeren. Geschied het niet / het sal hem en vele met hem seer bedroeven. Maar indien 't nochtans geschied; het sal hem en vele met hem seer verheugen / dat hy syn Proces voor den Duivel in Revisie sal gewonnen hebben. Doch wat sal hy dan gewonnen hebben voor de eere van den Alderhoogsten God / wiens dienaars wy zyn / so wy anders sijnen wille doen met eerbiedinge en godvruchtigheid?

§. 24. Met den Brief die achter 't boekje staat / meint hy my wel seer in 't naauw gebracht te hebben: maar behalven 't antwoord van Chasides Emunæus, wijse ik den Leser tot het 3. hoofdstuk van het II Boek; 't welk deselve Chasidius / hoewel voor geen Theologant bekend / beter koomt verstaan te hebben dan Bloemardus die so veel geleerder is. En hier soude ik 't by gelaten hebben; (als meinende dat een ander wel verstaat als ik my selven achte duidelik genoegh verklaard te hebben) 't en ware dat my onder 't drukken van dit werk enige vrienden / my tot Leeraar worden ontmoetende / op deselfde swarigheid / van anderen / hen voorgeworpen / myn eigen antwoord begeerd hadden. Segge dan kortelyk / dat men my daar in niet wel verstaat. Want ik stelle dat uit myn gevoelen niet / in 't 3. hoofdstuk van myn tweede boek §. 8. dat des menschen ziel op vele plaatsen teffens wesen kan; dewyl ik daar ten eersten segge; een Geest en heeft geen plaats; dan so ver hy op een lichaam werkt. En daar na / op 't einde; dat vele Geesten in eene plaatse t'samen konnen zyn / niet uit hun eigen wesen; maar in so verre als veeler menschen gedachten op eene selfde plaats of saake die aldaar geplaatst is, t'samen stemmen. Het blijft denken aan een lichaam op alsulken plaats / sonder iets daar aan of voor middel van deselve te bewerken / oft enige werkinge daar van in sich self gewaar te worden / en brengt geene verandering aan den Geest; sodanig als de ziel en 's menschen eigen lichaam aan elkander doen. Volgens dien so becht het argument / van den Duivel / dat die dan ook met denken in den Hemel komen kan / wanneer hy wil / in 't minste niet: also hy in de Hel niet is / als in sekere plaats; maar als in sekeren staat van verdoemenisse; die hem / hoe hy meer aan den Hemel denkt / en op sulken wyse in den Hemel is (indien men so magh spreken / 't welk ik ter gemelde plaats alleen by toegevinge doe) hoe hy meer is in de Hel; also hem geen ding met 't verschrikken kan / dan de ernstige gedachte aan den troon van den God des Hemels / (aan welken de Daimones niet dan huyverende gedenken konnen. Jak. 2: 19, 20.) en de saligheid van Gods verkoren volk / die sy dan besitten / en maar van hy self verstaen is.

VIII. HOOFD-

VIII. HOOFDSTUK.

Andere onbenoemde Schrijvers onderſocht.

II. Conſideratien over het Boek van *B. Bekker* genaamd de *Betoverde Weereld*, voorgeſteld door J. S.

't Amſterdam by Gerardus Borſtius gedrukt.

§. 1. DEſe Conſideratien van J. S. myn ik ernſtig en liefdig beſchouwen in ſlik aan met ſulk een gemoed / als de Schrijver in de Voorrede betuigt dat hy in dit ſchrijven heeft gehad. Maar het is myn oordeel / dat hy 't ſtuk ſo ſwaar weegt / als die ander / die gemeenlijk bedoand heeft / dat hy niet met liefde ſchreef. Want deſe broeder ſpreekt ook al van ſcheiden in plaats van aſſetten, dat een harder woord is: en 't andere wel ſachter / maar echter van de ſelfde kragt. Met de Kerk / (dat is / ſo ſy alle dat verſtaan / met het gemeen gevoelen) moetmen ſpreken / of ſich laten ſcheiden / dat is het beſluit van ſynen Brief: laat ons hartelijk den inhoud ſien. Eenvaldelijker is dat hier te doen dan in de Brieven van Haggebier, die vol haken en ogen: of in 't proces van Thulus, dat vol ſpytige en ſtrikkige woorden is. Maar deſe ſtyl is kriſtelijk / en de handeling is broederlijk / de redenering beſcheiden / ſonder ommeheer van ſin of woorden: ſulx moet men weten magh waar op men antwoorden ſal.

§. 2. Seer heuſchelijk beſchuldigt myn de broeder / pag. 19. dat ik leere tegen onſen Catechiſmus. Maar die myn op den laatſten Sondagh des voorleden jaars in de Eilandz Kerke gehoord hebben / ſullen kennelijk ſeggen / of ik den Catechiſmus over die genoemde plaatſen niet volhandig; en nochtans behoudens myn gevoelen ſo als 't in myn Boek verklaard is / uitgeleid hebbe / en den godvruchtigen herten tot een algemeen genoegen toegepaſt.

§. 3. Myne uitleggingе op Matt. 13:39. daar ik 't woord Duivel (*Diabolos* ſtaat daar in 't grieckſch) op boſe menſchen paſſe / meent hy pag. 23. dat daarom niet kan beſtaan; om dat Chriſtus geen dankbare redenvoer noch dankbaer verklaren ſoude. Daar heeft hy regt aan; maar niet dat hier uit myne uitleggingе volgt. Want voor eerſt ſo konnen ſy dit 't onkruid ſaaien, en dat onkruid ſelve / beide menſchen ſyn / al ſo wel / als door den wyngaard en de ranken even ſeer menſchen ſyn dat kruid / als d'arbeiders in den wyngaard menſchen zyn. Daar benevens gaat het ook niet paſt / noch d'uitleggers komen daar in over een / dat voor 't onkruid Menſchen te verſtaan zyn; alſo 't anderen op het boſe menſchen Leer of Leven paſſen. Immers die Coccejus volgen / nemen 't voor een regt / en beſonderlijk dan 't Palmboom, daar hunne voorvaders alle die geſtalten op te duiden zyn. Maar dat ik de Schrift alſo tragt uit te leggen / als of ik geenen

nen Duivel en geloofde: dat ſchrift en had ik van alſulken penne niet verwacht. Is 't om dat ik vele plaatſen dienen op den Duivel niet kan paſſen / en moet het de veelheid der ſchriftuurplaatſen doen: ſo wil daar ook uit volgen / dat het gemeene Kriſtendom meer den Duivel dan de Engelen gelooft; om datſe veel meer plaatſen op hem paſſen; en wel tienmaal meer van den Duivel als van eenen / dat van alle d'Engelen ſpreken.

§. 4. Dat de Duivel een Geeſt zijnde / ook daar door een Godsgeleerde ſoude konnen zijn: ſonder dat hy leſen ofte ſchryven konde: is my al te ruw geſeid; 't gevolg ganſch buiten reden; en 't middel van my aangewesen / en noodſakelik geacht (niet voor enen geeſt als geeſt; maar voor den Duivel) om een godgeleerde te konnen zijn / meer dan bloot leſen en ſchrijven. En dat ik om de godgeleerdheid van den Duivel lacche, ſo als die van den menſchen meeſt begrepen word / daar geef ik in het 33. hoofdſtuk reden af: die weerleid zijnde / moet my ook dat lacchen weervergaan.

§. 5. Ik en ſal niet verder antwoorden op de volgende Conſideratien van J. S. alſo ſy met d'andere op een uitkomen / daar ik my in 't vorige op verklaard hebbe; of ſy ſullen in de laatſte ſtukken ſtoffe tot wat broeder handelinge geven. Alleenlik moet ik op het ſlot van deſen ſeggen / dat my de weerde broeder de *Retractationes* - dat is / Verbeteringen van Auguſtinus buiten reden ten exempel ſtelt. Want hy die niet ſchreef / voor dat hy ontrent twaalf jaren onder was dan ik; en dat over dingen die hy in ſijne jeugd / of voor ſijne bekeeringe tot het ware Kriſtendom / geſchreven hadde / of als hy noch de dolingen der Manicheen volgde. Dit doe ik nu ſo veel te eerder dan Auguſtinus / die 't gemeen gevoelen / eertijds by my mede gevolgd / by deſen wil verbeteren. Maar men wil dat ik die verbeteringen ſelf ook retracteeren, of herroepen ſal: Dat en dede Auguſtinus niet. Nu ſal ik tot de anderen voortgaan.

III. De Betoverde Bekker, ofte een overtuigend Bewys, dat het Boek van de Heer *Bekker*, genaamd de B. W. doorſaaid is met de onredelikſte Redenecring, notoirſte onwaarheden, en andere ſchadelike gevolgen; waar door de ware Reden verloochend, de waarheid vervalſcht, en de deugd ontſenuwd word. In 's Gravenhage by Barend Beek gedrukt.

§. 6. Deſe tytel geeft breed op: hy moet al een man weſen die dat altemaal waar ſal maken. Doch dat acht hy ſelf / ſo 't ſchynt / niet nodig; alſo hy alles wat ik beduſputeere / in de Voorrede voor ontwyfelbare waarheid houd. Doch ik gelove niet / dat ſelf verſtandiger luiden van ſijn gevoelen ſouden konnen laten met my te lacchen; ſo ik my ſelven ophielde met ſijn ſchrift te doorleeſen, ik ſwijge te weerleggen. Hy weet ſelf geen goed duitſch te ſchryven / ende is voor ſijne talmerijen waalgelijk te leſen. Deeſt hy uitterlijk hier of daar wat goeds / of dat van enig belang is; dat ſal doch op veel geſchikter wyſe in d'andere ſchriften voorkomen / die noch volgen ſullen: des laat ons voortgaan / dat ſal elf vellen papier uitgewonnen zijn. Volgt dan

IV. Missive aan D. Balthasar Bekker, in 't kort ontdekkende de gronden van sijn misgrepen, begaan in sijn drie traclaten, de *Betoverde Weereld*, over den Profete *Daniel*, en van de *Comeeten*.

Waarin N. *Orchard*, in sijn *Leeringe der Duivelen*, *den groten Afval der Kristenen*, ende den spotternigen *Philopater* in *sijn leegen* ook hare voldoeninge krijgen.

Mede gedrukt by Barend Beek.

§. 7. Dese man neemt veel hooi teffens op de vaalk; met te denken, dat hy dat altemaal sal overbrengen: alsoo hy niet alleenlik drie boeken tsamen van my alleen, maar noch twee Autheuren nevens my voldoeninge wil geven. Dit uithangbord belooft te veel, en maakt sijnen winkel verdacht. Geen geleerd man heeft maar onder voorwaarden, een van die twee eerste boeken, selfs het kleinste van de Comeeten, te beantwoorden; en derhalven kan ik ook niet denken, dat hy my op de drie saaken sal voldoen. Het moet ook ieder in regtsweerdig nadenken brengen, die hier wel op let, dat de man niet alleen Orchard, die hem gelijke stoffe schrijft; maar selfs ook Philopater, die geheel wat anders voorheeft, by myne schriften voegt. Behalven dat het ook een teken van gebrek in hem is, een onbekenden schrijver van een schimpschrift, dat geschikt is om 't gebrek der menschelijke sedem te verisijen, met sodanige te paren, die in ernst op 't onderzoek der waarheid sijn gesteld. Hy meint nochtans dat sijn geschrift wat weerdigh is, om het aan de Heeren Burgemeesteren van Amsterdam, tot eermering op te dragen; en hy moedert mede onse stad, den Boeschrijvers daar in voorgaande, om te tonen, dat haar welvaart hem ter herten gaat. Hy schrijft op eenen trant als de voorgaande; misschien is het deselfde man. Die lust heeft, sijne Missive te doorlesen, magh het doen; en so hy iets daar uit kan leeren, den onbekenden schrijver danken. Hier mede acht ik my verom nit. vellen uitgewonnen, buiten de Voorreden, die der ook noch vijf beslaan. Dese Missive is onderteekend den 22. November. 1691. N. N.

V. Tweede Missive aan B. B. &c. over sijn *Betoverde Weereld*, *Daniel* en den 2den druk van de *Comeeten* &c. &c. gedrukt by Barend Beek en Meinert Uitwers in den Hage.

§. 8. Dit heeft hy met een Voorrede geheiligd aan de Wel Ed. Agtb. Heeren Burgemeesteren van Amsterdam, den 6. July 1692, sonder naam van wien dit Heiligdom gehoren sy, so de Heeren met de moeite willen neemen, om het by de Vaalkers te gaan dragen; die dit werk van 12 bladen met hun beiden hebben uitgegeven. De titel spreekt van niet een voorzaam saken en persoonen die hy in dit werk verdedigen of wederleggen sal. Koelman, Brink, en voorts ook de Synoden spreekt hy voor. Orchard, Philopater, Daillon, en voornamelik Walten gaat hy tegen, en weerhaalt voor af den inhoud sijner eerste Missive. Indien hy d'eerste so wel voorspreekt als hy my helpt, daar hy meint getoond te hebben, dat het woord *Daimones* met alle reeische waerheid vertaald word *Duivelen*; sy sullen

sullen sich van sijnent wege seer bedanken moeten. Wat het overige betreft: ik sal sien of d'anderen hem antwoord weerdig achten, ende indien ja, ofte voor my iets overlaten sullen.

V. De geest van David Joris, sprekende sijn eigen taal in dese laatste eewe, waarmen als in een spiegel sien kan, dat veel der stellingen, die den Heer *Bekker* in sijn twede Boek van de *Betoverde Werreld* stelt, uit dit monster zyn voortgeteeld. Op dese Regel

't Is al geen *Goud* datter blinkt,
Noch al geen *Drek* datter stinkt.

uit Middelburg by Pieter Janszen, 1691. het jaar van den geesteliken oorlog.

§. 9. Dit kompt ons bestant in 't eigene woorden, so 't sijnt getrocken uit het Wonderboek van David Joris. Ik hebbe dese groel doorsien, om te sien of daar iet in was, dat met mijn schrijven over een komt; maar bekenne, dat ik het niet versta; want om het my ook waarlik stuurlik als dyck, die de minste gemeenschap tussen beyden niet kunne schrijven. Laat derhalven niet begrijpen, schoon hier Mystica gevonden werd, in sijn Proces; (want in 't pleiten by te brengen, al tot bewijs by sal maar enigen schijn heeft) hoe selfs een geleerd en vroedig Predikant van dat gevoelen geweest zijn, dat hy dus daar over aan sijnen huis vrouwen Quaers schreef.

Wat Dr. *Bekkers* beruchte stellingen van de Duivelen belangt, dese heb ik gevonden by eenen aartsketter *David Joris*, wiens schriften en dode lichaam tot Basel opgegraven en verbrand zyn anno 1559. den 28. Mey. Desen David Joris dreef onder anderen dese volgende stellingen. De boeken des Ouden en Nieuwen Testaments konden, als onnut, geen saligheid toebrengen, sijn schriften alleen waren goddelijk; wierp sich op voor de Messias en de gebenedide Soon van God den Vader, brengt tot de kinderen Godes in sachtmoedigheid tot de saligheid: hy sal selfs de weereld ten jongsten dage vonnissen; ja de sonde tegen hem begaan blijft onvergeefelik: het staat ieder vry so veel wyven te trouwen als hy goed vind tot voortteeling. Waarby gevoegd zijn stellingen nopende de Duivelen, welker gelykluidende self in woorden en taken ik met Dr. Bekkers Boek confereerende, bevinde. Daar by komt, dat sijn E. ongehoorde verdraaijingen van den grondtext maakt. By exempel: in het eerste en tweede Capittel des boeks Jobs. vs. 7. en Gen. 18. en 19. daar Abraham een van die drie mannen aanspreken sonde, met den naam *Adoni*, daar nochtans in 't heele Capittel niet eens *Adoni*, maar altijd *Adonaai* gevonden word. Ik meine dat het onderzoek sijner saken na de regelmaat van Gods woord, en de gesonde Philosophie, sijn Persoon en Werk seer minderde sal maken, by Kerkelike en Politycke die de waarheid lief hebben; doch dit alles schryf ik in Recreatie, niet versoek, dese letteren niet uit de handen te geven, of iets te laten extraheeren.

4 Octob. 1691. *avonds ten 7. uren.*

So als dese Brief in 't heimelik gegeven is, soud ik haar of ook in 't openbaar niet melden, so 't niet een Waerk dat deselve eerst voor openbaren

dunk tot mijne kennisse gekomen was; welken ik ook voor verdicht gehouden hebbe; (also ik meinde desselfs schrijver al te wel te kennen / dan dat hy sich op dese wijse tegens my en myn gevoelen soude konnen vergrijpen) tot dat ik den drukker vragende / hoe hy daar aan quam / het eigenhandig schrift in handen kreeg.

§. 10. Doch in desen heb ik reden over 't grootste ongelijk te klagen. Want of die Brief schoon niet en is geschreven / om voor den druk gemeen te worden; gelijk hy self ook noch bedingt / denselven heimelijk te houden; dat die ook buiten sijne kennisse en tegen sijnen wille / (so ik hoor en gelove) is aan 't licht gekomen: nochtans toont hy daar in / wat hy van my gevoelt / en wat hy daar af by andere gelegentheid in 't heimelijk verklaren / of in werkelike handelingen maken sal. Daar by komt / dat niet alleen de gemeene man / die dit leest / of dergelijk van hem hoort / door 't aansien van alsulken man in dat boos vooroordeel tegen my gesterkt moet worden; maar ik self moet my voor hem hoeden; en voor wie niet almeer? Daar de verstandigen / en de vrienden sulken oordeel hebben ofte geven: wat kan ik van veel anderen vermaken / die ik niet bevroed hebbe / ende by gelegentheid in werkelike vergaderingen dus verkeerdelik van my souden mogen oordeelen / en by de Overheden ook so spreken. Die sulke brieven leest / en sulken tale hoort / en dat van sulke mannen: wat ontbreekt hem (so 't gemeenlik gaat) meer / om het Boek en niet een den Schrijver te versoeken? sonder dat hy nodig vind om het self te ondersoeken / daar sodanige luiden sulk een beright af geven. Wie twyfelt of hy hebben 't Boek self moet doorlesen / en wat behoeftet dan een ander ook te doen? 't geloven valt doch altijd lichter dan het ondersoeken; ende lust ook iemant altijd niet te lesen / of hy leest wat anders / daar hy magh gerust in zijn. Laat hem wanden qualik van my spreken; mijn geloof so lichte met dunnen draad vast houdt; of laat onverstandig volk wat seggen / die men voor beet daar het beter weten: maar laat vrienden swijgen / en bedekken (want so doet de liefde) ende laat verstandige my beter onderrichten / so leer ik beter doen.

§. 11. Maar hoe bitter is die Brief? Niet de ware / maar (gelijk hy wel seit / so hy 't ook so meent) de berughte stellingen myns Boeks heeft hy in 't selve gevonden / seit hy op den aartskotter David Joris / wiens lichaam en schriften na sijnen dood te Basel zijn verbrand. Wat doet dit tot myne stellingen / so 't niet en is / om my ook so te doen? Nochtans acht ik dat die schriftgeleerde / welke oordeelde dat men my met myne Boeken levendig verbranden moeste / (gelijk het iemant uit desselfs eigenen mond geschreven heeft) niet so veel verstand moet hebben als de schrijver heeft van desen Brief. Een ander evenwel / dien 't daar aan niet ontbreekt / maak van oordeel / dat men my / gelijk Adriaan Corbach / in 't Tuchthuis behoorde op te sluiten. Maar wat doet daar na 't register van die grouwelike leeringen / daar David Joris om verbrand is; so hy niet wil seggen / dat ik daar mede mood af hebbe; als die reeds so verre in andere stellingen van

dien

dien aartsketter / de Duivelen aangaande / vervallen zy: Want so onbeschaamd noch onverstandig kan de man niet wesen / dat hy die grouwelen aan my self toeschryven soude: maar daar zijn stellingen by gevoegd, seit hy / dopende de Duivelen, welker gelijkluidende (merkt wel) self in woorden en saken hy in mijn Boek bevind. Hoe bevind hy die daar in? door 't Boek self te voorleesen / ende wel te overwegen? 't Schijnt wel neen; maar om de minste moeite die stellingen slechts met mijn Boek confereerende; te weten so alsse meest alle doen / Extracten of uittrekselen van iemant opgegeven met de stellingen van David Joris vergelijkende. So doet hy self hier ook; blotelijk voorsende op Job 1 en 2. met Gen. 18. en 19.

§. 12. Maar heeft dan David Joris ook sulke stellingen / als ik / over die plaatsen gemaakt? Hy hebbe so gedaan of niet, altoos / so veel als de mijne belangt / hy doetmise ongehoorde verdraajingen van den grondtext. En als het op den grondtext aankomt / so blijkt het uit / gelijk met vander Hoogt / op 't woord *Adoni* of *Adonai* dat schreef in den duitschen text letteren; maar in 't Nederduitsch maakt eenen slip. So groot is 't onderscheid by dese Letterkundigen tusschen den Schepper en het schepsel. Valter een slip te min uit de pen / of bleeft het minste klaadje van de pers aan het papier / so is 't de naam van God: maar blijft dat stipken in de pen / of draait de persse schoon / so is 't een Engel of een Menisch. De Joden hebben / om 't schepsel in den Schepper te veranderen / noch met vijf woorden daan doen: maar dese Letterkundigen maakt eenen slip. Doch is by den paapschen Leken noch d'intentie des priesters daar toe nodig: maar dese kristen Leeraars zijn te wijsen met d'intentie der Joden. Want daar die op de kaart stellen *Adoni*, *gemeen* daar is 't de naam van een schepsel: maar seggen sy *waarachtig* Heer, dan is het selfde woord / dan letter tot letter / en dan slip voor slip even eens geschreven / de eigene naam van God. Dit vond ik dienstig hier noch by te melden / om dat Haggebher Philalethes in sijnen eersten Brief op sulken wijse kalt. En dat heet dan / de godlijkheid der Schrifturen voor te staan: en mijne zorge / om dat heilig gewaarte op so losse gronden niet te bouwen / is by dese luiden schier so veel / oft ik godlasterlijk / met David Joris / dese mijne eigene gedachten boven de Schrifture stelde. Maar die den Grondtext self so cholen en so kodschen op sijn Joods; van dien magh men beter seggen dat van my / dat se d'Overzettingen noch veel minder achten sullen; en dan de Schrifture ('t geene my de Heer verre moet) verren maken wat se willen.

VI. Bekker door Bekker overtuigd, uitgewerkt in een Brief hem schriftelijk toegesonden, in welke vertoond word dat D. Bekker, en uit Gods Woord, en ook uit sijn eigen grondregels en belydenis, van de valscheid sijns gevoelens, aangaande de goede en quade Geesten, moet overtuigd zijn: nebens een korte Aanmerkinge over twee geschriften, in saken van D. Bekker in 't licht gebracht, het eerste geschreven aan een heer tot Utrecht, en het andere genaamt *Katheze Duivelarye*. Ook al by Baruch Beek gezukt.

§. 13. Is waar/ dat my dese Brief schriftelik is toegekomen/ sonder dat ik wist van waar. Daarom en heeft hy ook van my geen antwoord konnen hebben; ende hadde so veel moeite niet behoeft van schryven/ so hy doch in den stu hadde synen brief te laten drukken. Ook en quam hy my schoon lang genoegh/ nochtans so breed niet voor/ dat daar sulken groten swaren hoofd op konnen soude/ als dese mannelike Tytel en de Voorreden ons vertoonen. Want ik moet te vryer buyten 't spoor van alle reden zyn geweest/ so ik een Boek gemaakt hebbe/ dat sich selven wederlegt; en alle die schryvers/ welker veele ongelyk geleerder zyn dan ik acht dat dese is/ hebben hunnen tyd en arbeid gantsch onnuttelik verquist; dat so hoogh toegeloopen zyn/ om myne bedingen te wederleggen/ ende geen van allen eens gemerkt/ dat Bekker self door Bekker overtuygd soude worden. Hy toont ook moed te hebben/ om de tegen redenen van anderen te wederleggen; nadien hy 't noch tegen twee van de schryvers opneemt/ welke hy acht dat in myn faveur geschreven hebben.

§. 14. In de Voorrede meent hy 't meerste tegen die beyden/ besonderlik tegen den schryver van de so genaamde Aardige Duivelarye; en aan d'andere zyde voor Koelman op. En hy meint/ nu die afgesett is/ moet Bekker ook afgesett worden. Want Koelman met de Kerke eensis, die hy niet en doet dan gedurig scheuren; door Leeraars en Overheden te schelden/ 't volk uit de kerk te houden/ en in syne sluypvergaderingen te trekken; d'oder der Kerke tegen te gaan/ en openlik te wederspreken. En noch is Koelman met de Kerke eens. Maar Bekker is dat niet; om dat hy veel verder dan Koelman van Gods Woord afwykt. So wykt dan Koelman ook af/ doch so verre niet als Bekker. Ik meende voorts te lesen/ of dit schuft te voorloopen/ om/ te sien wat er in stak: maar ontmoete terstond Honderden van uitgedrukte Schriftuur plaatsen, die hy sett dat ik tegenspreke. Daarmede houd ik op van lesen: alsu my dit een klaar bewys is van de boosheyd en de bottigheyd des Schryvers; die my/ op syn schrifte/ so/ so swaarlik lastert. Ik ga dan voort/ om te sien/ of er geen betere komen: so niet/ dan hebben wy haast gedaan.

VII. Copije van een Brief aan N. N. schelfende enige Consideratien over het Boek van D. Bekker, genaamd de B. W. aangande de Geesten. Waar in duidelik aangewesen word, dat D. Bekker in die stoffe verward is, en sich selve tegenspreekt. Dienende met een ook tot bewys, dat de Philosophie niet moet zyn de uitlegster der Schrifture.

§. 15. Onder aan staat/ door een liefhebber van de Vrede en Ruste der Christenen: 't welk ik gelove dat waar is; want hy schynt vreedsaam. En niet alleen vreedsaam/ maar ook boven anderen verstandig; had hy sich slechts voor eene misbatinge gewacht/ die onvergeeflik is. En die begaat hy daar het allermeest gevaarlik is/ te weten in het stellen van den staat des Geschils: meinende dat het daar op aan komt/ of de natuurlike Reden of het menschelijk vernuft d'uitlegster der Schriftuur zy/ dan of men de Schrift geloven moet, schoon men 't ook niet kan begrijpen.

Het

het laatste staat by my so vast / dat myn gantsch gebouw daar op rust: en het eerste is zo verre van myne gedachten / dat ik geen andere reden hebbe noch tonе te hebben / om 't gebouw daar ik tegen schryve af te breken / dan (gelijk ik in het 24 hoofdstuk myns boek betone) om dat het vuilen de Schriftuire / in saken daar die ons alleen af leeren kan / op menschelijke uitvindingen getimmerd is. Hy segt wel / dat elk roept Reden, als het dient tot sijne sake. Maar wanneer men uit de Schrift spreekt / willen sijne meininge voor schelfcruc doen voorgaan; en wanneer een ander Reden eischt / hem daar inde affetten / dat de Schrift boven de Natuur en Reden is.

§. 16. Maar wat my aangaat; na enige algemeene bedenkingen / sal hy pag. 6. eindelijk bewijsen / dat ik in de nieuwe ongewoone uitleggingе van Schriftuurplaatsen / alleen de Reden en 't menschelijk vernuft tot myner regel en richtsnoer gebruike. Maar in dat bewijs verstaat hy my niet wel; of hy doet my ongelijk. Want ik / wie is so dol, (seg ik noch eens) dat hy 't vuur tot peerd en wagen / 't water om daar op te wandelen / en een sweerd om iemant de pest aan te brengen / bequaam sal achten? ja wie sal (de sake regt insiende) seggen / dat vyf broden en twee vischen zijn bequaam geweest om 5000. menschen te versadigen? God heeft die daar toe bequaam gemaakt: maar doe bleven die broden niet by dat getal / of sy bleven niet by dat gewighte. Want ik moet noodsakelijk / sonder de Reden tot regel te nemen / maar ook sonder de Reden weeg te smijten / geloven / datter meer broods is overgebleven dan daar van te voren was: vijf gemeene gerstен broden waren so veel broods niet als twaalf manden vol. En doat was wel 't voornaamste deel en bewijs van dat mirakel. Vijf broden blijvende so als se waren / zijn dan niet bequaam geweest, gelijk M. P. meent te bewijsen: maar Christus heeft gedaan dat se bequaam geworden zijn / door die te vermenigvuldigen. Hy die 't hoofd doet wassen / eer het brood word / leend het ook wel doen wassen doe het brood was. Maar dit neemt het mirakel weeg / als men segt / gelijk hy doet, waren die broden niet bequaam, hoe isset dan daar door geschied? So wy dat wisten / so soude 't geen mirakel zijn geweest. 't Selfde is ook met de olie in de flesche, en het meel in de keuke geschied. 2 Kon. 17: 16. Maar dan bleef het brood nochtans brood / en het meel en de olie behielden hunne nature niet: maar 't wierd vermeerderd; en also bequaam gemaakt om dat te doen 't gene God wilde. Maar somen dit op den vierigen wagen en peerden van Elias past: niemant sal ontkennen / dat God magtig was / het alderminderd vuur te weeg te stellen / om sijnen knecht ten Hemel op te voeren; maar wie sal seggen dat het daar bequaam toe was? of dat het vuur in de gedaante van peerden sich veranderde / de nature van peerden hadde? Soude ons de Schrift van twee vuuren peerden in 't vuur of dampigen licht gefigureerd / of 't geen hier een beeld is van hout of steen gemaakt / een waarachtig en natuurlijk peerd is? God sede dan door 't vuur en onweer / (door 't onweer seit hy self) dat is met donder en blixem /

dat

dat Elias wierd ten Hemel opgevoerd: dat strekte hem voor peerd en wagen; en 't dede duisendmaal meer / dan peerd en wagen souden konnen doen. Dat was 't mirakel / dat ging de natuur te boven: was 't buur daar toe bequaam geweest / het soude geen mirakel zijn. Maar wie en siet niet / dat dit nu oneigentlijk geseid is / wanneer het peerd en wagen word genaamd?

§. 17. Eveneens versta ik 't ook van de Slang en d'Eselinne / dat se spraken: niet dat se de bequaamheid hadden; want dat neemt wederom 't mirakel weeh: maar d'onbequaamheid self is 't die bewijs van dat mirakel geeft. Laat Voetius dit wederom eens seggen: die in 't V. deel sijner disputatien pag. 941. aldus daar van schrijft. Bileams Eselinne wierd geen menschelijk verstand ingegeven (want dat soude tegenstrijdig zijn, menschelik verstand te hebben, en evenwel noch eselinne te blyven) nochte ook de spraak menscheliker wyse en eigentlik alsoe te noemen: maar na de gelijkenisse van de menschelijke spraak; so als de godgeleerde mede doorgaans oordeelen van het spreken der Slange. Gen. 3. Voetius en hadde dan ganseh geen gedachten / dat de Slang of Eselinne de bequaamheid hadden om te spreken. Dat ik nu verder ga / en dat ganesche werk der Slange dus oneigentlijk verstaan wil hebben / leer ik uit de Reden niet / so als sy 't uit haar self / dat is / van naturen heeft: maar so als sse self uit Gods Woord / so op andere plaatsen met die aangetogene vergeleken / als uit derselver eigene omstandigheden onderright is.

§. 18. Hoe ik dat van d'Engelen versta / daar hy volgens pag. 7 af vermelt / heb ik ter gemelde plaatse klaar genoeg geseid / en is dat sulken sware kettery / als het my doorgaans van myne broederen word opgeleid: so moet my vader Voetius van desen last verlichten. Want die leert met ronde woorden / 't gene de volkomene sin en inhoud van mijn schrijven is: in 't V. deel sijner Disputatien pag. 241. 242. Aangesien dat de uitwerkingen der Engelen, alle kraght der lichamelike natuur te boven gaan; het zy om de menschen te helpen (Psal. 34: 8. en 39: 11. Hebr. 2: 14. Dan. 6) ofte om deselve te straffen (2 Sam. 24: 16 Jes. 37: 36. Psal. 35: 6.) tot GODS ONMIDDELIKE VERSCHYNINGEN en WERKINGEN konnen gebracht worden: so en kan daar uit van de natuur en 't vermogen der Engelen niet besloten worden. Wat dunkt u / Leser? is dat wel eenen sier anders of minder geseid / dan 't gene men van my so onbeschaamelijk / als eene mijner hoofdwalingen heeft uitgeroepen; een Engel legert sich om ons, draagt ons, leid ons, vecht voor ons; plaagt den boosen, slaat hem dood: alles in dier voege dat God self het werk vast doet, gelijk ik op 't einde van het 10. hoofdstuk in mijn II. boek geschreven hebbe? Alle die schriftuurplaatsen daar die woorden op sien / heeft Voetius daar aangetekend / en gelijkelik also verklaard: en hy geeft er die besondere reden af / dat die werkingen alle kraght der lichamelike natuur te boven gaan: met my verstaande / dat d'uitneementheid der geestelike natuur hier niet genoegh is / om alsulke werkingen / alsmen haar op de lichaamen toeschrijft / te verrigten;

ten; maar dat het lichaam self met een begaaam moet zijn om die te ontvangen.

§. 19. 't Gene dese Schryver verder over den aart en werkingen der Geesten redeneert, daar in wijse ik hem en den Leser tot den laatsten druk, daar mijn Boek 36. hoofdstukken heeft; en besonderlik het VII. dat daar is ingevoegd: also ik uit het getal der hoofdstukken en der bladsyden, wanneer hy tot uw mijn werk aantrekt, bevinde, dat hy by dit schryven van den tweeden druk noch niet geweten heeft. Daar heb ik alles in verklaard en beantwoord, wat ik hier kan vinden dat verklaring of antwoorde behoeft. Ende goed is 't dat hy na liefde oordeelt, en my houd voor een eerlijk man, die de ruft beminne pag. 11. gelijk ik waarlik doe. Voorts toont hy sich onmanierig, wanneer hy anderen ook eene lesse geeft; en den misslagh, dan nu na sijn oordeel in dat Boek begaan, en 't sachtste dunt: bestraffende met een dat groot geschreew en geraas, als of de heele Kerk op stelten reed, Hadden 't anderen niet de so bemerken, nu maaren 't samen laag te regt geweest. Dese Brief is overteekend D. 12. ende dan van 26. Oct. 1691.

VIII. REDELIK BEWYS, dat het onredelikheid is, uit de Reden d'onmogelike *werkinge der Geesten op Lichamen* aan te dringen, verongeacht een stevige stormram, om de grondpilaar van een onlangs halfopgetimmerd gevaarte te vellen, en 't selve in te doen storten.

Dese tytel roemt ook noch met dit latynsch verssje,

Lubat ariete crebro
Ianua, & remoti procumbunt cardine postes.

't Welk aldus vertalen magh.

Een stormram ruckt met kracht de deuren uit de haken:
De sijlen vallen neer, dat beide drempels kraken.

't Amsterdam by Johannes Boekholt gedruckt.

§. 20. De Schryver toont met so veven opschrift, dat hy wind heeft; doch nochtemin met sijn behoopte geschrifte self, dat hem geen verstand aanbreekt. Echter stoot hy al mede met sijnen stormram, niet aan de sijlen van 't gebow; veel min dat hy 't soude doen ter aarde vallen: maar aan dienselfden steen des aanstoots, daar hy alle oversttuikelen, en welken ik in 't ingevoegde VII. hoofdstuk mijns tweeden boeks gevoegd heb uit den wegh te doen. Dat is, hy willen betoogt hebben, daar sy 't schuldig zijn te geven: sy spreken van d'almachtigheid des Scheppers, en ik van de onmaghte van het schepsel. Daar de vraag is, wat God in en door de Natuur van de schepselen gewoonlik (dat is van natuurlik) werkt: daar geven sy bestheid van 't gene dat hy boven de Natuur, en ongewoonlik door miraklen doet. Doch ik sal te deser plaatse daar niet meer van spreken, maar eene breedere verklaring op dit stuk door breedere schriften spaaren.

IX. Den Predikant D. B. Bekker sedigtlik onderlocht, so in sijn Persoon als Schriften: of hy, die derft voorgeven buiten hem alleen *de gansche*

Weereld betoverd te zijn, selfs hier af wel vry is, en dat daar en boven op hem niet soude werken *de geest van Hovaardije en Dwalinge tot ergerniſſe*, en van de *kleine*, en van de *arme*, en van de *verſtagene van geest*, en die *beven* voor *Gods Woord*.

By een Miſſive den 19. January 1691. door N. V. G. van Amſterdam geſchreven aan D. T. S. *de Jonge* tot Utrecht. Met ſijn *Antwoord provinſioneel* tot nader Beright daar op gevolgd, den 4. Febr. deſſelven jaars gedruckt tot Utrecht by Willem Jansz.

§. 21. Deſe tijtel / ſo boos als breed / verraad terſtond den Schrijver / dat hy dit ſchrift noemende een zedig onderſoek, en aanſtonds die twee woorden met ſo veel gal overſtortende; ten klaarſten te verſtaan geeft wat van hem te verwachten is / wanneer hy de palen ſijner hoogmoedige ſedigheid te buiten gaat. En of de tijtel niet genoegh en ſelde / of ſijne eigene boosaardigheid niet magtig waare om my hefftig genoegh te ſchelden; ſo ontheiligt hy op d'andere ſijde van het tijtelblad het heilig Woord / de H. Schrift misbruikende om my uit te ſchelden; gelijk hy mede by 't gemaakte provinſioneel Antwoord doet: toonende dat hy my als een ketter en Dietrefes wil uitgeworpen hebben. Het ſchrift ſelf ſtroomt van laſteringen / leugenen / verdraajingen van ſin en woorden; ſo ſeer dat het andere laſterſchriften / daar by vergeeten / deugdelik maakt.

§. 22. Dyn gantſche voeleg is / niet om myn gevoelen te weerleggen; maar om het te laſteren / en beſonder myn perſoon. Want hy / dat gantſche laſterſchrift door / poogt te bewijſen / dat in my heerſcht de geeſt der hovaardije: om dat ik in Frieſland een Boek over den Catechiſmus gemaakt hebbe / daar de Gedeputeerden ſelve van bekennen dat het heel veel moeite gekoſt heeft / de Claſſen over een te brengen; niet myn Boek te verbeteren: dat ik over de Cometen geſchreven hebbe / het gemeen gevoelen wederleggende / ſonder ooit daar in meerder te zijn; dat ik tegen Koning Willems Graaf hebbe verren ſchreven; eben eens oft ik een gedenkant zijnde / niet ſo veel vanden loop des Hemels ſoude konnen weeten als een ſchoenlapper; ende nu eindelik / dat ik al de weereld verr betoverd noemen / daar ik ſelf betoverd ben. Dit is ſijn bewijs van Hovaardije tegen my. Daar tegen toont hy ſijne Bedrijgheid / wanneer hy ſich tot myn meester maakt / (die de ſijne mogtelik te weeſt ben / of van ſijnes gelijken op het minſt) niet alleenlik in de godgeleerdheid / maar ook in de ſterrekonſt en de ſtuurmanſchap: hebbende van iemant ſich de rijmſten laten / waarin de vindinge van Oost en West beſtond; en om dat die dat juiſt ſo niet uitdrukte / of met een ander gebruik der woorden / ſo meent hy dat hy my kan meeſteren / als een die het niet verſta / om dat ik 't ſo niet hebbe geleid als het hem bedunkt is. En het is geen wonder: want hy weet het Oosten West / ſo als ik dat ſegge / uit de Zee-en Hemelkloten en de kaarten op te maken: daar ik luiden voor hebbe / die de kaarten ende globen ſelve maken en verbeteren ſouden / uit het vinden van de ware Lengte tuſſchen Oost en West. Doch die boſe Schrijver moeſt my voor ſijne ongeſporigheid niet van 't ſpoor afleiden: dewijl

hy

hy sich onweerdig maakt om den gansschen draad van sijn ongodlyk ydel roepen (gelijk d'Apostel 't woord van sulke schreewers noemt 2. Tim. 2: 16.) na te speuren: Gy siet uit dese staaltjes / Leser / dat het niet de pijne weerd is / sijn Geschrifte self verder te ondersoeken.

IX. Den SWADDER, die E. W. op *Cartesianen* en *Coccejanen* geworpen heeft, in sijne twee deelen van de *Aardige Duivelarije*, zuiver afgevaagd.

Met een het geschil, dat *Dr. Bekker* ongegrond opwerpt, als of *Daimoon* &c. niet wel Duivel overgesett wierd, kortelik voldongen, en in staat van wijsen gebracht: door *Jiraeiel Leetsoseneus*. By Gerardus Borstius gedrukt.

§. 23. Sijnen gemaakten naam verduitscht de schrijver op het einde seggende dat het bedunt iemant dien God sijne vrese is, en die den spotter haat; beide namen gevonden uit het Hebreeusch / en de laatste gebogen na het Griekisch. Sijn oogmerk schijnt niet seer tegen my / maar eigentlik tegen E. W. te zijn: welken hy verdacht houd / dat sich heimelik verstaat met Ch. D. H. daar ik niet af were. Indien nu dese schrijver E. W. heinselven niet bestand en wond om sich te verantwoorden; hy hadde wel so veel aan my verdiend dat ik hem behoorde by te staan: hoe wel ik daarom niet en soude willen / nochte gehouden zijn / te verantwoorden alles wat hy schrijft / uit 't gene my betreft; veel weiniger de maniere van sijn schrijven / ende insonderheid so hy eerlijken luiden tegens te na komt. Maar ik sie hem daar voor aan / dat hy myne voorspraak niet en sal behoeven / noch begeeren. Self ook so veel als de saken betreft / nemmit het Israëll niet tegen my / so als ik; maar tegen hem / so als hy deselve uitlegt / verdedigt en verklaart. Ja hy wijst uitdrukkelijk hy tuschen onderscheid / ende verschoont my / als wanneer hy merkt of oordeelt / dat E. W. myne meininge niet wel uitgedrukt of beter pen heeft / of dat eenige voorstelt dan die is / of door quade voorspraak hatelijker maakt. Om alle welke redenen ik desen onbekenden / doch geensins ongeleerden noch onbeleesden schrijver / voor myn party niet houden magh.

§. 24. Ook is het heen (so als de titel self / en 't gansche werk te kennen geeft) niet eigentlijk aan myn gevoelen of myn Boek te doen: maar om dien swadder, welken E. W. den Coccejanen en Cartesianen aanwrijft / af te wijven. Dat geeft hy in de voorrede als een kort begrip sijns werx / genoegsaam te verstaan. Sijne meining is / dat E. W. de Coccejanen en Cartesianen in sijne Aardige Duivelarij willende voorstaan / sulx ongelukkelik doet / myns dien dat hy se met een swaarlik beschuldigt: en my aangaande / dat ik geen Cartesiaan ben; 't welk hy uit Des-cartes self en uit Heidanus wil betoonen. Daar na geeft hy uit Cocceius te verstaan / dat ik ook geen Coccejaan kan wesen. So lang als hy verder niet en gaat / *conceditur totum*, geef ik hem alles toe; die nooit my selven voor Cartesiaan of Coccejaan heb uitgegeven; het eerste om dat ik myns bevreys wegen geen Filosoof; het ander / om dat ik door verkiesinge geen sectarist ben.

't Is waar / dat ik de leidinge van Descartes in d'onderscheidinge van Geest en Lichaam volge: maar verder niet dan de grond / daar hy op gaat / by ieder een woord toegestaan / die de Geesten geheel onlichamelyk bemerken.

§. 25. Doch hier moet ik echter seggen / dat die waarde man Jeratiel myne meininge al mede (gelyk d'anderen) niet wel begrijpt: om dat hy meint / dat ik iet anders leere of gevoele / of anders in 't verhandelen van 't hoofdverschil te werke ga / dan Descartes met die woorden schrijft / welke hy pag. 13. en 14. en besonderlik p. 14. met grote letteren voor ogen stelt. Dat wil sich haast anders openbaren / wanneer ik met Gronewegen te doen sal krijgen. Doch 't gene hy wydloopig uit den heer Heidanus voortbrengt: daar af wil ik hier opregtelik belijden / dat ik / die de schriften van dien groten man / nevens sijne gedachtenis in grootster eere houde / ende nochtans geen derselve (alsmen lichtelik denken magh) ooit doorlesen hebbe; niet weinig hier verwondert staa. Ey ware 't my geoorlofd / myn gevoelen so te schikken alsmen de kleederen kan doen / na 't fatsoen van grote lieden; de voortreffelikheid des manns / en de vaderlike gunst die ik van hem genoten hebbe / souden my aanstonds doen veranderen. Echter stelt het my gerust / dat ik hem gekend hebbe van so grote bescheidenheid / om self sijnen minder in een ander gevoelen te verdragen; als sijn verstand groot was / om boven anderen veel te weten en wel te leeren.

IX. HOOFDSTUK.

Onderzoek der Tegenschriften, die met uitgedrukte namen der Auteuren uitgekomen zijn.

§. 1. Van die vermomde schrijvers kom ik tot de genen die hunne namen bekend staan / en met ongedeukten aangesighte tegen my verschijnen / doch die moet ik wederom in tween onderscheiden / na dat se verdienen. Want sommige betonen kennisse noch Liefde in hun schrijven; andere ten minsten een van beiden. De laatsten zijn alleen enig antwoord weerdig; welken ik derhalven ieder van hen in 't besonder geven sal; so God wil en wy leven sullen: maar d'anderen t'samen in dit eene hoofdstuk hier betrekken / om hen niet geheel voor by te gaan; nocht aan hen oft anderen te doen vermoeden / dat se boven de kragt van antwoord waren / ende 't spel gewonnen hadden. Dese zijn Simon de Vries, Hendrik Brink, Melchior en Jacobus Leydekker, Petrus Hamer en Jacobus Koolman. Siet hier dan den eersten.

I. de SATAN in sijn *wesen*, *aart*, *bedrijf*, en *guichelspel*, vertoont in een historische verhandeling van Duivelen, Gesighten, Spooken &c. nevens *Afweering* van 't geen daar tegens ingebracht word, met menigvuldige verwringingen der H. Schrift, en tegenspraak der gedurige ondervinding.

Door

§. 2. Dese man / bekend door de veelheid sijner uitschrijften / en uitgegevene fabelen / komt hier nu met den Duivel voor den dagh: en willende betonen / dat hy hem seer wel kent; beschrijft hem hier op sijne wijse in sijn eigen wesen, aart en bedrijf. Sijne vorige schriften hebben ons genoegsaam blijk gegeven / om te doen geloven / dat hy wijs genoegh is om die fabeltjes / die hy ons in dese twee boeken (want daar isser noch een op gevolgd) met ganssche balen ter merkt brengt / self op te soeken / naawkeurig uit te kiesen / en schikkelijk by een te stellen. Maar tusschen beiden disputeert hy tegen my in sijne Afweeringen; en brengt somtijds iets ter bane / dat my wel in die gedachten heeft gebracht / oft hy misgheliik reeders hadde; en sulx by den eersten druk gemeld. Doch nadien hy hoog en duur verseckert / dat het altemaal sijn eigen werk is / so wil ik hem daar in geloven / om dat het dan so veel te minder quaad is / so een mensche sotteliik sondigt / dan oster sulke vele waren. Want ik ook niet sonde weten uit te vinden enen tweeden sulken geltschelken / buiten en godslasterliken Schrijver / als ik hier met een besonder staaltje tonen sal. Hoort wat de man seit.

§. 3. Alsmen naawkeurig let op de voorstelling der historie Bileams, Num 22: 1. so schynt niet duisterlik te blijken, dat hy (die een *Tovenaar* was, Num 24: 1. en door de bose geest voorseggginge deed) de Satan vraagde, die hem dan door sijn Eselin antwoord deed toekomen. Want indien hy de spraak door sijn Beest niet gewoon ware geweest, buiten twijfel sou hy door so een schielijk en ongemeen wonder seer verschrikt zijn geworden: In tegendeel stelt de Text hem niet verbaast, maar toornig voor. Als d'Eselin tot Bileam had gesegd, vs. 28. *Wat heb ik u gedaan, dat gy my nu driemaal geslagen hebt?* so seide Bileam vs 29. tot d'Eselin, niet ontsteld, maar gemeensaam, als die sulken spraak wel gewoon was: *om dat gy my bespot hebt. Och of ik een swaard in myne hand had! want ik soud u nu dooden.* Hier tegens strijd niet het geen 'er staat, vs 28. *De Heere opende den mond der Eselinne:* want God deed nu sulx, om Bileam wat anders te doen horen, als hy gewoon was van sijn Beest te verneemen. Ik hebbe sijne woorden dus volkomen hier verhaald / om hem des te naauwkeuriger te ontleeden. Maar wat dunkt u / Leser? Is 't nu langer wel de pijne weerd / hier tot Gods eere sulk een groot mirakel af te maken / dat hy eens den mond der Eselinne heeft geopend, om die te doen spreken / by aldien de Duivel / al 2300 jaar te voren hebbende gesproken door de Slange / (so seggen de menschen / maar God seit het niet) en also het spreken voor de beesten al so lang gewend; hier daghelijx gesproken heeft met Bileam door d'Eselinne?

§. 4. Ik seg dat dit een grouweliik gevoelen is. Enen esel te doen spreken is een godlik wonderwerk / waar door de Wett van Moses ook bevestigd is: 't gene self den Engel / die in bose kraght en sallighed by God gebleven / en nu besonderlik in die besendinge daar by den Esel tegenwoordig was / niet eens word toegeschreven: maar so dat beest nu spreken soude /

het was dat self de HEERE het den mond niedst openen. En heeft de Duivel (laat hem ook al geen gevangen zijn) die naast 2300 saten al van God was af geweken / en tegen God gekant / sulken godlooze kragt: dat hy sulken botten beest so dagelyx doet spreken; en dat tegen God aan / om syne wegen met syn volk te verhinderen? En dan scheld Bekker noch de gereformeerde Kerk / als hy sulke schendbroekken van de Kerke tegenspreekt: dan ontkentmen noch / dat so grove dolingen ook onder ons geleerd en gedult / en gevoed worden; die een oud man t'Utrecht openbaarlik en met opsett uitgeeft. t'Utrecht / seg ik / daar de lieden wonen / die my in de Kerk niet dulden mogten; en my godslastering verwijten / om dat ik sulken Duivels praat in onse Kerk niet dulden wil.

§. 5. Maar Balaam wierd niet verschrikt / so was hy't dan gewoon. Kragtig bewijs! Elisas jongen wierd ook niet verschrikt / wanneer hy 't yser op het water dryven sagh; maar wel wanneer het sonk: 2 Kon. 6: 5, 6, 7. So was de jonge dan gewoon / dat het yser swom / maar niet dat het te gronde ging. Is't niet een schoon besluit? De Schrift en spreekt niet meer van desen dan van genen / dat sy van 't wonder zijn ontsteld geweest / maar zijnse't daarom niet geweest? Of was't ons nodiger te weten / hoe sy doch te moede waren / hard of week van herten; dan voor ons selve toe te sien / dat wy onse herten niet verharden. Siet of dit nu niet is de Schrift verwringen, en na syne dulsche stellingen te buigen: om daar uit te halen dat daar gantsch niet in en is; ja tegen Schrift en lieden strydt. Meer en haal ik uit die dolheit niet voor 't licht / om den tyd en 't papier niet te misbruiken / noch den Leser te verveelen.

II. De GODSLASTERINGEN van den Amsterdamsche Predikant *Bekker*, tot waarschouwinge van alle vromelieden lande, wederleid in de Voorreden van de *Toetsteen der Waarheid en der Meyningen*, door Henricus Brink Dienaar der Gemeente J. C. tot Utrecht.

§. 6. Daar set hy onder uit Act. 20. 29, 30. Sware wolven sullen tot u inkomen &c. Sulken wolf van een Godslasteraar ben ik by hem: en so stelt hy de grote Gemeente van Amsterdam / in myn persoon / op het schavot. Dese schone Voorrede had hy voor dien Toetsteen gestelt / waar in de Professor Hoel / en ik noch meer / onkristelyker wyse gelyveld worden. Doch also hy / door lasterzucht / meer haast hadde met die Voorreden dan met het Boek / daar de Professor noch ik niet in te passe komen; en het Boek niet veel afreek hadde, so heeft hy de Voorreden / met desen besonderen Tytel / mede afsonderlyk doen uitgeven: in hope dat die door den kleinen prijs te gereeder onder 't volk soude raken; 't welk te beroeren syn eenigst opsett is / in al syn woelen / en syn schryven tegen my. Hier in toont hy nu met een / hoe getrouwen Dienaar dat hy van den sachtmoedigen Jesus is. 't Geschil / van dien Professor in 't Latyn onder de geleerden behandeld / brengt hy in Duitsch / en onder 't volk. En dat by Kerk en Staat is afgedaan / graaft hy wederom op: so schuw is hy voor twist / dat hem leed is so die eens magh ophouden; so gereed om de ergernissen te bedek-

bedekken / en weeh te nemen / dat hy die self wederom in 't openbaar brengt. Myn aangaande / so bekent hy in dit lasterschrift / dat hy self myn leerling is geweest: en beliegt met eenen aassem sijnen eertijds trouwen meester (blijk sijner eigene schriftelijke getuigenissen onder my berustende / en regelreght hier tegen aan) dat ik in dien tijd / als hy by my leerde / valsche leere geseaid hebbe / die ik namaals herroepen moeste.

§. 7. Maar isser wel een sier van geloofweerdigheid in sulken schrijver? isser mate in sijn lasteren? nadien hy self daar toe stoffe neemt / uit dien dat ik in de Synodus tot Bolswaard 1671. met ongemeene expressien (so verhaalt hy self de woorden uit de Acten der Synode / een bewijs dat hy niet quaads heeft konnen vinden) myne submissie betuigd hebbe, tot groot genoegen van die vergaderinge. Dat wil de Duivel self uit dese woorden (voordachtelijk van de Synode self tot mynen lof aldaar gesteld) stoffe konnen vinden om te lasteren? Bijnk vindser want dese ongemene expressien (seit hy) van submissie en hebben niet anders kunnen zijn, als schuldbekentenis en belofte van beterschap. Seg / lasteraar / was dan in die Acte schuldbekentenis van my geeischt? Nooit was ik in 't minste beschuldigd by de Synodus / heel myn verdoordeelt / of van misbegrijp of onreghtsinnigheid: maar alleenlijk van aanstotelijke uitdrukkingen in 't voorseide Boek / na 't oordeel van sommigen / dat ook seer verscheiden was. Die te willen veranderen tot gemeen genoegen / schoon in 't minste daar van niet overtuigd zijnde / ja selfs niet eens gehoord: dat ging 't vermoeden van de Synodus te boven / ende was derhalven ene ongemeene submissie, die dat groot genoegen aan de Synodus gegeven heeft. Myn Nodig Beright gesteld in myne Toespijse, (so ik die valschrijften over mynen Catechismus noeme) sal den bescheidenen Leser / die de moeite nemen wil van na te sien / van de reghte waarheid wel berichten. Siet daar dan sulken klare proeve sijner Lasterhunde. Op deselfde wijse gaat hy al geduring voort / tegen alle waarheid / tegen sijn beter weten: regelreght het tegendeel verhalende van 't gene aan my en door my is geschied. Ik boere hier by / om dat het ook van hem is.

III. ONGENOEGSAME SATISFACTIE, gedaan door den Auteur van het Boek de *Betoverde Weereld* genaamd, in sekere *Antijkeln*, uitgegeven na den 22. Jan. laastleden.

En word aangewesen, hoe het de reeds gegevene schandaal onafwisselijk soude vermeerderen, indien deselve Autcur daar op tot de Bedieninge des Predikamts in de Gereform. Kerke weederom werde toegelaten: door den selfden B. Bijnk.

§. 8. Dit tweede Lasterschrift is wel in opset tegen my / en de tijtel toont genoegsaam / maar hy heuen wil; maar in sijn beslagh is het tegen de Classis van Amsterdam / die hier in gemeesterd word van Bijnk. Kan sy 't lijden / ik ook; so de HEERE doch gesein heeft / vloek Bekker, so laat hem vloeken; dus maakte sich David aleer van Simei af / den Soon van Jemini. 2 Sam. 16: 10. en ik my ook van Bijnk Jan Grankes Soon.

Doch

Doch zijn de Classis en ik 't noch alleene niet dien dit betreft: maar de man bestaat self de aansienlike Heeren de Burgermeesteren onser Stad te schulteeren: hen met naam en toenaam aanspreekende in sijne Opdraght; op dat elk wiste, hoe de Heeren heten, die van Bijnk tot Utrecht onderright moeten worden, hoe sy hare Stad regeren sullen. Want hy geest voor reden, waarom hy hunne Ed. Gr. Achtb. dit werk opdraagt, om dat de Classis by den uitslagh mijner sake in hare Acte gesteld heeft, dat sich de Ed. Gr. A. Heeren Burgermeesteren die Resolutie hebben laten welgevallen. Maar dat en hadde niet moeten wesen: Bijnk sal nu seggen, waarom dat sich de Heeren van Amsterdam sullen Resolutie niet behoorden te laten welgevallen. Hy verschoont hunne Ed. Gr. A. wel, op 't einde van den Opdragtbrief, als van de Classis niet wel geinformeerd zijnde: Maar nu sal hy, die t'Utrecht beter weet wat tot Amsterdam omgaat, en op ons toesiet, de Burgermeesteren unser Stad wel trouweliker informeeren, dan de Classis heeft gedaan. Wat dunkt u, Leser, is 't de pijne weerd, dat ik het Boeck self lese? Ja en sal. Self de Voorrede is vol van onbeschaamde leugentaale. De tijd wordt nutter aan wat anders besteed: en so hy niet beantwoord wesen, dat sal wel een ander doen dan ik.

IV. De Godlikheid en Waarheid der H. Schriften, te gelijk van den Christelijken Godsdienst, verdedigd tegen de Betoverde Weereld van B. Bekker, door *Melchior Leydekker*, SS. Th. Doctor en Professor tot Utrecht.

§. 9. Dit is unsen Professor, welke naam iemant sonde konnen nodigen om sijn boek te lesen; so hy hemselven niet aanstonds met de eerste woorden van den titel verried. Want sullende tegen mijn Boek schrijven; en om dat reght te doen, mijne gronden van de kleine maght des Duivels, wederleggen: so komt hy ons van de Godlikheid en Waarheid der H. Schriften, en die van den Kristelijken Godsdienst spreken: 't welk of boosheid, of botticheid, of allebeide is. Want so hy mijn godvruchtig oogmerk al wilens en wetens dus verkeert deed, dat is boos; so hy niet beter weet, of my niet verstaat. Maar indien hy my niet wil verstaan, so is het beide waar. Doch dewijle 't Boek eerst in 't latijn van den Auteur is uitgegeven, en dat my sedert noch twee latijnsche schriften in dese huis gekomen zijn; het eene van den Professor Mastricht mede tot Utrecht, en 't ander van Poiret hier t'Amsterdam: so sal ik hem by die latijnsche schrijvers laten, om hem tsamen eens voor uit in de selfde taale te antwoorden daar sy in geschreven hebben, of mogelijk t geschil over dijgens onder de geleerden blijven mogte, na dat er de gemeente maar te veel door ontrust zijn. Evenwel waar so veel als hy in duitsch heeft doen overbrengen, sal ik voor den duitschen leser noch wel moeten seggen.

— Arme Leidekker!

§. 10. Hy seid in den titel, dat dese vertalinge in 8vo van den Auteur self oversien is, en voor goed gekeurd. Daarmede wil hy d'eerste vertalinge, die buiten sijn weten of last gedaan is, en in 4to gedrukt, te niete doen:

doen: gelijk hy ons ook al verscheide malen in de Couranten gewaarschouwd heeft. Maar diese beiden tsamen / ende met het latijn vergelijkt / moet in twijfel raken / of de eerste vertalinge niet wel so goed is als de laatste: doch dat laat ik aan den Leser. Van sijne opdraght aan de Heeren van Amsterdam / gelijk die van Bzink; en waar hy al met dat Boek is na toe geweest / en wat al winds daar mede is gebzoken: daar af sal ik hp dese gelegentheid niet spzeken; maar alleenlik reden geven / waarom ik mp niet en stelle om dat Boek te wederleggen. 't Is om twee of dzie besondere en algemeene gebzeken die het heeft: ontrouwigheid in 't voorstellen / so van mijne saak als van mijne gevoelens; misbaveling ontrent het hoofdverschil; en dat het voor de rest ook niet dan wildsang is. Dit staat mp hier met weinig woorden aan te wijsen.

§. 11. Sijne ontrowis in geen deele te verschoonen. Te weten, dit is, seit hy al ten eersten pag. 1. des Schrifts gevoelen, *dat er maar een Engel gesondigt heeft*. Waar heeft hy in het duitsch nu by gelapt / synde tsedert van de valscheid overtuigt / want of hy schoon op een plaats of twee van den Duivel en sijne Engelen gewagt maakt, dat heen schijnt nochtans sijn geheele Boek te loopen / dat hy met Daillon maar een bose Geest of Duivel gelooft. Dit heeft hem M. D. E. P. al na behoren voorgehouden / hier voor pag. 18. van mp gemeld / tot welk boeken ik den Leser wijse. Hy geeft mp ook na / dat ik segge / dat de Joden in Christus tijd sommige siekten onder de menschen / den Duivel als de oorsaak toegeschreven: pag. 4. daar ik uitdzukkelik in 't 26. hoofdstuk des IJ. boeks beweert / dat de Dæmones, welken sy die toeschreven / van den Duivel en sijne Engelen onderscheiden zijn.

§. 12. Deselfde valscheid pleegt hy met de Acte der Synode / die hy pag. 6. also verhaalt / als of het d'eigene woorden waren. Want hy seit: Dus liggen de Acten. En onderussichen brengt hy die daar ook so by / gelijk se in dat straatbzieske staan / 't welk ik in mijne Nodige Bedenkingen pag. 33. nevens de reghte Acte der Synode gestelt hebbe, om den Leser self te doen sien / 't wesentlijk onderscheid dat tusschen d'een en ander is. 't Welk ook de Professor naderhand / so 't schijnt / bemerkende / hier in 't duitsch niet blotelik meer seit / gelijk in 't Latijn / dus luiden de Acten; maar daar by doet / so alsleons zyn overgeschreven. Maar is dat nu bewijs van sijne opreghtigheid? waarom heeft hy van dien overschrijver de reghte Acte niet geeischt? 't welk hy trouwens niet behoefde te doen: also hpse konde hebben uit de Acte der Synode van Utrecht / in voorleden September al gehouden / waarin die van Noordholland van woord tot woord verhaald staat; en die hy self hier ook stelt pag. 20. Waar toe dan noch die andere voddige Acte hier te laten staan / dan om sijne eigene ontrouwigheid en onvoorsigtigheid met de daad self te bewijsen?

§. 13. Dat nu 't ganssche Boek in 't wild loopt / blijkt daar uit / dat het geen doel treft / noch op de saake self aanhomt: maar alleenlik spzeekt van de gronden en de boeken daar ik mp. gevoelen uit gehaald magh hebben;

en wie de genen zyn die my behoren te weerleggen / te weten de Carteſianen; maar dat ſy dat niet konnen doen: dan wel hy / met de genen die van d'oude Filoſofie zyn; doch die en willen niet / maar laten 't op de anderen ſtaan. Voorts is dat niet genoeg voor my / een Carteſiaan te zyn; daar ik niet veel tegen hebbe / ſo ik daar ſiechs wyls genoegh toe ben. Maar ik hebbe myne dolingen uit Hobbes, (meent hy wel te weten) en Spinoſa. Al den ouden ſang. Sal ik hier noch eens moeten seggen / dat ik aan Hobbes niet gedacht hebbe / in al den tyd dat ik met dit werk te ſchryven beſig was / noch geweten dat hy van die dingen ſchreef? Want in ſyn boek de Cive lang voor deſen een ſtuk weegs van my geleſen / was my van die ſtoffe niets ontmoet; en in ſynen Leviathan had ik noch niet eens geſien: maar daarna / wanneer ik hoorde / dat men Hobbes mede onder myne Meeſters telde. Maar Spinoſa! hoe komt de man aan 't woord? of hy moet my / of hy moet Spinoſa niet verſtaan. Indien ja: ſo is't moedwilligheid; om my met quade namen te beſwaren / en ſo onder de gemeente meer verhaat te maken. Hy maaktet noch al erger / en verſierd ſyn boek op ſyne wyſe met verſcheidene loopjes / en ſpreukjes / uit latynſche en grieckſche Dichters / uit d'Oudvaders / en uit allerhande ſchryvers: welke ik niet ſien kan waar toe dat ſe dienen; dan om te betonen / dat hy die ſo wel geleſen heeft als Hobbes en Spinoſa. Maar ik ſcheide van den Profeſſor / en ga over tot den Predikant.

V. *Dr. Bekker* PHILOSOPHISE DUIVEL, en op nieuw *Betoverde weereld* wederleid en onttoverd.

Met een *Voorafſpraak*, van het gebruik en misbruik der Philoſophie, en een *nareden* van de Rampen der Gereformeerde Kerk, door *Jakobus Leidekker*, Dienaar J. C. tot Willemſtad.

§. 14. De Voorafſpraak en behoeft geen ſpraak; alſo die ſpreekt van 't gene my niet aangaat: waarin ik my gedrage tot het gene ik in 't IV. en V. hoofdſtuk van dit Kort Bericht in 't breede verklaard hebbe. Doch hier mede toont hy / dat ſyn ganſche werk mis is / dewyle hy op dien ingebeelden grond toetreed / als oft ik de Filoſofie meeſteresſe maakte van de Schrift. 't Selfde geeft hy ook al met den Titel te verſtaan / van Philoſophiſchen Duivel: ſchoon ik duidelik leere / dat ik den Duivel in de ganſche Philoſophie niet en vinde; maar alleenlik in Gods Woord. Hy heeftet ook niet in / of de anderen hebben 't al gehad; het is al 't ſelfde werk. In de Nareden haalt hy de Coccejanen en den Profeſſor Köel dapper over: en toont ſo / waar het hem neffens ſynen broeder en alle d'anderen / om te doen is. Anders dunkt my / dat ik in ſyn ſchryven ſie / ſo hy by man ware / en niet aan dat geſelſchap bast: met hem ſoude beter zyn te handelen dan met ſynen broeder; alſo hy met meer beſcheidenheid en met beter ordre / ende meer ter ſake ſchryft.

§. 15 Een ding ſal ik / tot een proefſtuk van den grond der algemeene beſchuldiging / daarmen my mede beſwaart / uit deſen Schryver aantreken;

hen; om dat hy sich alderbest daar in verklaart. Het is in 't gene sy seggen/ dat ik de H. Schriftuur mishandele, verdraije, bespotte; of so 't noch erger heten magh. Merkt doch/ dus schrijft hy. Nu de H. Schrift so oneerbiedig behandeld word van een Leeraar, een onderrighter der onwetenden, dat steekt het hert van onsen hervormden Godsdienst. Ik haal hier geen staaltje by, om niet te vroeg te seggen dat wat later te pas komt; (maar 't komt hier/ als gy sien sult/ Leser/ op geen staaltjes aan) 't is meest (seit hy verder) in die *lasterlike gevolgen* die hy uit *onse* Engelen *leere* trekt, en *tegen de Schriftuur* maakt; als met welke die regt *over een stemt*. Siet daar in bestaat het dan/ dat ik uit hunne leere, (onse, seit hy) sleghs lasterlike gevolgen trekke; en dat hunne leere met de schrift over een stemt: volgens dien trek ik die lasterlike gevolgen uit de H. Schriftuur; en dat is even veel of ik de Schriftuur self lasterde. Maar is dat niet een redenloose redeneertinge? Dat is en blijft de vraage/ of hunne Engelen leere met de H. Schrift over een komt: daar af ik segge Neen. Kond ik seggen Ja: ik souder die gevolgen niet uit trekken: maar om dat de Schrift hy my heilig is; so moog ik te betonen/ dat het de sin daar van niet wesen kan. Dienvolgende is hunne redenkavelinge eens/ als oft een Papist seide/ dat wy de H. Schriftuur lasteren: om dat wy een lasterlijk gevolg trekken uit hunne verklaringe over Gen. 3: 15. daar sy lesen *ipsa* voor *ipsum*, sy voor het selve; stellende Maria plaats van Jesus haren Soon. Gy siet dan/ Leser/ hier het bewijs/ van 't gene ik meer geseid hebbe/ dat sy hunne uitleggingen over de Schriftuur stellen in de plaatse der Schriftuure; over welker sin in dese sake ik met hem niet eens kan worden.

VI. Voorloper tot de volstrekte wederlegginge van het gene de heeren, *Orchard*, *Daillen* en *Bekker* hebben aan het licht gebracht, aangaande de *werken* en *magt* der *Geesten*, en met name der *Duivelen*; door Petrus Hamer Dienaar J. C. tot Niewmanstorp, uitgegeven na Kerkenordre.

Met belofte *refutatoir* van sekeren *Brief*, aan een *Regent* van Amsteldam, dato 18 Maij 1692.

§. 16. Dit boerken krijg ik noch op 't laatst in handen/ in verwachtinge van een boek/ dat de Voorloper belooft. Derhalven heb ik reden/ om dat af te wachten: dewijl ik/ als dat komt/ dan met een wel seggen kan/ wat ik hier nu seggen sou e. Want ook so dat boek ene volstrekte wederlegginge wesen sal/ so ert heb ik my voor af met geen vergeefschen arbeid te vermoeyen: als ik dan weerleid worde/ so heb ik naderhands niet meer te seggen/ dan te beliden dat ik gedoold hebbe. Volgens d'afschetsinge die hy maakt op het einde/ so heeft hy 't al niet qualik voor. Want hy wil myn ganssche werk van voren tot achteren onderspeken/ en my volgen op myn eigen spoor. Indien D. Hamer met die volstrekte wederlegginge hadde konnen gereed zyn/ voor den uitslagh myner saken by de Classis: misschien hadde die myn werk is gevonden om my te overtuigen; of self/ door sijne redenen boven die van hunne gecommitteerden meer versterkt/ my

tot nader satisfactie verpligt. So doende hadmen al dat rasende gewoel van die circulaire Brieven, Gravamina, Requesten, en diergelijke konnen voor komen.

§. 17. Maar ik ben genoodsaakt te belijden / dat ik uit desen Voorloper geenen goeden Navolger kan te gemoete sien: so byster als de man mijnen sin en woorden verdraait / het pad misloopt / ende in de lucht scheirnt; so dat ik naawlix wete wie daar in sijn meester is. Selfs in sijnen Korten Inhoud van dit voorwerk kan hy dat niet laten. Want daar legt hy my te laste / dat ik my selven uitgeve voor den geen die den menschen nu noch eerst Gods vrese leeren wil; en dat boven Moses, en noch meer boven Christus. Is dat waar / so ben ik een godslasteraar: indien niet / so is hy een lasteraar van sijnen broeder. Doch die van den Broeder qualik spreekt, die spreekt qualik van de wet. Jak. 4. 11. Te vergeefs geest sulk een dan voor / dat hy om Gods waarheid voor te staan / sijnen broeder tegenstaat. Had hy ene volstrekte wederlegginge mijner Uitleggingе op den profeet Daniel gemaakt: daar toe heeft hy vier jaren tijds gehad; daar was hy in sijn element. Daar mede had hy sijne profetische uitleggingen over de Psalmen konnen bevestigen: welker seer weinige met de gronden en den stijl dien ik houde over een te brengen zijn: dat had ook sijn eigene sake geweest. Maar dan had hy ook alleen gestaan; also sich buiten hem ook niemant heeft geopenbaart / die op dat werk sonderlinge wat te seggen maakte. Maar dit moet hem daar in lichter vallen / dat hy veel geselschap heeft / ende op den hoop mede toeloopen magh. Ik sal ondertusschen / so God my leven en gesondheid laat / sijn groot werk verwachten; en dan als dan.

VIII. Het VERGIFT van de *Cartesiaansche Philosophie* grondig ontdekt; en meest historischer wijse, uit de schriften van *Descartes* selfs, en van andere schrijvers, so voor als tegen hem, getrouwelijk aangewesen.

Opgestelt tot een grond van de wederlegginge van *Bekkers Betoverde Weereld.*

Door *Jacobus Koelman* Dienaar des H. Euangeliums, *Lib. Art. Mag. & Philosophiæ Doctor.*

Gal. 5. 12. Och of sy ook afgesneden wierden, die u onruslig maken!

§. 17. Dit is een boek van twee boek papier / en also groot genoegh / om maar een grond van de wederlegginge mijns Boex te wesen. Het ware wonder / so Koelman sijnen vinger ergens uit enig niew seer soude konnen houden: het schort hem niet aan nagelen / om alle oude wonden op te krabben. Hy als een Philosooph kant sich tegen de Philosophie van Descartes. Dat magh hy mijnent halve wel doen: ik en wil daar voor tegen hem geen harnas aantrekken. Daar zijn wel nader en bequamer toe dan ik. Maar nochtans meint hy dat my dat aangaat / also hy dit groot boek tot enen grond van wederlegginge tegen my wil doen dienen. Een teken dat

dat de man al mede niet verſtaat / welke de grond zy van mijn gebouw / dat hy wil te gronde werpen. Ik hebbe met deſen grond niet te doen: maar ſal eens afwachten / wat wederlegginge hy daar op bouwen ſal. Ondertuſſchen heeft hy vry ſeggen / in al wat hy ſeit door dit geheele Boek: daar ik niet in mein te leſen; ten zy / om de hiſtorien die hy daar in verhaalt. Want dien arbeid acht ik niet onnut / ende in dien aanſien dit Boek beter dan al 't gene dat hy tot noch toe van ſijn eigen heeft aan 't licht gegeven.

IX. WEDERLEGGINGE van B. Bekkers *Betoverde Weereld*, het I. deel ingeſteld door *Jacobus Koelman*.

Met een Aanhangſel van den Duivel van Tedworth, en een Brief van den Hooghgeleerden H. Morus aangaande Tovery en Waarſeggery, uit het Engels vertaald.

§. 18. Wijſe luiden ſouden my grotelijx beſchuldigen / ſo ik werk dede / om een boek als dit is te weerleggen. Den Tedwordſchen Duivel met een Brief van Morus daar af / en de circulaire Brieven met het oprverig Requeſt, en andere wijdloopige uit ſchrijften van ſijns gelijke ſchrijvers in deſen / daar uit genomen: ſal de halve dikte van het Boek en de meeſte kragt van ſijn bewijs vergaan. Voorts word het voor al 't gene dat hy wijdlopig van het myne daar in uitſchrijft / ſonder te weerleggen / genoegſaam wederleid. Derhalven kan ik ſulken *Zerah*, dat is Opgang, aan dit boek niet ſien / als het ſoude moeten zijn, indien het ander *Perez* dat is Doorbreker heten moet / om dat het voor dit I. Deel voor meerder haaſt is voorgebroken. Want deſe ſchone gelijkenis gebruikt hy in die bergrijtige Voorrede van dat Vergift uit het gene Genes. 38. van Thamars bloedſchande met Juda verhaald word. Niet onpaſſelijk alſo hy daar voor te kennen geeft / dat ſijne beide papierekinderen oneerlijk / en tot ontdekkinge van ſijne ſchande aan 't licht gekomen zijn.

§. 19. Aan ſijn Nederlands Ondergang, al raaktet my in het beſonder niet / dat op verre na ſo dik van bladen niet en is; wil ik wel wat tijds beſteden: om daar ſtaaltjes van afgrijſelijke laſteringen uit te halen / daar een Land om moet te gronde gaan; die Koelman ſelf daar in heeft uitgebraakt / tegen de Broeders en tegen de Overheden. Waar uit blijken ſal / dat ſijne Boeken geen leeſens (ik ſwijge wederleggens) waardig zijn; als hunne ſchrijver meldende / dat hy is van de geenen voor welken ons d'Apoſtelen Petrus en Judas ſo ernſtelijk gewaarſchouwd hebben / datſe de Heerſchappyen verwerpen, en de Heerlikheden laſteren. 2 Pet. 2: 10. Jud. vs 8 Ik ſal hier maar een ſtuk / dat my betreft / daar uit ten voorſchijn brengen.

§. 20. Sich verſtout hebbende / out als Chriſti gekonden dienaar (denk niet Leſer / dat hy een gemeen predikant is) alle ſtanden van menſchen / onder voorgeven van 't beſtraffen hunder ſonden / op ene laſterlike wijſe uit te ſchelden: ſo ſtelt hy dat voor eerſt aan d'Overigheid te werk pag. 38–44. Van de Politijken gaat hy over tot de Kerkelijken; en daar taſt hy eerſt de Leeraars aan / pag. 44, 45, 46. Daar na de Ouderlingen en de Diakenen /

beide pag. 46, 47. Hy gaat over tot de kerkelike Vergaderingen; en seit eerst/ wat hem op de Kerkenraden schort pag. 47, 48. Daar na de Classen / pag. 48 -51. En ten laatsten de Synoden pag. 52. In dat van de Classen is de krop meest vol van 't gene my betreft. Hoor toch Leser / so verbaastheid uw gehoor niet hindert / hoe vuil dat dese fijne man in 't lasteren / en hoe heet dat Koelman in sijn schelden is.

Een Predikant van Amsterdam heeft een growlijk Boek geschreven, de *Betoverde weereld* genaamd, opgepropt van schadelike en zielverderflike valsche stellingen, tot vermindering en verbrekinge van de geloofwaardigheid der Schrift: loochenende 't geen God van de Engelen, goeden en quaden, en van haar verschijningen en werkingen geopenbaart heeft, belpottende en ten spot stellende de *heilige Historien*, en onse *Oversetting* van den Bijbel, en godtlasterlijk *den H. Geest en Christus* selfs onwaarheden in 't spreken en schrijven toeschrijvende, (d'Oversettinge stelt hy tusschen de H. Historien des Bybels en de woorden van Christus en den H. Geest) verdraayende en verwringende de Schrift op duisend plaatsen, aanlopende klaarlik en veelvuldelik tegen de Formulieren van eenigheid (dit seit hy / die om sijn onbesuisd en hardnekkig dwaasduyden tegen de Formulieren / is uit sijnen dienst geset / en noch dagelijx daar tegen raast en schrijft) tegen de Leer van de Gereformeerde Kerk, en tegen de Catechismus en Confessie: opende den mond der Vrygeesten, verblijdende de herten der Atheisten en Papisten, en bedroevende alle vromen, en schuddende het geloof der swakken: Met een woord, handelende daar in weinig anders dan een Atheist en profaan mensch. Siet daar een levendige schildery van Koelmans Geest: God behoede my / dat ik hem na sijne dwaasheid antwoorden soude!

§. 21. Maar wat raakt dat nu de Classis? Niet alleen de Classis / Leser; maar ook de Kerkenraad / daar 't Request van sijne leerlingen / en de Circulaire Brief van sijnen maaker Baalzebul so gemakkelik gehandelt zijn. De Kerkenraad heeft hier noch d'eerste beurt. Die heeft (seit hy) den selven Predikant, op het geven van die onuitspreeklik grote ergernis, niet van het Avondmaal, ja ook niet van de Preeksstoel gehouden: maar heeft hem niet alleen als voren vryheid daar toe gegeven, maar ook hem laten het H. Avondmaal meermaal uitdeelen (ja / Koelman; en dat is geschied / met meerder toeloop / aandachtigheid en sedigheid / als anders; 't en waren ganssch geen Atheisten die daar quamen) tot dat negen maanden of meer, na d'uitgeeving van dat heilloos Boek, die *Classis* van Amsterdam (nu komt het tot de Classis eerst) op de enige weinige versachtingen van sijn woorden, en van de sin van sijn Boek, doch sonder daadlike herroeping van het selve, en op belofte van in het toekomende sijn gevoelen publijk te verswijgen, voor tien weken heeft geschorst van sijn dienst, en daar op beloofd en vast gestelt hem weder toe te laten tot sijn dienst. Helaas! waar sijn wy toe vervallen! 't verdriet my / dien vuilen dreck verder op te schuffelen: want dat stinkert noch so voort, veel langer dan ik daar verhaald hebbe. Daar seit hy / dat ik swaarder straffe dan een openbaar Overspeelder weerdig ben;

dat

dat God noch sijne vreese by de Classis niet in 't oog is; dat sy God tergen; dat Kerkenraad noch Classis in desen geen goede conscientie gehouden hebben: want voor Hobbes noch Spinosa so veel ergernis en schade niet gegeven is. Eindelik / so slaat hy beide Classis en Kerkenraad met synen Apostolschen Blixem; en hy dreigt noch meer: wanneer hy seit pag. 51. My aangaande, ik doe hier, tot dat ik nader gelegentheid hebbe, (dan sal hy 't noch grover maken) voor de Gemeinte van Nederland ALS CHRISTI GESONDEN DIENAAR, (die boven Classis en Kerkenraad is / ja boven Synoden / boven Staten en Magistraten; so als hy doorgaans / en besonderlik in dit geschrifte toont) mijn *publijke Protestatie* (onder dien naam heeft hy voor desen een ding uitgegeven / van gelijken inhoud en uitspoorigheid als dit) en betuiging, tegen 't geen die Kerkenraad en Classis van Amsterdam in desen, TOT ONEER VAN DEN HEERE, en ontstichting van sijn volk gedaan, of versuimd, en nagelaten hebben. — volkomen waer!

X. OVERWEEGING van het Hoofdpoint in Do. Bekkers Boek, genaamd de Betoverde Weereld, te weten, *of de Duivel op een menschen kan werken?* is onderteekend. N. M. V. Holy, by Pieter Rotterdam gedruckt.

§. 22. Dit had ik by den eersten druk door haast vergeten / hoewel voorgenomen hebbende daar af te spreken / als blijkt uit het geene ik in 't III. hoofdstuk op 't XV. Boek aangetekend hebbe. Den Advocaat van Holy oordeeld pag. 1. dat mijne redeneeringen swak en gebrekkelijk zijn / en mijne stellinge *heterodox*, dat is onregtsinnig is; dienvolgende degenen qualik onderricht, die deselve met enen blinden yver aanhangen. Daar valt niets lichter te seggen als dat: de swarigheid sal in 't bewijs gelegen zijn. Welke nochtans wederom seer klein sal zijn / so maar wat getoond kan worden gelijk de schrijver daar / en verdolgens pag. 2. hemselve voorstelt dat het fondament by my gelegd / 't eenemaal los ed wankel is.

§. 23. Maar dat poogt hy op het midden van de 2. ende voor aan op de 7. pagina te tonen / door ene vrage / hoe ik weet dat de Duivel geen Lichaam heeft / so ik uit de natuur niet eens kan weten datter een Duivel is? 't welk even veel is of hy my vergde heen te seggen / hoe de menschen in de maan gekleed gaan / indien ik uit de natuur niet eens kan weten of 'er menschen in de Mane zijn. Hy tekent op de kant enige plaatsen van mijn II. boek / maar niet de gene daar hy ooit uit sal doen blijken dat ik uit het schriftuurlijk woord רוח of *πνεῦμα* d'onlichaamlikheid des Duivels poge te bewijsen. Maar hy self is gehouden te bewijsen / dat de Duivel een lichaam hebbende, op den menschen werken kan. Doch hy scheurt geheel in wild wanneer hy my bewijsen wil / dat alle lichamen uit geen vleesch en been bestaan. Want waar toon ik my so sott dat ik sulx beweere soude? In het I. hoofdstuk geef ik 't onderscheid van Geest en Lichaam te verstaan.

§. 24. uit des Duivels verleidinge aan d'eerste menschen gepleegd / heeft hy geen regt om tegen my te pleiten / voor dat hy op het onderscoek / dat ik daar af in het 20 hoofdstuk doe / eerst sal geantwoord hebben. Dienvol-

volgens is 't vergeefs al wat hy heen en weder op het verdere deel der 3. en vooyts op de 4. ende 5. pagina: alſo alle die redeneringe zijn buiten my / die ronduit bekenne dat ik 't verhaal van Moſes niet verſta / maar allenelik gelove / dat de ſonde (ik en weet niet hoe) haren oorſprong uit den duivel heeft: en dat ſulx wel geweeſt kan zijn ſonder dat de Duivel 't alderminſte op den menſche heeft gewerkt; daar af ik Bileam tot een exempel ſtelle. Want wat ſin ik eindelik na mijn verſtand aan die hiſtorie toepaſſen ſonde / daar komt het hier nu niet op aan / en onbreekt de tijd en plaats.

§. 25. Maar de binding des Satans en ſijn branden in het helſche vuur / is waar dat ik geensins lichamelik verſta: doch evenwel in ſulken ſin als na vereiſch van ſaken paſt; onlichamelike geeſten / onlichamelike banden / onlichaamlijk vuur: gebonden / dat is die bepaald / bedwongen en belett van menſchen quaad te doen; en branden in een duiſter holl / dat is / ten uiterſten elendig / en van Gods heetſte grimmigheid gevoelig zijn. Dat bewijſt de Schriftuur by gelijkenis ſprekende; wanneermen ſlechts / op 't oogmerk / maar niet op d'omſtandigheden ſiet / gelijk ik ſpreek ter ſelfde plaatſe uit mijn Boek daar by gebracht.

§. 26. Wat aangaat de Engelen pag. 6. ſijn E. moeſt mijn 10. en 11. hoofdſtuk wel geleſen hebben: en daar uit geſien / dat van d'ongewone en boven natuurlike tot de gewone en natuurlike werkingen der boſe Engelen geen gevolg te maken is. Want ſo weinig als ik ontkenne 't gene niet ontkend kan worden dat de boſe geeſten werkſaam zijn; ſo ſwaar ſal 't den Heer van Holy te bewijſen zijn dat ſy buiten ſich / en met namen op de menſchen werken. Maar ik hadde meer beſcheidenheids van hem verwacht / van my toe te ſchrijven / pag. 8. dat ik het vermoghen van den Almaghtigen God en ſo vele mirakelen der H. Schrift hebbe derren beknibbelen en wraken. Dan mijn Boek ſpreeke al te klaar het tegendeel; ſo dat ik geen verantwoordinge in deſen ſal behoeven. Gelijk mede niet / dat de Duivel / ſo hy op de menſchen werk 't inveegen alſmen van hem ſeit / ik hem dan ook wel ſekerlik meer dan iemant anders moeſt verneemen.

X. HOOFDSTUK.

Berichtinge in 't gemeen, betreffende noch enige beſondere Schrijvers, die in deſen niet beantwoord zijn.

— ook de Satan verandert zich in een Engel des Lichts

§. 1. DUs verre heb ik my willen ſtellen tegen het ongodlijk ydel roepen van oproerige ſchrijvers; want ſy mogten in meerder godloosheid toenemen. 2 Tim. 2: 16. Nochtans acht ik dit ook al genoegh geſeid; denkende aan d'andere zijde / dat ſy in 't uitwerken van hun bloedig opſet niet meer toenemen ſullen, om dat hunne uitſinnigheid aan allen openbaar begint te worden. cap. 3: 9. Ik onderſcheide billik van die ſchreewers ſulke ſchrijvers / die uit liefde tot de waarheid / en met ſorge voor den

vrede

vrede van de Kerke schrijven; of ten minsten iets dat overleggens weerdig is / en antwoord verdient / ter bane brengen. Onder desen stel ik den Remonstrantschen Predikant Joannes Verrijn; die sedigst en bescheidelijxt van allen schrijft. Of ik 't selfde van dien tot Rotterdam / Joannes Molinæus magh geloven / sal ik van eerst seggen / wanneer ik verder in sijn boek gelesen hebbe: alsoo de voorreden spreekt tot vrede. Echter so als hy 't aanleit / en so ver als ik ook in 't boek van J. Verrijn tot noch toe maar gelesen hebbe / so en treffen sy geen doel / maar slaan te merkelik mis / ook daar sy meinen allermeest te treffen. Nietteminn prijs ik in D. Verrijn / dat hy / (so veel als ik sien kan) willens niet en mist: maar mijne meininge soekt wel te verstaan; en daar hy twijfelt / in de beste vorm te schikken. So wenscht ik ook dat d'andere / die my in den dienst nader zijn / gedaan hadden; want sulk voornemen en beleid is kristelik; doch daar in te missen menschelijk.

§. 2. Ik hadde wel gemeind mijne Aanmerkingen op die beiden by mijn antwoord op de Pneumatica van Henr. Groenewegen te voegen: maar nu komt my onder 't schrijven nieuwe reden voor / om daar mede te waghten / tot dat de Heer Johannes vander Wayen sijn Boek dat hy tegen 't mijne schrijft / in 't licht sal brengen: alsoo ik weete dat het niet lang aanstaan sal; dewijle 't na by is om onder de persse gebracht te worden; en d'Autheur selve my een deel daar af heeft voorgelesen. Dit nu sal alleen tot nader ondersoek der waarheid / en behoudens de vriendschap tusschen ons beiden geschieden: waar van ons 't beste te verhopen staat. Ja dat ik nu dien Heer van lange jaren kenne / so en sal sijn Wakhere en voorvechtende geest niet lichtelik iets ongeroerd laten / dat enigsins aanmerkens waardig is; gelijk ik dat ook al gemerkt hebbe / uit dat deel dat d'Autheur my heeft geweerdigd voor te lesen. Overzulx sal met op sijn Boek te antwoorden / alles beantwoord zijn. Nietteminn sal ik niet nalaten / so waar een van de vrie anderen iets van den selfden inhoud heeft / dat op sijne plaatse aan te merken. Doch alles onder die kristelijke voorwaarde / welke ons d'Apostel altijd leert bedingen / so God wil en wy leven sal en Jak. 4. 13.

§. 3. Wanneer ik desen tweeden druk begon / heeft my een goed vriend dit navolgende verhandgestelt / om daarmede so te doen als my goed dunken soude. 't Welk van my in sijn tegenwoordigheid / ende noch van enen derden overlesen zijnde / so seide ik / dat ik 't dese plaatse in dit werk geven soude; waarin hy te vreden was. Hy is geen gestudeerd Persoon / so alsmen die noeme; heeft het uit eigene beweeginge en buiten mijn weten gestelt: hadden nu drukker werk in sijn dagelijx beroep op handen; soude anders / seide hy / meer daar in gedaan hebben. Ik heb 't gelaten so als 't was / sonder woord of letter af of toe te doen. Derhalven magh dit meer voor een proefstuk dienen om te oordeelen of degeen die my toestemmen / of menschen zijn van een verdorven verstand / of van luiden geest / of die in de H. Bladeren min bevreven / of over het gesagh van de H. Schrifture min bekommert zijn; so als in de Voorreden der Kerkelijke Handelingh uit te lesen staat.

Korte Aanmerkingen op de Aanmerkingen enz. door J. VERRYN.

DE Hr. Verrijn 't opschrift van sijn Boek tegen Dr. Bekker sullende voldoen, segt voor af aan sijn Leser. *Wy hebben wel in den beginne 't een of 't ander gesien tot waarschouwinge tegen sijn (Dr Bekkers) gevaarlijke stellingen, maar niet dan latelijk iets, 't welk de gedaante moght hebben van een ordentelijke wederleggingen enz.* Men heeft by vele hard geroepen, dat Dr. Bekker door veele, en al lange, kraghtig, en ordentelijk wederleid was. Desen geleerden Heer noemt het waarschouwinge, en 't geen latelik gekomen is, gedaante van een ordentelijke wederlegging, enz. dan geen ordentelijke wederlegging zelfs nog. Wy zeggen dan met de Hr. Verrijn, dat 'er (hoe hoog ook opgegeeven) tot die tyd toe dat sijn Eerw. Bock is uitgekomen, geen ordentelyke wederlegging van de Betooverde Weereld is in 't ligt gekomen. Of hy 't nu gedaan heeft sal den Leser haast sien.

Hy segt dan pag. 3. onder aan. Datter ook Engelen zijn geschapen, welke geen lichaam hebben, zie ik dat by de meeste Christenen ontwijfelbaar werd gehouden. Evenwel zyn 'er geweest, welke hun een zeker Vehiculum hebben toegeschreven: dat is ietwes, waar mede hun geestelijk weesen vereenigd is, enz. En een weinig verder: alhoewel ik in der daad van andere gedagten ben. Ik sta dan den Doctor toe dat de Engelen geschapen zyn zonder ietwets, 't welk wy gewoon zyn lighamen te noemen.

Daar hy nochtans pag. 34. boven aan segt: *Dat by geen weesen sonder stof begrijpen kan.*

Merkt nu Leser; alschoon 't nu al waar was, of is dat 'er niets in de Natuur is dat ons leeren kan wat het eigendlijke, en wate weesen van een Geest is, nochtans is dat elk seker, dat een Geest een seker weesen is, (even-veel (so 't ons hier te pas komt) waar in, of waar uit dat weesen eigendlijk bestaat. Een Geest is dan een seker wesen, en dat kan de Hr. Verrijn niet begrijpen sonder stof. Een van twee dan, of stof moet geen Lichaam zijn, of hy staat van 't toegestane aan den Doctor af, en wederspreckt sich selven; doch dat geheurd wel meer. Ik sal om dit op een blad papier te doen, 't noch maar eens tonen, uit veele, en 'k meen dat 't ook genoeg sal zijn om al sijn geseg van 't vermogen, en de maght des Duivels te doen nederstorten.

Des Cartes had gesteld gelijk hy aantrekt *pag.* 30. §. 16. *dat de ziel gehuisvest is in een seker gering* kliertje *leggende ergens in 't midden onser hersenen enz.*

Daar op bouwd hy pag. 31. §. 17. En segt: *By voorbeeld alle beweegingen*

Pag. 34. §. 24. segt hy, *Die Gesonde Reden* gebruiken wil, en so sonder vooroordeel, dat hy om *School* nogt *Academie* denke, sal my mocten toestaan, dat een geschapen *Geest*, selfstandig zijnde, waarlik een seker *uitgestreks weesen* heeft; dat is een we-

van

van ons lichaam geschieden door middel der levendige Geesten. Die Geesten moeten eerst gaande gemaakt worden: laat dat geschieden door dienst van het gemelde kliertje. *Maar wat beweegt het kliertje self? de Ziel. En hoe kan dat zijn, ten zy de ziele dat* kliertje *met haar kraght geheel omvatte, oft wesendlijk door en door met haar vereenigt zy? heeft het* kliertje *dan een plaats, so heeft de ziel ook een plaats. enz.*

En pag. 29. §. 14. had hy gesegd, *Niemant segt, dat een Geest op sulk een wijs sijn plaats beslaat, oft verandert, gelijk een lichaam doet, te weten met een ander lichaam uit sijn plaats te houden, oft te doen vervaeren. enz.*

sen, het welk niet onbepaald zijnde, noodsakelik op d'een oft andere manier, dog in der daad, bepaald is, en ergens is; *Nota* so verr' dat daar de eene Geest is, d'ander niet wesen kan, niet meer als twee lichamen eigentlijk eene lichamelijke plaats vervullen kunnen.

Zo 't nu waar is, dat daar d'eene Geest is d'andere niet wesen kan, zoo houd, of drijst, dan d'eene Geest d'ander uit een plaats, en dan valt met een 't gestelde pag. 29. §. 14. wijl 't klaar te sien is dat dit tegen elkander staat, als Vuur en Water.

Ik zal nu 't gestelde van de Hr. Verrijn pag. 30. §. 16. en pag. 31. §. 17. eens aanncemen, te weten, dat de ziel plaats heeft in dat gering *kliertje*, en dat alle beweeginge van ons lichaam geschieden door de beweeging van de Ziel in dat Kliertje. Ook neem ik aan uit pag. 34. §. 24. dat daar d'eene Geest is d'ander niet wesen kan. En daar uit seg ik dan, dat het (selfs na 't eigen seggen van de Hr. Verrijn) onmogelijk is dat de Duivel eenige beweeging, (zoo lang de ziel in ons lichaam is) op ons lichaam doen kan.

Merkt dan, d'eene Geest kan niet wesen daar d'ander is, so kan dan de Duivel niet komen in dat geringe *kliertje*, so lang des menschen ziel daar is. En daar niet kunnende komen, kan hy ook daar niet werken, daar al de beweeginge van ons lichaam van daan moet beginnen: en daar is geen andere weg om beweeginge in ons lichaam te maken; so is 't dan klaar (na 't seggen van de Hr. Verrijn) so lang onse ziele in dat geringe kliertje gehuisvest is, dat de Duivel dan ook geenige beweeginge in ons lichaam maken en dan ook also op ons niet werken kan.

Maar iemand mogt nu denken 't *kliertje* is door de ziel juist niet geheel vervult, en een Geest behoeft maar een kleine plaats, na 't gevoelen van sommige die wel durven vast stellen dat ter veel duisend duivelen op een punt van een scherpe naald konnen zijn. Doch de Hr. Verrijn neemt self dese swarigheid weg, als hy pag 31. §. 17. hier boven aangetrokken zegt, *Dat de ziele dat kliertje met haar kraght Nota* geheel omvatte, *oft wesendlijk door en door met haar vereenigt zy.*

So de Duivel dan (na dit ſtelſel) op ons ſal konnen werken; ſo moet onſe ziele eerſt uit dat kliertje vertrekken, en plaats maken voor den Duivel, eer hy eenige beweeging in ons lichaam maken kan. En dan zoud hy konnen werken op een menſchelik lichaam daar de ziele uit verhuiſt is, ja daar geen leeven meer in is (ik wil hier niet twiſten met de Philoſophen, of een menſchelijk lichaam buiten de ziele door de dierlijke geeſten (gelijk de Beeſten leven) ſoude konnen leven, 't is my genoeg dat den Schepper 't ſo van de menſchen niet geſchieden laat.) Dat is hy ſoude een doode bewegen, werkelik, en levendig maken. 'k Geloove heel ligt, dat dit de meening van de Hr. Verrijn niet is, maar nochtans is 't iets (ſo de Duivel op ons werken kan,) dat uit ſijne ſtellinge volgen moet. Ey ſiet eens waar dit heen gaat, en of den Doctor door ſulke ſtellingen als de Hr. Verrijn tot ſijn grondſlag genomen heeft, te wederleggen is.

Ik hebbe veel redenen om te geloven dat de Hr. Verrijn in ſijne Citatien met opſet niet ontrouwelik handeld; hoewel ik pag. 50. §. 25. 'er eene vinde die niet qualik na ontrouw en gelijkt. Doch ik wil liever denken dat hy in 't leſen van des Doctors woorden wat ongelukkig van begrijp geweeſt is, of niet aandagtig genoeg om wel te zien. Den Doctor in ſijn 23. hoofdſtuk §. 16. en 17. van de waarſeggende dienſtmaagd ſpreekende, ſegt §. 17. *Sprak deſe Geeſt dan waarheid, gelijk hy dede: waarom was hy dan geen goede Geeſt* enz. Daar op maakt hy §. ſich ſelfs een tegenwerping, ſeggende: *Nochtans indien dezelve Geeſt een Engel had geweeſt, dan had hem Paulus, zult gy ſeggen, geenſins uitgedreven.* enz. Op deſe tegenwerping antwoord den Doctor nu, en ſegt: *Sulx heeft (beken ik) groten ſchijn*, enz. En na dat hy ſig over dat ſchijn-argument verklaard had, ſegt hy §. 19. *Doch dit en zeg ik niet: om dat het mijn gevoelen is* enz.

Hoe klaar dit ook is, ſo ſiet de Hr. Verrijn 't echter mis, en ſegt dat den Doctor dus ſpreekt, *Dat die Geeſt een Engel is geweeſt, heeft groten ſchijn.* enz. dat my waarlik al heel vreemd voor quam, en noch meer als hy daar uit zeide, dat *de Doctor ook begint te twijfelen, oft een boſe Geeſt niet iets diergelijks ſoude kunnen doen* enz. en pag. 60. is hy noch in dat verſtand, meenende daar *een openlijke belijdeniſſe van den Doctor in te hebben.* Ik beken dat deſe redeneering van den Hr. Verrijn vry wat groten ſchijn heeft om den Doctor te weerleggen, maar meer ook niet, om dat den Doctor ſoo niet ſpreekt, als de Hr. Verrijn 't aantekend.

Diergelijke vind ik ook pag. 35. §. 27. en 36. §. 28. dog van ſo veel belang niet als voorgaande; daar meend de Hr. Verrijn dat den Doctor de Urim en Thummim, de Crethi en Plethi geſteld heeft onder de dingen die ons van naturen onbekend zijn. Daar nochtans den Doctor pag. 39. §. 3. geſegd had. *So komen Urim en Tummim menigmaal te pas; zonder dat ergens* (te weten in de H. Schrift) *word gezeid wat daar door te verſtaan zy; de Crethi en Plethi onder Davids hofgeſin genoemd, zonder ergens te verklaren, wat het voor luiden waaren diemen ſoo te noemen plach.* Hier maakt de Hr. Verrijn een beſluit over als of des Doctors meening was, *dat David het niet wiſt en voor 't hof gantſch*

onbekend was, wat het voor lieden waren, aan welke de Schrifture deſe name gegeven heeft.

Gelijkſe alle die tegen den Doctor iets geſchreven hebben, ſig geſtoten hebben aan den ſteen die den Doctor gelegt had, hoofdſtuk 19. §. 24. daar hy ſegt: *Ik heb in 't VII. Hoofdſtuk wel beweſen, dat den eerſten oorſpronk van de zonde, na uitwijſen van de Scrifte, uit den Duivel is; of dat door raad of quaad exempel zy geſchied, of op wat andere wijſe, dat en ſeitſe* (te weten de Schrift) *niet.* So ſtoot 'er ſig de Hr. Verrijn ook aan, of nu alle de Schrijvers ſulx doen uit onvoorſigtigheid, of quaadaardigheid, dat laat ik haar eigen gemoed oordeelen. Immer ik zie wel dat den Doctor niet en ſpreekt gelijk ſy 't aantekenen, en gelijk de Hr. Verrijn ſegt pag. 102. §. 4. *Evenwel ſeyt de Doctor kan hy het gedaan hebben door raad, oft door quaad exempel ofte op een andere wijſe.* Had den Doctor dit geſegt daar was reden van tegenſpraak, maar nu maakt men een groot geſchreeuw tegen 't geene niemand veel min den Doctor ooit geſegt heeft, en ſo vegt men wat tegen een geſchilderd manneken, om de Leſers wat te abuſeeren ſo men 't ſelf niet is.

§. 4. Voor my ſelfs heb ik nu noch iets aangaande Vander Hooght te ſeggen: die na 't uitkomen van dit werkje met ſijne Zedig Onderſoek tegen my in 't licht gekomen is. Ik kan de moeite van hem te antwoorden lichtelik beſparen: als de Leſeer / dien het luſten ſal ſijn Boek ſlechs te doorlopen / in 't begin terſtond ſal konnen ſien dat het niet zedig is; en op 't einde dat door ſulken Onderſoek geen ſchat van wijsheid is te vinden. Dunkt iemant dat; dien gunne ik gaerne / dat hy ſich daar in vermake / en ſijn boek dan leſe voor het mijne. Hy verwacht ook mijne wederlegginge niet: alſo hy reeds hem ſelf vermaakt met deſen roem / dat een Predikant van ſijn gevoelen gaande onlangs op 't Nieuw Eiland met geſelſchap over ſtraat / en Nieuwendam aldaar in 't oge krijgende geſeid heeft; Wie hadde gedacht, dat van dat Nazareth noch ſo veel goeds komen ſoude? Nu / hoor ik / is hy beſig met het wederleggen mijner Viervoudige Antwoorden, daar mede laat ik hem begaan. Laat ſien of van dat Nazareth ook noch meer goeds kan komen. Doch ik verwachte betere boeken dan van hem. Dat van D. Hamer ſtaat al in de Courant / en dat van den heere Vander Waaijen (ſullende ontrent 3 A. B. C. groot worden /) was voorleden week gekomen tot de letter K van 't eerſte. Nu wenſch ik mijnen Leſer eewig heil. Dit ſchreef ik op den 4. van November 1692.

NAREDE

van den eerſten Druk:

Zijnde een hertelike aanſpraak aan de Gereformeerde Gemeinte en vordere Borgerye der Stad Amſterdam.

HOoggeleerde Heeren veelwaarde Amtgenoten; *welgeliefde Medeleden, en geachte Medeborgers.* Dat in 's menſchen beoginge het eerſte is, dat is in de uitvoeringe het laatſte. U had ik van 't begin af al in 't oog: gy zijt het, wien dit ſchrift te huis moet komen. Ik ſende dat voor af, terwijl ik my bereide om eerlang te volgen. Eerlang, ſeg ik: want de tijd loopt my te verre; en 't verdriet my dies te meer, om dat ik ſelf veroorſaakt hebbe, dat het dus veel langer heen loopt, dan ik verplight was my ſelven van uwer aller aangeſighten, en den aangenamen dienſt in uwe Kerken te onthouden. Want waarom ben ik niet wederom in mijn gewone werk getreden, wanneer de tijd mijner onthoudinge verſtreken was? Waarlik was het liefde tot den vrede en gemeene ruſte, die my bewoog, aan 't onweer ſo veel toe te geven, dat doe op een niew was opgeſtaan. God wille 't hen nooit toerekenen die het verwekt hebben. Ik kenſe meer dan al te wel: maar wil geerne mijne ogen voortaan toedoen, om hen nooit meer daar voor aan te ſien. Wy bouwen aan een ſelfde Huis, wy arbeiden op eenen Akker, en die des HEEREN is. Men moet weten hoe men in Gods Huis verkeeren, en een ieder toeſien hoe hy bouwen ſal op een ſelfde fondament, het welk is Chriſtus. Sy hebben hem ſo lief als ik; en ik ſo lief als ſy: ſo wy malkanderen verſtaan. Mein ik *goud, ſilver, koſtelike ſteenen* aan te brengen; ſien ſy dat *voor hout, hooy* of te *ſtoppelen* aan: *de dagh ſal't openbaren*: en word het ſo bevonden, ſo ſal *myn werk verbrand worden*; maar *ik ſal behouden worden, doch als door vuur.*

1 *Kor.*

1 *Kor.* 3: 11–15. Dat vuur is my vry na gelegd, ende heeft tot noch toe hoog gebrand. Vele hebben deſen brand, in enen hoek begonnen, over 't gantſche huis gepoogd te brengen; maar wijſer Brandmeeſters ſullen, hoop ik, in tijds order ſtellen, dat de brand niet voort en kruipe, noch uitſla door de daken. Voor my, ik ben de uwe, ô grote Stad! ik ben in uwen dienſt, en daar toe volveerdig. De Gereformeerde Kerk, die leit my na aan 't herte; die tragt ik meer en meer te ſuiveren, beneffens mijne Amtgenoten, van allen overgeblevenen ſuurdeſſem des Pausdoms en des Heidendoms. Ben ik den reghten wegh niet ingeſlagen: dat wil ik gaarne ſien, en wederkeeren, op het wijſen van het minſte kind; ſo haaſt ik reden ſie. Maar die my van verren met vloeken en met ſchelden wijſt; die meint mijn beſte niet; noch ook het uwe. Dat weten duiſenden van u, die my gehoord, ende mijnen omgang onder u geſien hebben: hoe getrouwelik en hoe opreghtelik ik my daar af gequeten hebbe; behoudens beſondere ſwakheden, daar geen menſche vry af is. Ook is my dat geen kleine trooſt, dat ik aan duiſenden uwer Conſcientien openbaar geworden ben, door alle deelen mijner bediening, en beſonderlik ook door dit Boek. Deſſelfs meeſte Leeſers onder u hebben 't met genegentheid begonnen, en met genoegen geëindigd. Sy hebben geſien dat ik ſo ſchrijve als ik predike, gelijk ik traghte ſo te leven als ik leere: ſy en ondervinden niet dat ik iet anders in dat Boek beoge, dan ik altijd beneffens mijne Medebroeders onder u gepredikt hebbe: te weten, Waarheid ende Liefde ter Godſaligheid. Die ſich liever dan hen ſelf te beproeven, van anderen wat laten wijs maken, om het niet eens te leſen, of met vooroordeel dat te doen, of om iet mishagelijx te verwerpen, waar toe genoegſaam oorſaak in alle menſchelike ſchriften is: die moeten ſo veel kraghts op mijn gemoed niet hebben, om my te doen ſchromen; als gy, waarde en geliefde, waarlik hebt, om my te doen verlangen na des HEEREN voorhoven, ten einde om de wacht des HEEREN by u waar te nemen, met niewen yver, en geen minder kraghten, dan te voren. Want *ik vermagh alle dingen, door Chriſtus die my kraght geeft. Filip.* 4: 13. Ik ben door ſijne genade tot noch toe door ſo vele wederweerdigheden niet beſweken; noch in liefde t'uwaarts, noch ſelf tot de gene die my nu ſonder oorſake vyand zijn; noch in mijnen luſt tot des HEEREN werk: en hy ſal grote kraght behoeven,

die

die mijnen voet langer van den Predikſtoel, of mijn herte van ſo vele duſſend herten af ſal keeren; die elk een paar godvrughtige ogen en oren hebben, om my daar te ſien en te horen. Ondertuſſchen weet ik, datſe den HEERE voor my bidden, op dat ik hen haaſt wedergegeven werde; zijnde niet minder genegen, om my wederom in den dienſt te ontvangen, als om hunne andere Leeraars mijne Medebroeders daar in te behouden. So geve ons God dat wy geen dienaars van menſchen mogen zijn; en die het zijn van Chriſtus, dat wy alle getrouw bevonden werden in ſijnen dagh, wanneer hy enen iegelijken ſal vergelden na ſijn werk: welken zy de heerlikheid tot in eewigheid. *Amen.*

Franeker den 21/11 Jul. 1692.

EYNDE.

Vermeerdering des tweden Druks van het Kort Berigt.

Wanneer ik deſen tweeden druk begon / heeft my een goed vriend dit navolgende ter hand geſteld / om daarmede ſo te doen als my goed dunken ſoude. 't Welk van my in ſijn tegenwoordigheid / ende noch van enen der den overleſen zijnde / ſo ſeide ik / dat ik 't deſe plaatſe in dit werk geven ſoude; waarin hy te vreden was. Hy is geen geſtudeerd Perſoon / ſo alſmen die noeme; heeft het uit eigene beweeginge en buiten mijn weten geſteld; hadden nu druklker werk in ſijn dagheliyx beroep op handen; ſoude anders / ſeide hy / meer daar in gedaan hebben. Ik heb 't gelaten ſo als 't was / ſonder woord of letter af of toe te doen. Derhalven magh dit meer voor een proefſtuk dienen om te oordeelen of degeen die my toeſtemmen / of menſchen zijn van een verdorven verſtand / of van klein begrip / of die in de H. Bladeren min bedreven / of over het geſagh van de H. Schrifture min bekommert zijn; ſo als in de Voorreden der Synodale Handelingh nu te leſen ſtaat.

Korte Aanmerkingen op de Aanmerkingen enz. door J. VERRYN.

DE Hr. Verrijn 't opſchrift van ſijn Boek tegen Dr. Bekker ſullende voldoen, ſegt voor af aan ſijn Leſer. *Wy hebben wel in den beginne't een of 't ander geſien tot waarſchouwinge tegen ſijn (Dr. Bekker.) gevaarlijke ſtellingen, maar niet dan latelijk iets, 't welk de gedaante moght hebben van een ordentelijke wederleggingen enz.* Men heeft by vele hard geroepen, dat Dr. Bekker door veele, en al lange, kraghtig, en ordentelijk wederleid was. Deſen geleerden Heer noemt het waarſchouwinge, en 't geen latelik gekomen is, gedaante van een ordentlijke wederlegging, enz. dan geen ordentelijke wederlegging zelfs nog. Wy zeggen dan met de Hr. Verrijn, dat'er (hoe hoog op opgegeeven) tot die tyd toe dat ſijn Eerw, Boek is uitgekomen, geen ordentelyke wederlegging van de Betooverde Weereld is in 't ligt gekomen. Of hy 't nu gedaan heeft ſal den Leſer haaſt ſien.

Hy ſegt dan pag. 3. onder aan. Datter ook Engelen zijn geſchapen, welke geen lichaam hebben, zie ik dat by de meeſte Chriſtenen ontwijfelbaar werd gehouden. Evenwel zyn'er geweeſt, welke hun een zeker Vehiculum hebben toegeſchreven: dat is ietwes, waar mede hun geeſtelijk weeſen vereenigd is, enz. En een weinig verder: alhoewel ik in der daad van andere gedagten ben. Ik ſta dan den Doctor toe dat de Engelen geſchapen zyn zonder ietwets, 't welk wy gewoon zyn lichamen te noemen.

Daar hy nochtans pag. 34. boven aan ſegt: *Dat hy geen weeſen ſonder ſtof begrypen kan.*

Merkt nu Leſer, alſchoon 't nu al waar was, of is dat'er niets in de Natuur is dat ons leeren kan wat het eigendlijke, en ware weeſen van een Geeſt is, nochtans is dat elk ſeker, dat een Geeſt een ſeker weeſen is, (eevenveel ſo 't ons hier te pas komt) waar in, of waar uit dat weeſen eigendlijk beſtaat. Een Geeſt is dan een ſeker weſen, en dat kan de Hr. Verrijn niet begrypen ſonder ſtof. Een van twee dan, of ſtof moet geen Lichaam zijn, of hy ſtaat van 't toegeſtane aan den Doctor af, en wederſpreekt ſich ſelven, doch dat

die mijnen voet langer van den Predikſtoel, of mijn herte van ſo vele duſſend herten af ſal keeren; die elk een paar godvrúghtige ogen en oren hebben, om my daar te ſien en te horen. Ondertuſſchen weet ik, datſe den HEERE voor my bidden, op dat ik hen haaſt wedergegeven werde; zijnde niet minder genegen, om my wederom in den dienſt te ontvangen, als om hunne andere Leeraars mijne Medebroeders daar in te behouden. So geve ons God dat wy geen dienaars van menſchen mogen zijn; en die het zijn van Chriſtus, dat wy alle getrouw bevonden werden in ſijnen dagh, wanneer hy enen iegelíken ſal vergelden na ſijn werk: welken zy de heerlikheid tot in eewigheid. *Amen.*

Françker den $\frac{21}{11}$ Jul. 1692.

EYNDE.

Vermeerdering des tweden Druks van het Kort Berigt.

Wanneer ik desen tweeden druk begon / heeft my een goed vriend dit navolgende terhand gesteld / om daarmede so te doen als my goed dunken soude. 't Welk van my in sijn tegenwoordigheid / ende noch van enen der den overlesen zijnde / so seide ik / dat ik 't dese plaatse in dit werk geven soude; waarin hy te vreden was. Hy is geen gestudeerd Persoon / so alsmen die noeme; heeft het uit eigene beweeginge en buiten mijn weten gesteld; hadden nu drukker werk in sijn dagheliyx beroep op handen; soude anders / seide hy / meer daar in gedaan hebben. Ik heb 't gelaten so als 't was / sonder woord of letter af of toe te doen. Derhalven magh dit meer voor een proefstuk dienen om te oordeelen of degeen die my toestemmen / of menschen zijn van een verdorven verstand / of van klein begrip / of die in de H. Bladeren min bedreven / of over het gesagh van de H. Schrifture min bekommert zijn; so als in de Voorreden der Synodale Handelingh nu te lesen staat.

Korte Aanmerkingen op de Aanmerkingen enz. door J. VERRYN.

DE Hr. Verrijn 't opschrift van sijn Boek tegen Dr. Bekker sullende voldoen, segtvoor af aan sijn Leser. *Wy hebben wel in den beginne 't een of 't ander gesien tot waarschouwinge tegen sijn (Dr. Bekker.) gevaarlijke stellingen, maar niet dan latelijk iets, 't welk de gedaante moght hebben van een ordentelijke wederleggingen enz.* Men heeft by vele hard geroepen, dat Dr. Bekker door veele, en al lange, kraghtig, en ordentelijk wederleid was. Desen geleerden Heer noemt het waarschouwinge, en 't geen latelik gekomen is, gedaante van een ordentlijke wederlegging, enz. dan geen ordentelijke wederlegging zelfs nog. Wy zeggen dan met de Hr. Verrijn, dat'er (hoe hoog op opgegeeven) tot die tyd toe dat sijn Eerw, Boek is uitgekomen, geen ordentelyke wederlegging van de Betooverde Weereld is in 't ligt gekomen. Of hy 't nu gedaan heeft sal den Leser haast sien.

Hy segt dan pag. 3. onder aan. Datter ook Engelen zijn geschapen, welke geen lichaam hebben, zie ik dat by de meeste Christenen ontwijfelbaar werd gehouden. Evenwel zyn'er geweest, welke hun een zeker Vehiculum hebben toegeschreven: dat is ietwes, waar mede hun geestelijk weesen vereenigd is, enz. En een weinig verder: alhoewel ik in der daad van andere gedagten ben. Ik sta dan den Doctor toe dat de Engelen geschapen zyn sonder ietwets, 't welk wy gewoon zyn lichamen te noemen.

Daar hy nochtans pag. 34. boven aan segt: *Dat hy geen weesen sonder stof begrypen kan.*

Merkt nu Leser, alschoon 't nu al waar was, of is dat'er niets in de Natuur is dat ons leeren kan wat het eigendlijke, en ware weesen van een Geest is, nochtans is dat elk seker, dat een Geest een seker weesen is, (eevenveel so 't ons hier te pas komt) waar in, of waar uit dat weesen eigendlijk bestaat. Een Geest is dan een seker wesen, en dat kan de Hr. Verrijn niet begrypen sonder stof. Een van twee dan, of stof moet geen Lichaam zijn, of hy staat van 't toegestane aan den Doctor af, en wederspreekt sich selven, doch dat

gebeurd wel meer. Ik ſal om dit op een blad papier te doen, 't noch maar eens tonen, uit veele, en 'k meen dat 't ook genoeg ſal zijn om al ſijn geſeg van 't vermogen, en de maght des Duivels te doen nederſtorten.

Des Cartes had geſteld gelijk hy aantrekt. *pag.* 30. §. 16. *dat de ziel gehuisveſt is in een ſeker gering* kliertje *leggende ergens in 't midden onſer herſenen enz.*

Daar op bouwd hy pag. 31. §. 17 En ſegt: *By voorbeeld alle beweegingen van ons liehaam geſchieden door middel der levendige Geeſten. Die Geeſten moeten eerſt gaande gemaakt worden: laat dat geſchieden door dienſt van het gemelde* kliertje. *Maar wat beweegt het kliertje ſelf? de Ziel. En hoe kan dat zijn, ten zy de ziele dat* kliertje *met haar kraght geheel omvatte, oft weſentlijk door en door met haar vereenigt zy? heeft het* kliertje *dan een plaats, ſo heeft de ziel ook een plaats. enz.*

En pag. 29. §. 14. had hy geſegd, *Niemant ſegt, dat een* Geeſt *op ſulk een wijs ſijn plaats beſlaat, oft verandert, gelijk een lichaam doet, te weten met een ander lichaam uit ſijn plaats te houden, oft te doen vervaeren. enz*

Pag. 34. §. 24. ſegt hy, *Die Geſonde Reden* gebruiken wil, en ſo ſonder vooroordeel, dat hy om *School* nogt *Academie* denke, ſal my moeten toeſtaan, dat een geſchapen *Geeſt*, ſelfſtandig zijnde, waarlik een ſeker *uitgeſtrekt weeſen* heeft; dat is een weſen, het welk niet onbepaald zijnde, noodſakelik op d'een oft andere manier, dog in der daad, bepaald is, en ergens is; *Nota* ſo verr' dat daar de eene Geeſt is, d'ander niet weſen kan, niet meer als twee lichamen eigentlijk eene lichamelijke plaats vervullen kunnen.

Zo 't nu waar is; dat daar d'eene Geeſt is d'andere niet weſen kan; zoo houd, of dryft, dan d'eene Geeſt d'ander uit een plaats, en dan valt met een 't geſtelde pag. 29. §. 14. wijl 't klaar te ſien is dat dit tegen elkander ſtaat, als Vuur en Water.

Ik zal nu 't geſtelde van de Hr. Verrijn pag. 30. §. 16. en pag 31. § 17. eens aanneemen, te weten, dat de ziel plaats heeft in dat gering *kliertje*, en dat alle beweegingen van ons lichaam geſchieden door de beweeging van de Ziel in dat kliertje. Ook neem ik aan uit pag: 34. §. 24. dat daar d'eene Geeſt is d'ander niet weſen kan. En daar uit ſeg ik dan, dat het (ſelfs na 't eigen ſeggen van de Hr. Verrijn) onmogelijk is dat de Duivel eenige beweeging, (zoo lang de ziel in ons lichaam is) op ons lichaam doen kan.

Merkt dan, d'eene Geeſt kan niet weſen daar d'ander is, ſo kan dan de Duivel niet komen in dat geringe *kliertje*, ſo lang des menſchen ziel daar is. En daar niet kunnende komen, kan hy ook daar niet werken, daar al de beweeginge van ons lichaam van daan moet beginnen: en daar is geen andere weg om beweeginge in ons lichaam te maken; ſo is 't dan klaar (na 't ſeggen van de Hr, Verrijn) ſo lang onſe ziele in dat geringe kliertje gehuisveſt is, dat de Duivel dan ook geenige beweegingen in ons lichaam maken en dan ook alſo op ons niet werken kan.

Maar

Maar iemand mogt nu denken 't *kliertje* is door de ziel juist niet geheel vervult, en een Geest behoeft maar een kleine plaats, na 't gevoelen van sommige die wel durven vast stellen datter veel duisend duivelen op een punt van een scherpe naald konnen zijn. Doch de Hr. Verrijn neemt self dese swarigheid weg, als hy pag. 31. §. 17. hier boven aangetrokken zegt, *Dat de ziele dat kliertje met haar kragt Nota* geheel omvatte, *oft wesendlijk* door en door *met haar vereenigt zy.*

So de Duivel dan (na dit stelsel) op ons sal konnen werken, so moet onse ziele eerst uit dat kliertje vertrekken, en plaats maken voor den Duivel, eer hy eenige beweeging in ons lichaam maken kan. En dat zoud hy konnen werken op een menschelik lichaam daar de ziele uit verhuist is, ja daar geen leeven meer in is (ik wil hier niet twisten met de Philosophen, of een menschelijk lichaam buiten de ziele door de dierelijke geesten (gelijk de Beesten leven) soude konnen leven, 't is my genoeg dat den Schepper 't so van de menschen niet geschieden laat.) Dat is hy soude een doode bewegen, werkelik, en levendig maken. 'k Geloove heel ligt, dat dit de meening van de Hr. Verrijn niet is, maar nochtans is 't iets (so de Duivel op ons werken kan,) dat uit sijne stellingen volgen moet. Ey siet eens waar dit heen gaat, en of den Doctor door sulke stellingen als de Hr. Verrijn tot sijn grondslag genomen heeft, te wederleggen is.

Ik hebbe veel redenen om te geloven dat de Hr. Verrijn in sijne Citatien met opset niet ontrouwelik handeld; hoewel ik pag. 50. §. 25. 'er eene vinde die niet qualik na ontrouw en gelijkt. Doch ik wil liever denken dat hy in 't lesen van des Doctors woorden wat ongelukkig van begrip geweest is. of niet aandagtig genoeg om wel te zien. Den Doctor in sijn 24. hoofdstuk §. 16. en 17. van de waarseggende dienstmaagd spreekende, segt §. 17. *Sprak dese Geest dan waarheid, gelijk hy dede: waarom was hy dan geen goede Geest* enz. Daar op maakt hy §. 18 sich selfs een tegenwerping, seggende: *Nochtans indien dezelve Geest een Engel had geweest, dan had hem Paulus, zult gy seggen, geensins uitgedreven.* enz. Op dese tegenwerping antwoord den Doctor nu, en segt: *sulx beeft (beken ik) groten schijn*, enz. En na dat hy sig over dat schijnargument verklaard had, segt hy §. 19. *Doch dit en zeg ik niet: om dat het mijn gevoelen is.* enz.

Hoe klaar dit ook is, so siet de Hr. Verrijn 't echter mis, en segt dat den Doctor dus spreekt, *Dat die Geest een Engel is geweest, beeft groten schijn.* enz. dat my waarlik al heel vreemd voor quam, en noch meer als hy daar uit zeide, dat *de Doctor ook begint te twijfelen, oft een bose Geest niet iets diergelijks soude kunnen doen* enz. en pag. 60. Is hy noch in dat verstand, meenende daar *een opentlijke belydenisse van den Doctor in te hebben.* Ik beken dat dese redeneering van den Hr. Verrijn vry wat groten schijn heeft om den Doctor te wederleggen, maar meer ook niet, om dat den Doctor soo niet spreekt, als de Hr. Verrijn 't aantekend.

Diergelijke vind ik ook pag. 35. §. 27. en 36. §. 28. dog van so veel belang niet als voorgaande; daar meend de Hr. Verrijn dat den Doctor de Urim en Thummim, de Crethi en Plethi gesteld heeft onder de dingen die ons van na-

turen onbekend zijn. Daar nochtans den Doctor pag. 39. §. 3. geſegd had, *So komen Urim en Tummim menigmaal te pas? zonder dat ergens* (te weten in de H. Schrift) *word gezeid wat daar door te verſtaan zy; de Chrethi en Plethi onder Davids hofgeſin genoemd, zonder ergens te verklaren, wat het voor luiden waren diemen ſoo te noemen plach.* Hier maakt de Hr. Verrijn een beſluit over als of des Doctors meening was, *dat David het niet wiſt en voor't hof gantſch onbekend was, wat het voor lieden waren, aan welke de Schrifture deſe name gegeven heeft.*

Gelijkſe alle die tegen den Doctor iets geſchreven hebben, ſig geſtoten hebben aan den ſteen die den Doctor gelegt had, hoofdſtuk 19. §. 24. daar hy ſegt: *Ik heb in't* VII. *Hoofdſtuk wel beweſen, dat den eerſten oorſpronk van de zonde, na uitwijſen van de Schrift, uit den Duivel is; of dat door raad of quaad exempel zy geſchied, of op wat andere wijſe, dat en ſeitſe* (te weten de Schrift) *niet.* So ſtoot'er ſig de Hr. Verrijn ook aan, of nu alle de Schryvers ſulx doen uit onvoorſigtigheid, of quaadaardigheid, dat laat ik haar eigen gemoed oordeelen, Immer ik zie wel dat den Doctor niet en ſpreekt gelijk ſy't aantekenen, en gelijk de Hr. Verrijn ſegt pag. 102. §. 4. *Evenwel ſeyt de Doctor kan by het gedaan hebben door raad, oft door quaad exempel ofte op een andere wijſe.* Had den Doctor dit geſegt daar was reden van tegenſpraak, maar nu maaktmen een groot geſchreeuw tegen't geene niemand veel min den Doctor ooit geſegt heeft, en ſo vegt men wat tegen een geſchilderd manneken, om de Leſer wat te abuſeeren ſo men't ſelf niet is.

Voor my ſelf heb ik nu noch iets aangaande Vander Hooght te ſeggen: die na't uitkomen van dit werkje met ſijne Zedig Onderſoek tegen my in't licht gekomen is. Ik kan de moeite van hem te antwoorden lichtelik beſparen: als de Leſeer / dien het luſten ſal ſijn Boek ſlechs te doorlopen / in't begin terſtond ſal konnen ſien dat het niet zedig is; en op't einde dat door ſulken Onderſoek geen ſchat van wijsheid is te vinden. Dunkt iemant dat; dien gunne ik gaerne / dat hy ſich daar in vermake / en ſijn boek dan leſe voor het mijne. Hy verwacht ook mijne wederlegginge niet: alſo hy reeds hem ſelf vermaakt met deſen roem / dat een Predikant van ſijn gevoelen gaande onlangs op't Niew Eiland met geſelſchap overſtraat / en Niewendam aldaar in't oge krijgende geſeid heeft; Wie hadde gedacht, dat van dat Nazareth noch ſo veel goeds komen ſoude? Nu / hoor ik / isi hy beſig met het wederleggen mijner Viervoudige Antwoorden, daar mede laat ik hem begaan. Laat ſien of van dat Nazareth ook noch meer goeds kan komen. Doch ik verwachte betere boeken dan van hem. Dat van D. Hamer ſtaat al in de Courant / en dat van den heere Vander Waayen (ſnllende ontrent 3. A. B. C. groot worden / was voorleden week gekomen tot de letter K van't eerſte Nu wenſch ik mijnen Leſer eewig heil. Dit ſchreef ik op den 4 van November 1692.

Pag. 43. in't Seſte Hoofdſtuk.

§. 24. Met den Brief die achter't boekje ſtaat / meint hy my wel ſeer in't naauw gebracht te hebben: maar behalven't antwoord van Chaſides Emunæus, wijſe ik den Leſer tot het 3. hoofdſtuk van het II Boek; 't welk deſelve Chaſidius / hoewel voor geen Theologant bekend / beter toont verſtaan te

te hebben dan Bloemardus die so veel geleerder is. En hier soud ik 't by gelaten hebben; (als meinende dat een ander wel verstaat als ik my selven achte duidelik genoegh verklaard te hebben) 't en ware dat my onder 't drukken van dit werk enige vrienden / my tot Leewarden ontmoetende / op deselfde swarigheid / van anderen / hen voorgeworpen / myn eigen antwoord begeerd hadden. Segge dan kortelijk / dat men my daar in niet wel verstaat. Want ik stelle dat uit myn gevoelen niet / in 't 3. hoof dstuk van mijn tweede boek §. 8. dat des menschen ziel op vele plaatsen teffens wesen kan: dewijl ik daar ten eersten segge: een Geest en heeft geen plaats; dan so ver hy op een lichaam werkt. En daar na / op 't einde; dat vele Geesten in eene plaatse t'samen komen zijn / niet uit hun eigen wesen; maar in so verre als veeler menschen gedachten op eene selfde plaats of sake die aldaar geplaatst is, t'samen stemmen. Het bloot denken aan een lichaam op alsulken plaats / sonder iets daar aan of door middel van deselve te bewerken / oft enige werkinge daar van in sich sels gewaar te worden / en brengt geene veranderinge aan den Geest; sodanig als de ziel en 's menschen eigen lichaam aan elkander doen. Volgens dien so hecht het argument / van den Duivel / dat die dan ook met denken in den Hemel komen kan / wanneer hy wil / in 't minste niet; also hy in de Hel niet is / als in sekere plaats; maar als in sekeren staat van verdoemenisse; die hem / hoe hy meer aan den Hemel denkt / en op sulken wyse in den Hemel is (indien men so magh spreken / 't welk ik ter gemelde plaats alleen by toegevinge doe) hoe hy meer is in de Hel; also hem geen ding meer verschrikken kan / dan de ernstige gedachte aan den troon van den God des Hemels / (aan welken de Daimones niet dan tsidderende gedenken konnen. Jak. 2: 19, 20) en de saligheid van Gods verkoren volk / die sy dan besitten / en waar van hy self versteken is.

Pag. 46. *agter 't einde van de* §. 7.

V. Tweede Missive aan B. B. &c. over sijn *Betoverde Weereld*, *Daniel* en den 2 den druk van de *Cometen* &c. &c. gedrukt by Barend Beek en Meindert Uitwerf in den Hage.

§. 8. Dit heeft hy met ene Voorrede geheiligd aan de Wel Ed. Achtb. Heeren Burgermeesteren van Amsterdam / den 6. July 1692 / sonder naam van wien dit Heiligdom gekomen zy / so de Heeren niet de moeite willen neemen / om het by de Drukkers te gaan vragen: die dit werk van 12 bladen met hun beiden hebben uitgegeven. De tijtel spreekt van wel een douzain saken en persoonen die hy in dit werk verdedigen of wederleggen sal. Koelman, Brink, en voorts ook de Synoden spreekt hy voor; Gerhard / Philopater / Daillon / en voornamelik Walten gaat hy tegen: en weerhaalt voor af den inhoud sijner eerste Missive. Indien hy d'eerste so wel voorspreekt als hy my helpt / daar hy meint getoont te hebben / dat het woord *Daimones* met alle vereische wettelikheid vertaald word *Duivelen*: sy sullen sich van sijnent wege seer bedanken moeten. Wat het overige betreft: ik sal sien of d'anderen hem antwoord weerdig achten / ende indien ja / osse voor my iets overlaten sullen.

Pag. 59. Regel. 26.

Nooit was ik in 't minste beschuld igd by de Synodus/ veel min veroordeeld/ of van misbedrijf of onregh tsinnigheid: maar alleenlik van aanstotelike uitdrukkingen in 't voorseide Boek / na 't oordeel van sommigen / dat ook seer verscheiden was. Die te willen veranderen tot gemeen genoegen / schoon in 't minste daar van niet overtuigt zijnde / ja selfs niet eens gehoord dat ging 't vermoeden van de Synodus te boven / ende was derhalven ene ongemeene submissie, die dat groot genoegen aan de Synodus gegeven heeft.

Pag. 65. Agter §. 17.

IX. Wederlegginge van B. Bekkers *Betoverde Weereld*, het I. deel ingesteld door *Jacobus Koelman*.

Met een Aanhangsel van den Duivel van Tedworth, en een Brief van den Hooghgeleerden H. Morus aangaande Tovery en Waarseggery, uit het Engels vertaald.

§. 18. Wijse luiden souden my grotelijx beschuldigen / so ik werk dede / om een boek als dit is te weerleggen. Den Tedwordschen Duivel met een/ Brief van Morus daar af / en de circulaire Brieven met het oproerig Request, en andere wijdlopige uitschrijften van sijns gelijke schrijvers in desen / daar uit genomen: sal de halve dikte van het boek en de meeste kraght van sijn bewijs vergaan. Voorts word het door al 't gene dat hy wijdlopig van het mijne daar in uitschrijft / sonder te weerleggen / genoegsaam weerleid. Derhalven kan ik sulken *Zerah*, dat is Opgangh, aan dit boek niet sien / als het soude moeten zijn; indien het ander *Perez* dat is Doorbreker heten moet / om dat het door dit I. Deel door meerder haast is doorgebroken. Want dese schone gelijkenis gebruikt hy in die vergistige Voorrede van dat Vergift uit het gene Genes. 38. van Thamars bloedschande met Juda verhaald word. Niet onpasselijk also hy daar door te kennen geeft / dat sijne beide papiere kinderen onecht / en tot ontdekkinge van sijne schande aan 't licht gekomen zijn.

Pag. 67. agter §. 20.

X. Overweerging van het Hoofdpoint in D°. Bekkers Boek, genaamd de Betoverde Weereld, te weten, *of de Duivel op een menschkan werken?* is onderteekend. N. M. V. Holy, by Pieter Rotterdam gedrukt.

§. 22. Dit had ik by den eersten druk door haast vergeten / hoewel voorgenomen hebbende daar af te spreken / als blijkt uit het gene ik in 't III. hoofdstuk op 't XV. Boek aangeteekend hebbe. Den Advocaat van Holy oordeeld pag. 1. dat mijne redeneeringen swak en gebreklijk zijn / en mijne stellinge *heterodox*, dat is onregh tsinnig is; dien volgende degenen qualik onderright, die deselve met enen blinden yver aanhangen. Daar valt niets lichter te seggen als dat: de swarigheid sal in 't bewijs gelegen zyn. Welke nochtans wederom seer klein sal zijn / so maar wat getoond kan worden gelijk de schrijver daar / en verbolgens pag. 2. hemselve voorstelt dat het fondament by my gelepd / 't eenemaal los en wankel is.

§. 23. Maar dat poogt hy op het midden van de 2. ende voor aan op de 7. pagina te tonen / door ene vrage / hoe ik weet dat de Duivel geen Lichaam heeft

heeft / so ik uit de natuur niet eens kan weten datter een Duivel is? 't welk even veel is of hij my vergde hem te seggen / hoe de menschen in de maan gekleed gaan / indien ik uit de natuur niet eens kan weten of 'er menschen in de Mane zijn. Hy tekent op de kant enige plaatsen van mijn II. boek / maar niet de gene daar hy ooit uit sal doen blijken dat ik uit het schrijftuurlijk woord ישו of διαβολος d'onlichamelikheid des Duivels poge te bewysen. Maar hy self is gehouden te bewysen / dat de Duivel een lichaam hebbende, op den mensche werken kan. Doch hy schermt geheel in wild wanneer hy my bewijsen wil / dat alle lichamen uit geen vleesch en been bestaan. Want waar toon ik my so sott dat ik sulx beweere soude? In het I. hoofdstuk geef ik 't onderscheid van Geesten en licham te verstaan.

§. 24. Uit des Duivels verleidinge aan d'eerste menschen gepleegd / heeft hy geen regt om tegen my te pleiten / voor dat hy op het ondersoek / dat ik daar af in het 20 hoofdstuk doe / eerst sal geantwoord hebben. Dien volgens is 't vergeefs al wat hy heen en weder op het verdere deel der 3. en voorts op de 4. ende 5. p. segt: alsoo alle die redeneringe zijn buiten my / die ronduit bekenne dat ik 't verhaal van Moses niet versta / maar alleenlik gelove / dat de sonde (ik en weet niet hoe) haren oorsprong uit den duivel heeft: en dat sulx wel geweest kan zijn sonder dat de Duivel 't alderminste op den mensche heeft gewerkt; daar af ik Bileam tot een exempel stelle. Want wat sin ik eindelik na mijn verstand aan die historie toepassen soude / daar komt het hier niet op aan / en onbreekt de tijd en plaats.

§. 25. Maar de binding des Satans en sijn branden in het helsche vuur / is waar dat ik geensins lichamelik versta: doch evenwel in sulken sin als na vereisch van saken past; onlichamelike geesten / onlichamelike banden / onlichamelijk vuur: gebonden / dat is die bepaald / bedwongen en belett van menschen quaad te doen; en branden in een duister holl / dat is / ten uitersten ellendig / en van Gods heetste grimmigheit gevoelig zijn. Dat bewijst de Schrifture by gelijkenis sprekende; wanneer men slechts / op 't oogmerk / maar niet op d'omstandigheden siet / gelijk ik spreek ter self de plaatse uit mijn Boek daar by gebracht.

§. 26. Wat aangaat de Engelen pag. 6. sijn E. moest mijn 10. en 11. hoofdstuk wel gelesen heben: en daar uit gesien / dat van d'ongewone en boven natuurlike tot de gewone en natuurlike werkingen der bose Engelen geen gevolg te maken is. Wan so weinig als ik ontkenne 't gene niet ontkend kan worden dat de bose geesten werk saam zijn; so swaar sal 't den Heer van Holy te bewijsen zijn dat sy buiten sich / en met namen op de menschen werken. Maar ik hadde meer bescheidenheids van hem verwacht / van my toe te schrijven / pag. 8. dat ik het vermoghen van den Almaghtigen God en so vele mirakelen der H. Schrift hebbe derren beknibbelen en wraken. Dan mijn Boek spreekt al te klaar het tegendeel; so dat ik geen verantwoordinge in desen sal behoeven. Gelijk mede niet / dat de Duivel / so hy op de menschen werkt invoegen alsmen van hem seit / ik hem dan ook wel sekerlik meer dan iemant anders moest verneemen.

Pag. 70. agter §. 5.

§. 6. Volgende deselfde Psalmen van Dathenus / so singt men ook wel regel-

geleght tegen de Belijdenis der Nederlandsche Kerken en den Catechismus aan. Want onder anderen so belijden wy in d'eerste by den 21. Artijkel/ende leert ons de Catechismus in den 24. Sondagh / dat wy uit niet gereghtveerdigd zijnde/van God niet uit verdienste, maar uit genade beloond worden. En dit is wel een hoofdstuk des Geloofs, nochtans volgende den rijmtrant van Dathenus / singen wy de drie laatste verssen van den 62. Psalm aldus.

Gy zyt, Heer vol genaden soet,
Die den menssche wat regt is doet,
Na syn verdienst, door uw' hand kraghtig.

Men sie onder anderen den druk van Biesen tot Arnhem 1639. van Kavestem tot Amsterdam 1658. en van Keur tot Dordregt 1683. dus lange na 't Synode Nationaal. 't Is waar/dat is sommige drukken in de plaatse van de woorden na syn verdienst gestelt is na synen doen: doch dit is by toeval/ dat iemant by enigen druk zijnde dit gemerkt/ en daarin verbeterd heeft. Maar geen gemeene sorge / noch openbare last van kerklike Vergaderingen sagh ooit so scherp toe/op die algemeene openbare Formulieren van de Kerk/als sy nu gesamentlik op mijne schriften in 't besonder doen. Derhalven moesten sulke schrijvers en schreewers/wel so van Formulieren tegen my onder't volk roepen/de saken eerst wat wisser nemen. Wanneer dat geschied/so ben ik nergens in gerustter/dan dat wy daarin samen eens te werke raken. 't Gene ondertusschen meer aangaande d'Oversetters en de Formulieren magh te seggen zijn / daar af sal de Leser breeder onderrightinghebben in mijne Onderhandelingen met de Classis/in de 24. 26. Antw. op de VI. Voorstellingen; als mede op d'Artykelen/my ter Synode van Alkmaar voorgestelt p. 62. 63. 64. 82-85. So dat niet genoeg is / ik hebbe noch veel meer daar af te seggen.

§. 7. Sy nemen 't eindelik noch op den stijl van schrijven / achtende dat niet ernstig is gelijk 't betaamt. Die allereerst also daar van gesproken hebben/sochten dat te tonen met drie ofte vier plaatsen uit mijn Boek getrokken sonder t'samenhang der reden aan te merken: 't welk den schijn gaf even of 't geheele schrift sodanig ware. En hebbende daar door mijn werk op sulk een woord gebracht; of alsulke staaltjes self daar in vernomen; meinden vele datse meer en meer van sulx bespeurden; sommige alleenlik d'aangewesene spreuke daar in siende / meinden datse't al genoeg gelesen hadden om daar af te konnen oordeelen / dat is / veroordeelen. Ja so verr is dat gegaan / dat self ook vrienden / en die anders 't loflikste gevoelen hadden van het Boek / sulx begonden te geloven/ en my self daar over te berispen. Nochtans zyn 't geweest niet alleenlik vrienden; maar elk een die mijn klein voorwerkje/ van dit werk/dat is mijne Aantekeningen op d'ondekte Tovery in't West van Engeland / over twee jaren uitgegeven/ dien het daar in meest behaagde / dat ik met die beuselingen schetse / en dat driemaal meer in so kleinen schrift dan in dit dat meer dan tienmaal groter is. Volgens dien magh ik hier opreghtelik verklaren / dat ik meest daar door bewogen ben om op diergelijke voorwendselen in dit werk te pas komende/ d*e* rgelijke tale te gebruiken: denkende *quod*

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.
Hy geeft den Lese r't best genoegen,
Die 't nut en 't soet by een kan voegen.

EYNDE.